

NŐK VILÁGA

ÍRTA

SZABÓ RICHARD.

MÁSODIK JAVÍTOTT KIADÁS.

PEST, 1871.

PETRIK GÉZA.

Kecskeméten, 1870. Szilády Károly és fia nyomdája.

NŐMNEK ÉS GYERMEKEIMNEK

I. LEVÉL

Ha e mindenséget, a tisztán gondolkozó ész világító szövétnekénél tekintjük, látván a megszámlálhatlan, különböző részecskék bámulatra ragadó öszhangzását: lehetetlen, hogy álmétkodásunkban azt egy mindenek feletti bölcs teremtő művének ne tartsuk. És ha eszünk s szívünk rendíthetlen meggyőződésénél fogva így gondolkozunk, akkor, a teremtő bölcsesége megsértése nélkül, föl nem tehetjük, hogy e mindenséget cél nélkül teremtette volna.

Hogy a mindenség, a teremtő által kitűzött célját elérje, szükséges az egészet alkotó részecskék erejük s tehetségük szerinti aránylagos közremunkálása, mert – mivel e mindenség tökéletesen elrendezett egész, mely milliom s milliom részből van öszszerkesztve, – minden benne föltalálható lénynek van saját alkotásához természete-, ereje- s tehetségeihez alkalmazott rendeltetése, melyet az

egészben szemlélhető gyönyörű öszhangzás előidézése végett, szükségképen be kell töltenie.

E mindenség megmérhetlen kiterjedésű mezején nincsen egyetlen teremtmény sem, bármily parányi legyen az, mely cél nélkül s haszontalanul teremtetett volna. A fa tövében nyíló kis virágnak épen úgy, mint az óriás tölgynek; a lábunk nyomása alatt remegő féregnek épen úgy, mint a roppant erejű állatoknak, az alkotó akarata szerint, meg van a maga rendeltetése, melynek betöltése által, a mindenség célja létesítésére, ösztönszerűleg kell törekednie.

Mivel pedig a földön, minden teremtmény között, az ember a legnemesb és dicsőbb, s mint ilyen, a legtöbb és legszebb tehetséggel van felékesítve, mindenek felett neki ki van tűzve lényegéhez mért rendeltetése, és pedig a legnemesebb, melynek betöltésére és így az egész mindenség célja létesítésére közremunkálni köteles.

Azonban az ember és egyéb teremtmények közt, lényeges különbség van. Ezek erejük használatára, rendeltetésük betöltésére a természetben rejlő törvények által kényszerítettek; ezeknek azon mérték s mód szerint kell hatniok, a mint e törvények uralma parancsolja. Önelhatározás által e szenvedőlegesen

követendő iránytól el nem térhetnek. Ellenben az ember szabad akaratóú lény; cselekvésre, tehetségei használására gépileg nem kényszeríttethetik; ő erkölcsi törvényeknek van alávetve; nála lelkileg nincsen helye a kényszernek, hanem egyedül a kötelességnek; ő saját természete figyelmes vizsgálata által jut rendeltetése ismeretére, mit azután tehetségeihez képesti úton erélyesen kell betöltenie, szabad akaratótól ösztönöztetve, nem pedig oly törvények s természeti erő által kényszeríttetve, melyeknek lélekben ellen nem szegülhetne.

Az embernek tehát saját ereje, – s tehetségei ismerete s öntudat által ösztönöztetve kell rendeltetése kikutatására és betöltésére ébresztetni. De mivel erre, minden felséges tulajdona mellett is elégtelen lenne, a bölcs isteni végzés oly állásba helyezte, hogy bár merre tekint maga körül, minden oldalról ama fontos kötelességre intetik, miszerint szép tehetségeit nem szabad parlagul hevertetnie, hanem munkálkodnia, azokkal a teremtő által kitűzött rendeltetése betöltésére élnie kell.

Tekintsen csak körül az ember a nagy természetben. Először fogja látni, hogy minden parányiságnak van saját rendeltetése; másodsor: mindennek folytonos munkálkodását fogja tapasztalni. A kised

mag a földből kibúvik, fölvirúl, virágzik s gyümölcsöt hoz, hogy új magokból új gyümölcsöket teremjen. E kisdéd mag az embert arra intheti, hogy a lények végetlen lánczolatában, ő is egy, még pedig nevezetes szem, s mint ilyen, nem állhat úgy, mint a természet működéseit hanyagul tekintő, hanem nemesb erejét s tehetségeit, neki is munkára kell fordítnia. E mellett a bölcs alkotó, az ember keblébe,, munkálkodásra serkentő ösztönt is plántált, mely őt ereje s tehetségei kifejlesztésére és használatára, ösztönzi. Valamely tehetségeinkhez alkalmazott foglalkozás, kivált midőn eredményét is tapasztaljuk, lelkileg örvendeztető; lehetlen, hogy a belső megelégedés érzése át ne járja szívünket, midőn látjuk, hogy munkásságunk által olyasmit idéztünk elő, mi által lételünket a természetben bebizonyítottuk, mi arra mutat, hogy a mindenségben nem vagyunk here lények, hanem tehetünk valamit, sőt többet, mint minden más teremtmény.

A mondottakból világos, hogy valamint mindennek, úgy főkép az embernek is, meg van saját célja és rendeltetése, melyet be kell töltenie, ha nevezetére érdemes akar lenni. Ennek következtében nem henyélhet, nemes s szép tehetségeit parlagon nem hevertetheti, hanem munkálódnia kell.

Az ember rendeltetése az erkölcsi jónak terjesztése, és az ez általi boldogságnak utolérése. Ez a legmagasabb életcél, melyért minden embernek kell küzdeni és ezért életünknek az legfontosabb feladata. A teremtő e feladat megoldását tűzte ki életcélunkül, de egyszersmind arra nézve, a legszebb tulajdonokkal meg is áldott.

Az ész és erényes érzésekben lángoló szívnek sugalmából, az ember e föladat megoldására törekszik, mert el van hintve keblében a boldogság utáni vágy magva, melyet lelke gyümölcsözővé tenni óhajt; de az emberi természetnek, az egyéniségekben különféleképen föltalálható minőségéhez képest, az út s eszközök, melyen s melyek által e végezel kiküzdésére haladhat s eljuthat, egyenlők nem lehetnek.

Különben miért tett volna a teremtő különbséget az emberek között, nemre, s a testi és szellemi tehetségekre nézve?

Továbbá, mivel az embert nemcsak úgy kell tekinteni, mint egyes elkülönzött lényt, mely mint ilyen is, rendeltetése betöltésére, erkölcsileg köteleztetik ugyan, hanem mint olyant, mely nemcsak a társasélet eszméjénél, de más embertársával közös testi s lelki tehetségeinél fogva, az emberiséggel

elkerülhetlen szövetségben s összekötetésben áll, sőt gyakran egyik a másik nélkül bizonyos részletes, de az egészre szükséges célokat el sem is érhet, önkényt következik, hogy nemcsak saját, de embertársainak is boldogságát, tehetségei kiterjedéséhez képest, előmozdítani tartozik.

Innét keletkezett a társadalmi szövetség eszméje, mert a kor s fokokint fejlődő felvilágosodás, megtanította az embereket, hogy nemcsak mint egyesek, de egyesülten s egymást kölcsönösen segítve, tartoznak az életcéljai kiküzdése által, rendeltetésüknek megfelelni.

Ezen életcélok kiküzdésére, s ekép a teremtő által kitűzött rendeltetés betöltésére, minden ember egyenlően ugyan, de nem egyféleképen köteleztetik, mert az alkotó bölcseségének nem egyenlő tehetségekkel tetszett az embereket felruházni, innét az út sem lehet mindeniknél ugyanegy, melyen az életben teendői hosszú során keresztül rendeltetése betöltéséig eljuthat. Ez út célszerű megválasztásában, a rajta kifejtett munkásságban áll az ember hivatása, mely sokféle ugyan, de az emberiséget egyenileg s nem szerint tekintve, mégis oly meghatározott, hogy mindenki csak a saját egyéniségéhez s neméhez mért hivatást töltheti be.

Innét következik először, hogy minden embernek van bizonyos meghatározott hivatása; másodszor, hogy különböző a pálya, melyen e hivatást kifejtjenie s betöltenie kell, és pedig nemcsak a tehetségek, de a nem szerint is különböző.

Mivel azonban az alkotó bölcsesége, e nagy mindenségben mindent aképen intézett el, hogy az egymástól még olyannyira eltérő, sőt egymással ellenkező működések is, elvégre gyönyörű öszhangzásba olvadnak, – az emberek is., ha bár különböző nemű hivatásaik egymástól eltérnek, de mégis a természetbe rejtett, titkos ugyan, de félre nem ismerhető világos rendszernél fogva, egyesült erővel munkálnak közre, a teremtő által kitűzött végcélra.

És itt, mi gyönyörűen magasztos, mi lélekemelő, annak a gyakorlati életből merített szemlélése; hogyha bár a emberek szokszor hivatásuk betöltése végett, az életnek különböző útain egymástól eltérnek, de sokan mégis, ugyanazon az úton haladnak, s itt oly szorosán egymáshoz fűződnek, hogy különválva, hivatásuknak meg sem is felelhetnének, mert az ember nem egyedül áll az élet mezején, az ezen felnövő virágok mindenkinek kínálnak, az ezek élvezete utáni törekvés egyesíti az embereket, mi viszonyokat, szövetségeket szül,

melyeknek gyönyörei között szívben s lélekben összefornak, és ha bár egyénileg más és más hivatás betöltése áll előttük, de mégis összeforrvá, egymást kölcsönösen segítve, munkálódnak rendeltetésük elérésére.

Erkölcsei lények, mint az ember, kik észszel és szabad akarattal felruházvák, önmaguk határozhatják ugyan el magukat, tehetségük s erejük használatára; önmaguk tűzhetnek ugyan ki célokat, melyeknek kivívására munkásságot akarnak kifejteni, – mivel azonban az ember legtöbbnyire, minden fölséges tulajdonai mellett is, egyedül egy maga nem képes a teremtő által elébe szabott célokat betölteni, szüksége vagyon, más hozzá hasonló, erkölcsi lények segélyére, ezért kell szövetkeznie, és innét ered a társasélet kikerülhetetlen szüksége.

A mondottakból világos, hogy az emberi törekvés legfontosabb és legmagasabb végcéljának nem másnak szabad lenni, mint rendeltetésének betöltése, mi abban áll, hogy az alkotónak, – kinek képére és hasonlatosságára teremtett, – bölcsességét s erényét, szabad akarata szerinti törekvés által minél inkább megközelítse s ekép boldog legyen.

Ez az ember főfeladata, az észszel egyező, sza-

bad akarata által végrehajtható, és az eszes, – érzéki ember természetéhez alkalmazott. E feladat megoldása, az ember főkötelessége; ezért van létele, ezért vannak testi és lelki tehetségei. Sem egyeseknek, sem társulatoknak, e földat ellen működni nem szabad: sőt valamint egyesek, úgy társulatok, közvetlenül e végezel kiküzdésére, minden, a morál által megengedett vagy parancsolt eszközöket, használni köteleztetnek.

A legelső és legrégebbi társulat, mely minden egyébként alapja, a házassági szövetség, mely az emberiség fenntartására elkerülhetlenül szükséges.

Midőn a teremtő-e világot alkotta, bizonyára nem az volt célja, hogy legyenek benne egeket verdeső hegyek, virágos völgyek, roppant vizek s mérhetetlen térségű földek; hanem, hogy ezeket ékesítse az erényességre s boldogságra fogékony ember. A bölcs alkotó nem akarhatta továbbá, hogy az emberiség a gyönyörű természetnek, csak pár pillanatig legyen bámulója, hanem hogy szakadatlan lánczolatú sorozatban, követve egymást, állandóul fennmaradjon, mert az erkölcsi lényeknek szaporodása által növekszik az erkölcsi jó, és az erényesség és bölcseségre való kifejlés; a szív s lélek

nemesedése pedig, mire az összes emberiségnek törekednie kell, megkívánja, hogy az ember társaséletet éljen, hogy így egymásnak kölcsönös segedelme által gyakorolhassa a jót, vagyis Istennek akaratát.

Midőn tehát az ember nemileg szövetkezik, nemcsak akaratát, de parancsát is teljesíti Istennek.

Habár pedig a teremtő, az első emberpárnak adott parancsában, a nemi szövetkezést tűzte ki célul, mégsem ez főcélja az életnek; – ez csak mellékes, csak eszköz, mely a főcél elérésére vezet, mely abban áll, hogy a virágzó emberiség az erenyességre s bölcseségre fejlődjék; azonban szent ama cél is, mert annak eszméjét maga Isten jelentette ki, s betöltését az első emberpár kötelességévé tette.

Az eddig elmondottak célja az, hogy bölcséletesileg akartam kimutatni, hogy minden ember hivatása által rendeltetésének megfelelni tartozik; továbbá, hogy e hivatás a nem s tehetségek szerint különböző, és végre, hogy az életben keletkező viszonyok legrégebbike, t. i; a nemileges szövetkezés, egyik főalapja az Isten által kitűzött' rendeltetés betölthetésének.

A nemileges szövetkezés, nem ellenkezik tehát Isten akaratával, sem az észszel; de ellenkeznék

mindkettővel, sőt az emberi méltóságot lealacsonyító lenne, ha az meghatározott rend s korlátozás nélkül történhetnék. Ezért olvashatjuk a kezdődő világ történetét rajzoló szent könyvekben, hogy az emberiség szaporodásával, e szövetkezést bizonyos szabályok rendezték, korlátozták, és csak úgy szentesítették, ha azon szabályokat az emberek megtartották.

Az ekép rendszeresített házassági szövetséget, több oldalról lehet tekinteni, s arról a szerint értekezhetni. Én ezúttal e tárgyat azon oldalról tekintem, a mint az a nőt érdekli. Ezért leveleimet nőknek szentelem. A tapasztalás tanítja, hogy a hölgyeknek legnagyobb része, midőn nővé leszen, kötendő viszonya minőségéről, hivatása fontosságáról, alig gondolkozott vagy értesítettet. E hiányt némileg pótolni, leszen leveleim föladata.

A száraz, bölcselkedőleg elmélkedő hang, mely e leveleimen előmlik, senkit se rettentsen vissza soraim olvasásától. Bölcselkedő s következtető okoskodásra volt szükségem, hogy bebizonyítsam, miszerint a nőknek is, mint az emberiség egyik szép felének, meg van saját hivatásuk, melynek betöltésében áll rendeltetésük.

És most, ha, mint mondám, meg lennék győződve, hogy minden hölgy, midőn férjhez megy,

szövetsége természetéről és fontosságáról kellőleg föl-
világosíttatnék: akkor azonnal a női hivatás fensé-
ges tárgyáról értekezve, a nőnek, minőnek felfogá-
som szerint lennie kell, leírásába bocsátkoznám;
miután azonban az ellenkezőt tapasztaltam, nem
lesz fölösleges, ha némely ide vonatkozó általános-
ságokat előre bocsátok.

II. LEVÉL.

Tekintve azon magasságot, melyen az ember, nemes tulajdonainál fogva, a természet minden egyéb élő lényé fölött áll, észszerűleg egyebet nem következtethetünk, minthogy Isten nem azért teremtette az embert, hogy szép világában minden nemesb cél nélkül, csupán csak helyet foglaljon, mert hiszen miért különböztette volna meg egyébkint oly jeles tulajdonokkal a többi állatoktól, hanem valami magasabb, valami szellemiebb tért jelölt ki számára, mely az alatta álló állatokéival egyenlő természetű nem lehet?

Valamint tehát a véghetetlenül szent és bölcs Isten nem csupán azért teremtette az embereket, hogy a természetben emberek is legyenek, hanem az ő bölcsesége- s szentségével megegyező nemes célra: úgy szintén nem akarhatja, hogy a különböző neműek társulásának ne legyen még más célja

is, mint csupán az emberiség szaporodása. Ezt állítani nem volna egyéb, mint az embert kivetköztetni méltóságából, s lealacsonyítani az oktalan állatokhoz. Isten az embert bölcseségre s erényességre, és ez által elérendő boldogságra teremtette: és e szent cél lebegjen azok előtt, kik házasságot kötnek.

Ezen, az emberek által létesítendő erkölcsi cél végrehajtására szükséges föltételek tehát: hogy az emberiség folytonosan új egyénnel szaporodjék, hogy a létre jöttékről gondoskodva legyen, és hogy tulajdonaik, tehetségeik az emberi rendeltetéshez méltólag fejlesztesse, azaz: úgy neveltessenek, hogy rendeltetésüknek megfelelhessenek. Ha emberek egymás után folytonosan nem születnének, úgy az emberiség már régen kihalt volna. Ha a világra jött, de magával tehetetlen ember elhanyagoltnak, testileg nem ápoltnak: csakhamar a halálnak esnék áldozatul. Ha nem lennének, végre, kik a világ új polgárát, rendeltetéséhez illőleg, észben és szívben művelnék: akkor az, érzékiségének elméje fölötti túlnyomó uralma következtében, bizonyára nem közelítené meg bölcsességben s erényességében Isteaét, nem törődnek rendeltetése betöltésére, s elvégre is nem lenne egyéb, mint finomabb faj az állatoknak.

E feladatok megoldását, a férfi és nő közti szövetség foglalja magában, melyet ha az ember nem érzi szempontból tekint, sokkal nagyszerűbbnek, komolyabbnak s több nehézséggel egybekötöttnek találand, mintsem hogy könnyelműleg gondolkozhatnék felőle.

Az ember létrejötte az anyának fájdalmas; továbbá évek hosszú során keresztül kell a szülőknek testi és lelki erejük megfeszítésével gyermekeikről gondoskodniuk, míg azok úgy felnövekednek, hogy önmagukról gondoskodhassanak; nemkülönben, a gyermekek nevelése körül, előre ki nem számítható nehézségek fordulnak elő, mert nem egy-két, de több év kell arra, hogy a gyermek elméje s szíve akint legyen kiművelve, hogy rendeltetéséhez méltólag működhessék az élet mezején; elvégre, a házaséletben több, előre nem sejtett nehézség, sűrűlódás, kellemetlenség fejlődhetik ki, melyek mind összevéve, a férj s nő közti szövetséget nem a legkecsegtetőbb színben állítják elő.

Meglehet, hogy ezeknek komoly átgondolása, az emberiség nagyrészét a házasélettől visszatartóztatná, s így az alkotó akarata, hogy az emberiség folytonos lánczolatban fennmaradjon, és minél nagyobb tömegben az erényesség általi boldogság-

ban részesüljön, meghiúsíttatnék. Ennek mellőzéseül azonban, Isten a házassági szövetséggel több örömet s gyönyört kötött össze, melyek birtokaért a nehézségekkel nem gondol.

E gyönyörök egyike, a két nem egymás iránti forró rokonszenv. E rokonszenv természeti tulajdon, magában véve erkölcsileg sem jó, sem rossz, hanem azzá válik, a mint az isteni akarat és ész szerint vagy ellene használtatik. Az észszel és szabad akarral felruházott embernek, e vonzalmat s belőle származó ingert akint kell irányoznia, hogy azok által Isten akaratát czélszerűleg teljesíthesse. Innét az embernek, hogy tette erkölcsileg helyes legyen, e vonzalommal s ingerrel nem szabad visszaélnie; vagyis e vonzalom s inger csak úgy lesz erkölcsileg jó, ha azt az ember nem állati ösztönből, hanem azon nemesb czélből élvezzi, mely végből azokat Isten az emberi természetbe öntötte.

Erkölcsei lénynek, mint az ember, gyönyöreit az erkölcsi törvények szigorúságához kell alkalmaznia, s csak akkor lesz erkölcsileg jónak nevezhető, ha ingereit e törvényeknek tudja alárendelni.

A férj és nő közti szövetségnek azonban van szellemibb s ezért nemesebb gyönyörűsége is, mint az érzékiségből folyó rokonszenv, és ez azon benső

lelki rokonság, melynek kútforrása az egymásért égő szív, mely lelkeiket összeforrasztja, s mely a házaset nemesebb gyönyöreit alkotja.

Tökéletesen egyetértő, egymást bensőleg szerető házaspár boldogságánál lehet-e valami édesebbet képzelni, midőn egy szív, egy érzés, egy akarat dobog egymás felé a két kebelben; midőn egyik öröme átszivárog a másik szívébe, egyik fájdalom búsán hangzik vissza a másik keblében? Sőt még azon különség is, mi a férfi és nő testi s lelki tehetségei, tulajdonai közt a természet rendszere következtében létezik, ha egymást tisztán és híven szeretik, az öszhangzás gyönyöreit varázsolja elő. A férfi nemcsak külsőleg, de szellemileg is különböző a nőtől; vagy föltéve is, hogy a lelki tehetségek mindkét nembn egyenlők, de tagadhatatlanul igaz mégis, hogy a nevelés fejtven ki a szellemi tehetségeket, mi a nem különbségéhez képest különböző, azok kifejlődésükben, egymástól igen eltérők.

A férfi, erősebb testalkatánál s idegrendszerénél fogva, mind szellemileg, mind testileg a nő fölött áll, innét több bátorságot, szilárdságot, állhatatosságot, rettenthetetlenséget, küzdelmet és határozottságot tanúsít; gondolatokban s tettekben több erélyességet fejt ki, kevésbé érzelő; észt s erőt követelő foglalko-

zásokra alkalmasabb; érzéketlenség-, kegyetlenség-, büszkeség- s önfejűsége hajlandóbb, mint a nő, ki gyöngédebb testalkata s idegrendszere következtében inkább kicsinységekkel foglalkozik, apróságokkal bíbelődik; érzékenyebb, türelmesebb és szelídebb. A nőt inkább szív mint ész vezeti, inkább érez mint. gondolkodik, s innét érzelgőbb, félénkebb, állhatatlanabb, csüggedésre hajlandóbb, mint a férfi.

Ezek a férfi és nő általános jellemvonásai. Megtörténik, hogy mindkét nemből találkoznak kivételek, s gyakran testben s lélekben a férfi gyöngédebb, mint a nő, és viszont, vagy egyes egyéniségek majd természeti hajlam, majd nevelés következtében nemükkel nem egyező tulajdonokat sajátítanak el maguknak. Mind e mellett azonban, ha két ily különböző nemű, tehetségekben s tulajdonokban egymástól eltérő egyének társaséletre szövetkeznek, nyernek egymással. A férfi a gyöngédebb s szelídebb nő által, a keménységre vagy éppen vadságra való elfajulástól; a nő ellenben a szilárd férfi által az állhatatlanságtól s egyéb gyarlóságtól megóvatik. A nő a férfit érezni, ellenben ez amaszt, érzéseit az ész uralma alá rendelni tanítja. így a férfi szelídül, a nő nemesül, s mindkét fél természeti tulajdonai egymáshoz közelítve, szép öszhangzásba olvadnak,

mi által, midőn egymást tökéletesítették, s rendeltetésük betöltésére alkalmasbakká tették: más részről együttlétüket is kellemesítették. Továbbá, tapasztaljuk, hogy az ember saját hibáit, gyöngéit, gyarlóságait nem oly könnyen veszi észre, mint máséit; különösen pedig egyik nem sokkal szigorúbb a másik nem tévedései, hibái megbírálásában: ha tehát két különböző nemű egyén, a barátság és szeretet lánczával van összekapcsolva: akkor mind egyik fél a másiknak folytonos vigyázata, vizsgálódása által tökéletesb önismeretre vergődik, és így kölcsönös tanács, intés, ébresztés által tökéletesbül. Mindezekhez járul még, hogy az ily szövettségben, a foglalkozások a férfi és nő között feloszthatván, kölcsönös segítség által mind saját, mind a társadalom javát czélszerűbben s több eredményt előidézőleg mozdíthatják elő. A férfi e szerint olyakkal foglalkozik, melyek több erőt, munkásságot, kitartást igényelnek; a nő pedig figyelmét azon kevesebb szellemi s testi erőt követelő tárgyakra fordíthatja, melyek a háziasság köréhez tartoznak: így mindkét fél tehetségeihez alkalmazottan van elfoglalva, mi által nemcsak minden egyes család, de az egyesek és az emberiség egyeteme között létező lánczolatnál fogva, az egész

emberiség java, a legczélszerűbben mozdíttathatik elő.

Így tehát, ha bár a férfi és nő közti szövetség több nehézséggel van egybekötve, mégis, hogy az emberiség folytonosan zöldelő s virágzó növény legyen, az alkotó bölcsesége több oly gyönyört kapcsolt e szövetséghez, melyek élvezet vágya, az ő nagy és szent célja létesítésére öntözi az emberiség különböző nemű egyéneit. Innét a nem különségének célja részint anyagi, részint erkölcsi; ilyen az innét származó szövetség is, – a mennyiben az emberiség szaporodását, és a felek életének kölcsönös kellemesítését s könnyítését vonja maga után, anyagi; – a mennyiben pedig a felek kölcsönös nemesítését s a gyermekeknek a szó szoros értelmébeni jó nevelését foglalja magában, erkölcsi. Hogy utóbbi az elsónél nemesebb, felesleges mondanunk, – azért, ki házasesetre vezető szövetséget köt, ezt tűzze ki magának irányul.

III. LEVÉL

Ismeretes az egész keresztény világban, hogy az érvényesen, vallási és polgári kellőségekkel kötött házasság felbonthatatlan.

A házasság felbonthatatlanságát, az ember egyéni méltósága és a házasság szent célja követelik.

Az ember, személyével összeforrt méltóságáról soha le nem mondhat, soha magát eszközül sem nem tekintheti, sem azzá nem alacsonyíthatja, mert észszel felruházott erkölcsi lény.

E szigorú erkölcsi elvből indulva ki, úgy látszik, hogy a nemi szövetségben az egyéni erkölcsi méltóság veszélyeztetve van. Ugy volna igen, ha a férj s nő csak meghatározott bizonyos időre köttetnének egymáshoz. Ha a házassági szövetség csak bizonyos, például szerződésileg meghatározott évekig tartó s azok lefolyása után fölbontható volna: akkor

igen, a személyhez kötött méltóság veszélyeztetve volna, mert a felek úgy tekintenék egymást, mint használati eszközt, mely ha céljának már megfelelt, vagy elavult, nemcsak érdekét veszítette, de mivel talán már alkalmatlan is, s csak helyet foglal, azt félre dobjuk. Ki nem látja át, hogy ily eljárás sértené az ember méltóságát, mert csak bizonyos meghatározott évekre kötni szerződést nem annyi-e, mint magát áruba bocsátani, mint magát csupán csak használatra átadni? Hát árúvá akarhatná-e magát tenni a nő, hogy majd midőn a szerződésileg kötött évek alatt arczvirágait elhullatta, s férjének többé nem tetszik, családi köréből száműzhető legyen? Nem lenne-e ez a legdurvább jogsérelem? A személyes méltóság fönntarthatásának tekintetéből tehát nemcsak célszerű, de sőt szükséges a házasság felbonthatatlansága.

De e mellett küzd másodszer a házassági szövetség célja is. A tiszta morál elveivel egyező ész, s az erkölcsi szigorúság a házassági szövetséget nem érzéki gyönyörök élvezetéért, de Isten által kitűzött cél létesíthetése tekintetéből helyeslik. Tudjuk, hogy e főcél nem más, mint a legtökéletesebb erkölcsi jó terjesztése. Úgy de e szent cél csak akkép létesíthető, ha a házassági szövetségben –

mint ama cél utolérhetésére eszközül szolgáló viszonyban – mindkét fél egy szív, egy lélek, egy érzés, gondolat s akarat, kik egymást kölcsönösen tisztelik s szeretik, saját javukra s a köz javára egyenlő buzgalommal törekszenek, egymás életét kellemesítik, egymást nemesítik, és legfőbb erkölcsi javukra, rendeltetésük betöltésére közösen működnek. E szerint a házaspár között tökéletes, korlátlan, benső lelki rokonságnak kell okvetlenül léteznie. De nem volna-e minden józan észszel s minden szent érzéssel ellenkező, ezen barátságot vagy szeretetet, – melynek a morál szerinti alapja valami magasabb, maga a teremtő által kitűzött erkölcsi cél – meghatározott bizonyos ideig tartó korlátok közé szorítani? Nem volna-e magukra a felekre nézve elszomorító, leverő, ha akkor, midőn forró érzésben ver szívünk egymásért, időt határoznának, melynek gyors elröppenése után a szövetség boldogan összefűző láncza szétszakítható? – A lélekből s szívből fölmerülő barátság vagy szeretet, az idő s tér hatalmának korlátai közé nem szorítható, ezeknek határt szabni nem lehet. Ha a házassági szövetségnek csupán csak az érzéki ingerek kielégítése volna célja s alapja: akkor igen, a felek önkényileg lemondhatnak egymás birtokáról s szabadokká

tehetnék magukat; ámde tudjuk, hogy morális lénynek nem szabad egyedül s kizárólagosan érzéki ösztöntől vezetetni; tudjuk, ez alárendelt indok mellett, más szentebb érdeknek kell a házassági szövetségnek alapjául szolgálnia: különösen pedig erkölcsi méltósággal bíró lénynek, mint embernek oly fontos, rendeltetésével, méltóságával s boldogságával összekötött lépésnél, mint a házasság, az ész s erkölcsi törvények iránti hódoló tisztelettől kell vezetetnie. Az ész és erkölcsi törvények pedig, a két különböző neműek egyesülésénél, az érzéki ösztönt csak mellékes ösztönnek tekintik, s inkább követik a felek tiszta, korlátlan lelki rokonságát, a teremtő céljának saját akarata szerinti létesítését, a gyermekeknek erényes emberekké leendő képezését, szóval: saját s az emberiség javának előmozdítását. És mind ezeknek állandóságát, kötelezettségét, csak meghatározott bizonyos időre akarnók-e kiterjeszteni? Célirányos, erkölcsös volna-e, ha egyik fél a másiknak mondhatná: „te szép vagy, szeretlek, azért veled akarok élni, de csak addig, míg arcbájaid virulnak, azontúl nem kellesz; a gyermekekről, azoknak neveléséről, testi s lelki szükségéik kielégítéséről, az élet terheinek kölcsönös viseléséről azontúl tudni nem akarok.” Mi névvel volna jellemezhető ily szer-

zódés? Nem volna-e ez annyi, mint a másik felet csupán eszközül szolgáló gépnek tekinteni, melyet ha használtak, elvetnek?

Különösen pedig, ha a házasság felbontható lenne, ez mindig károsabb volna a nőre, mint a férjre nézve, és így a nő mindig több s nagyobb jogsérelmet szenvedne. A nőnek csak úgy meg van méltósága, mint a férjnek. A nő saját méltóságáról ép úgy le nem mondhat, mint a férj. Valamint tehát magát eszközül le nem alacsonyíthatja, úgy a férj is jogsértés nélkül őt eszközül nem tekintheti. De ha a házassági szövetség felbontható, akkor az asszony nem több, mint eszköz. Neki pedig meg van méltósága, mely személyével elválaszthatlanul össze van kötve; következésképp úgy kell tekinteni s tisztelni, mint erkölcsi személyt, de nem tekintetnék úgy, ha nem élete végső perczéig, hanem csak meghatározott bizonyos időre kötné magához a férfiú, mi nemcsak személyes méltóságát sértené az asszonynak, de hasonlítlanul jogsértőbb lenne reá, mint a férfiúra nézve. Igen természetes, hogy a férj akkor válnék el nejétől, midőn már fiatalságát, virító szépségét férjének feláldozta.

Szükségtelen több okkal támogatni a házasság felbonthatlanságát. E kevés is mindenkit meggyőz-

het, mi jogsértő, sőt olykor erkölcstelen szabadoságra vezető lenne az, ha a házasság tetszés szerint felbontható volna. Szolgáljanak az itt elmondottak tanulságul arra, hogy ne a fiatal vér ábrándokba ringató heve, ne érzékmámor, ne elszeleskedés, hanem higgadt vér, komoly megfontolás vezessenek mindenkit a házasság kötésére; mert a lépés, mit ekkor tesz, nem mától holnapig, hanem az élet fáklyájának végső ellobbanásaig terjed, mi ha balul történt, megbánni, keserűen megsiratni lehet, de megváltoztatni nem!!

IV. LEVÉL.

Az eddig mondottak komolyabb megfontolása mindenkit meggyőzhet a házassági szövetség méltóságáról, miért is az a legnagyobb tiszteletet igényli.

E szövetséget maga Isten alkotta. Az emberi természet szerkezete, a nemkülönség, az innen származó érzéki ösztön; Istennek a teremtés könyvében írt s az első emberpárhoz intézett nyilatkozata, – az elmélkedő ész, érző szív, – minden arra tanít, hogy e szövetség isteni akarat műve, s ha ehhez vesszük, hogy e szövetség nemcsak az ember rendeltetésére, minden egyes egyén javára, az erkölcsiség föntartására, de a polgári társaságra, az egész emberiségre a legfontosabb befolyással bír: akkor nem lehet attól a kegyeletteljes tiszteletet megtagadni, mert isteni intézmény, s mint ilyen iránt, tisztelettel tartozunk viseltetni.

Már főlebb mondtam, hogy a házassági szövetség által mindkét fél mind szellemileg, mind anyagilag nyer egymással. Az egymástól eltérő, sőt az együttlét alatt ellenkezőleg kifejlődő tulajdonokat a szeretet öszhangzásra vezeti. Az egyik nyersségét a másik gyöngédsége, finomsága szelidíti. Hányszor nem történt meg már, hogy a legrendetlenebb, kicsapongásokra hajlandó, erkölcstelen, a házáséletben társa czélszerű bánásmódja, okos vezetése által a legbecsületesebb jellemet öltötte magára? Igaz, hogy józanul senki sem fogja magát olyanhoz kötni, kinek erkölcsi jelleme be van szennyezve; de tudjuk, hogy ezt vajmi sokszor el lehet palástolni, s csak hosszabb együttlét takarja föl az elleplezett foltokat. De ha az ilyen látja társa erényeit, sőt szelid s kíméletes bánásmód által azok utánzására vezetetik: lehetetlen, hogy meg ne javuljon. Vagy ha az egyik indulatos, a másik szelidsége mérsékletre ösztönzi. Ha az egyik könnyelmű, a másik komolyabb gondolkozásra vezeti. Megtörténik ugyan, de ritka eset, hogy mindkét félt egyenlő balirány vezessen. És így a házassági szövetségben egyik fél a másikat nemesítheti, mi közvetlenül az egyének, közvetve az emberiség javát mozdítja elő. Különösen pedig az ész és morál elveire alapított házasság, az érzéki ösztön

gyönyöreinek bizonyos korlátokat szab, azokat féken tartja, az erkölcstelenségre vezető kicsapongásoknak határt vet, melyek szabados élvezete nemcsak egyesekre, de a társaságra nézve is szomorú következményeket szokott szülni.

Már maga az e szövetségre való előkészület jobbra való törekvést kelt fel az emberben. Midőn valaki e lépésre határozza el magát, választandó társa előtt kedvezőbb, ajánlatosb alakban akar feltűnni, hibáit leteszi, botlásait a javulás leplével takarja el, iparkodik szép érzelmeket kifejtetni, nemes, jó lenni, mindent eltávoztatni, mi annak, kit az életpályára társul választott, csak a legtávolabbról is nem tetszenék. Ez által az önnemesítés mozdíttatik elő, mi tágasb értelemben az általános erkölcsi művelődésre igen nagy s hasznos befolyást gyakorol, mert midőn az egyik nem a másiknak tetszeni akar, mindazon szép s jó tulajdonokat, melyek által magának tetszést vívhat ki, törekszik magának megszerezni.

És az emberi szív érzelemgyöngyei, az önzés nélküli barátság, a szeretet, részvét, türelem, kimélet, gyöngédség, szóval: minden emberi szebb érzélem hol merül fel a kebel mélyéből, hol fejlődik inkább, hol gyakoroltatik oly édes odaolvadással, mint a házáséletben? És nem nyer-e ez által az

emberiség művelődésben? Főleg ha veszszük még, hogy az egyik fél a másíknak jó s rász tulajdonait itt igen hamar kiismerheti, azokat mindig jobban kifejtheti, ezeket a szeretet s barátság útján tanács s példaadás által kiirtja, kiirthatja.

Továbbá, új család alapítása által a munkásság szelleme ébresztetik föl; a szeretet több egyént – férjet, nőt, gyermeket – egészszé egyesít, kik örömet, bánatot, szerencsét, szerencsétlenséget híven megosztva, egymásért izzadnak munkában az élet mezején, kiket a szeretet és forró ragaszkodás egygyé olvasztva, a közjó felvirágzását előmozdító vágy lelkesít, kiknek mindegyike eped, ég, erejét, tehetségéit a többi javára, gyönyörúségére fordítani, örömeit nevelni, szenvedéseit enyhíteni; mert közös minden érzés, s mi egyiknek öröm vagy fájdalom, a másíknak is ugyanaz.

Különösen pedig az emberiség felzöldelő csemetéi – a gyermekek – érzik a törvényes házassági szövetségnek rájuk nézve áldásterjes jótékonyágát. A törvénytelen gyermekek nem hordják-e legtöbbnyire nemzőik vétkének terhét? Nem vérlázító-e legtöbbnyire a törvénytelen gyermekek sorsa, midőn a szívtelen atyák vagy anyák, eltaszítva őket keblükről, mint tehetetleneket dobják a nagy világba,

vagy legjobb esetben a csalatott szegény anyának életrövidítő gondjai alatt növekednek fel árván s név nélkül? Testben s lélekben elhanyagoltan növekednek azok fel, ritkán öröme az emberiségnek. És ha talán a csábító által a világ gyalázatára kitett anya természeti érzésénél fogva akarna is gondoskodni gyermekéről s neveléséről, de gyakran azon szomorító körülmények végett, melyekbe könnyelműsége taszította, nem teheti; sőt ha kedvezők lennének is körülményei, a nő már természettől fogva nincs oly tulajdonokkal fölruházva, hogy gyermeke nevelését egyedül czélszerűen vezethesse. A nő érzésben gazdagabb, de elmében gyöngébb, mint a férfi; a gyermek érzéseit kifejtteni fogja tudhatni; de de elmebeli tehetségeit kellőleg művelni, az értelmiség fokára emelni, az ész-, s erődús férfi tiszte, kinek a nélkül is mindenkor arra kell ügyelnie, hogy az anya gyöngédebb, érzelgős bánásmódja a gyermeket el ne rontsa, el ne kényeztesse. Csak a kölcsönös egyetértés, az atyának s anyának öszhangzó nevelési rendszere által képezhető a gyermek, s ezen egyetértést, ezen öszhangzást bizonyára csak a törvényes házassági szövetségben kell s lehet keresni, hol az elszakíthatlanul összekötött férj és nő gyermekeiket Istennek legbecsesebb adománya-

ként tekintik, kiknek szellemi és anyagi jóllétéről felelni tartoznak.

Ezek szerint a törvényes házassági szövetség úgy tekinthető, mint növény-iskola, melyből az emberi társaság haszonvehető polgárokat kap; mely a házasfelek kölcsönös művelődésének s nemesítésének előmozdítása és az érzéki gyönyörök korlátozása által az egész polgári társaság erkölcsösödésére legjótékonyabb befolyással bír.

És ha a házassági szövetséget ily erényes, a felek s a közművelődésre ható oldalról – mint kell – tekintjük, elismervén az isteni s emberi intézmények közti méltóságos állását, – kegyeletterjes tiszteletünket nem fogjuk megtagadni attól.

V. LEVÉL

Eddigi leveleim folyamában többször elmondtam már, hogy az emberek közti nemi szövetségnek nem szabad csupán állati ösztönből eredettnek lenni, mert az az emberi méltóságot lealacsonyítaná. Ezért az embernek, mint eszes s szabad akaratú lénynek, azon kell lennie, hogy az Istennek a házassághoz kötött céljáról minél tisztább fogalommal bírjon, és el legyen határozva, mindent, mi e szövetségre vonatkozik, ama célhoz alkalmazni s vezetni. Ha ily szempontból kiindulva gondolkozik az ember, akkor a házassági szövetséget nem fogja csupán érzéki gyönyörök kielégítésének eszközéül tekinteni, hanem ahhoz minél tisztább s szentebb célokat fog kötni.

Azt is említettem már, hogy a teremtő a házassághoz kettős célt kötött, t. i. anyagit és

szellemit. Azt akarta ugyanis, egy részről, hogy általa az emberiség folytonosan virágzó legyen, s a felek egymás életét könnyítsék, más részről pedig, hogy a gyermekek czélszerű nevelése által az erkölcsi érzés az emberiség között minél inkább terjedjen.

Már ha az ember e kettős czélt nem vaktából, de ész és szabad akarat által akarja kivívni, szükségképen elő kell készülnie; és mivel a cél anyagi és szellemi: az előkészület is részint a testre, részint a lélekre vonatkozik.

A házasság anyagi célja betöltésére erős, egészséges, hibátlan test kívántatik. Igaz, ez a természet adománya, de annak fönntartása, megóvása, fejlődésének vezetése az ember kötelessége, és ha az életműszerben valami elromlott, legtöbbször egyedül az ember az oka. Hány ép testű ember lett már saját vigyázatlansága miatt bénává? Azért az ifjú s leány szoros kötelessége, mindent elkerülni, eltávoztatni, mi a test erejét s egészségét meggyengíti, aláássa, mi a házasság anyagi célja betöltésére kevesebbé alkalmassá, vagy éppen alkalmatlanná tehetné; sőt ellenkezőleg mindent, mi szabad s illő, használhatnak, mi által testük épségét fenntarthatják. Ide tartozik a test tisztán tartása, egyszerű

egészséges eledel, mértékletesség, az érzékiség korlátozása, s mindennek a legszigorúbb eltávolítása, mi az erőt, mielőtt érettségre jutott volna, zsenyéjében elpusztítja s szédülja. Az anyagi előkészülethez tartozik még, hogy az ember testét el ne puhítsa, kényeztesse, hanem inkább megedzze. E tekintetben különös megrovást érdemelnek azok, – legtöbbszörre hölgyek – kik túlságos és haszontalan finnyáskodás, vagy más szükségtelen, sokszor az egészségnek is ártalmas szerek használata által testüket annyira elkényeztetik s puhítják, hogy az életerőt idő előtt tehetetlenségig gyengítik.

Az anyagi előkészülethez tartozik még a ház- s család fenntartásának képessége, mi annyi anyagi vagyon birtokát föltételezi, mennyi a család fenntartására, a ház ellátására, gyermekek nevelésére, s jövendőjük biztosítására szükséges.

Ki tehát házassági szövetséget akar kötni, annak arról is kell gondoskodnia, váljon magát, társát s szaporodó családját becsületesen elbírja-e tartani, van-e erre szükséges elegendő anyagi vagyona, bír-e annyi testi s lelki tehetséggel, mennyivel saját magának s övéinek ellátására a szükségeseket beszerezheti? Házasságra lépni a nélkül, hogy tudná meggondolná valaki, miből fogja családját

eltartani, annyi, mint magát s másokat szerencsétlenné tenni, nyomorúságba taszítani, mit elkerülhetett volna, – annyi, mint az álladalom s emberiség terhére lenni s elvégre egy egész, családot nyomorulttá tenni.

De tekintve a házasság erkölcsi oldalát, sokkal fontosabb s több gondot követel a szellemi előkészület. Hogy a házasságban a teremtő akarata szerinti cél – a felek egymást nemesítése, és a gyermekek jó kiképzése általi erkölcsiség terjesztése – elérhető legyen, a feleknek szükséges főleg szellemileg előkészülni s lelki tehetségeiket lehetőleg kiművelni. A nélkül is általános emberi kötelesség, észet és szívet – s mindkettőnek tehetségeit – az ember végrendeltetésére való tekintettel gyermekkorától kezdve célszerűen képezni s művelni. Ez tehát minden ember általános kötelessége; de ennek teljesítésére a házassági szövetségbe lépni akaró ifjúnak s leánynak még azért is különös tekintettel kell lennie, mert abban nemcsak egymásra, de különösen gyermekeikre lesznek behatással; azért minden szellemi tehetséget a legszorgalmasabban kell kiképezni, hogy az ember az élet e neméhez tartozó kötelességeit ne csak felfogja, de azok teljesítésére alkalmas is legyen.

Innét azoknak, kik házasságra akarnak lépni, az ember rendeltetéséről s ennek utolérésére vezető eszközökről tiszta fogalmat kell szerezniök, hogy kölcsönös törekvés által maguk s gyermekeik annak betöltésére munkálódhassanak. Különösen a nevelés-tan s rendszer átalános és legszükségesebb elveit kell ismerniök, hogy gyermekeik anyagi, értelmi s erkölcsi nevelését megkezdhessék, vezethessék s ha a körülmények úgy kívánják, be is végezdhessék. Szükséges ismerniök az emberi természetet, jó s róz tulajdonaival, a szenvedélyeket, mint a tettek forrásait, szóval: az értelmet lehetőleg ki kell művelniök, hogy az minden szükséges ismeret megszerzésére alkalmassá tétetvén, mind saját rendeltetésök betöltésén, mind a házasság által szorosán hozzájuk fűzöttek kiképzésén tiszta tárgyismerettel munkálkodhassanak.

Nemcsak az értelmet, de az érzelmet is el kell készíteni a boldog házasság élvezhetésére. S e tekintetben nem annyira az anyagi, mint inkább erkölcsi szépre kell fogékonynya tenni. A szív az érzések világa. És e világ kincse az embernek. Tegye tehát széppé e világát az ember, ékesítse föl érzelmét szépségével, mint a teremtő gyönyörűvé tette a természetet virágaival. Érzelmei pedig úgy lesznek

szépek, úgy lesznek élete véghatáraig zölden viruló virágok, ha azokkal a szellemszépet tudja és akarja bekoszorúzni. Az anyagi szép teremtése, birtoka, az emberi hatalom s tehetség körén kívül esik, csak érzéki gyönyört nyújt, melynek élvezete gyorsan elrepül, s állandó tiszta barátságának ritkán alapja. Érzéki gyönyört nyújtó szépnek élvezete utáni törekvés soha ki nem elégít, mert az ily szépnek virágai hervadók, s ha leveleit elhullatta, ismét új után epeszt a vágy, mi ellenkezik azon egységgel s állandósággal, mi a boldog házassághoz elkerülhetlenül szükséges.

De az erkölcsi szép az ember tehetségében fekszik, és soha unottá nem válhatik. Az ily szépséget az ember megőrizheti gyermekkorányától kezdve a sír széléig, – és csak az ily szépségre alapított barátság biztosíthat állandó nyugalmat. A házáséletben pedig annál szükségesebb az erkölcsi szépre való tekintet, minél mulandóbb az anyagi szépség, s minél több ártalmas befolyásnak van alávetve. A szív érzelmeit tehát aképp kell irányozni, hogy a szellemszépet szeressük, hogy a szellemi szép birtoka után sóvárogjunk, s az ilyen birtokában leljük a gyönyörök élveit.

Általánosan, ki boldog házasságot akar élni, az tanulja meg képzeleterejét korlátozni; tanulja meg az emberben s különösen választott társában a nemesebb érzelmeket becsülni, netaláni gyengéit türedelmesen elnézni, vagy szelíden kiirtani; tanulja meg saját magát a hibákból kigyógyítani; tanuljon meg nélkülözni; tanulja meg, végre, társát még gyarlóságaiban is szeretve, az élet rendeltetésének betöltésében segíteni.

Ki így készül el a házaseletre, mind értelmét, mind érzéseit így készíti el, szóval: ki mind anyagilag, mind szellemileg lehető legtöbb gondot fordít az előkészületekre: az alaposan kecsegtetheti magát boldog házasság reményével.

Tekintve azonban a mostani nemzedék legnagyobb részének mind anyagi, mind szellemi neveltetését, s ennek következtében az ifjúságnak az életbe átvitt nézeteit, élete módját: azon tapasztalást vagyunk kénytelenek szerezni, hogy az élet oly mindenek felett fontos szövetségéhez, mint a házasság, legtöbbször minden előkészület nélkül szoktak lépni.

Anyagilag tekintve látjuk, hogy a legtöbb ifjúnál, midőn e szövetséget megköti, az ifjúkor egészséges virágai hervadoznak, az életerő el van paza-

rolva, a testnek s izmoknak aczélruganyossága tehetlenné téve, a vagyon egyrésze a testi gyönyörökre elprédálva. Szellemileg sem értelem, sem érzelem akép irányozva, hogy azon szent kegyelettel s magasztos!) szempontból tekintenek a nemi szövetséget, mint azt a teremtő által kijelölt erkölcsi cél követeli. Az akarat nincsen akképen megedzve, hogy azon soknemű kötelesség, melyek az egymás iránti viszonyban, s gyermekek nevelése körül előfordulnak, mind pontosan teljesítették; sőt mennyien vannak, kik e kötelességeknek minden legkisebb ismerete s átgondolása nélkül teszik meg az életsorsot döntő nagy lépést?!

És ennek oka nem más, mint az, hogy az érzéki gyönyörök korát éljük. Az anyagiság uralkodik a szellemiségen, a test a lelken. Pedig mi hervadó, mi romlékony amaz, és mi fönséges, mi isteni tulajdon emez! Hangosan kiáltja a tapasztalás, hogy legtöbben azt nézik, mily szép s mennyi vagyonnal bír az, kit társul választ; szép-e a lélek, művelt-e a szellem, ész és szív az erényes szépségben kifejlettek s öszhangzók-e? nem igen jó tekintetbe. És kérdem: okos előkészület-e ez ama nagy fontosságú lépéshez, melyben az ember, életének sorskoczkáját elveti?

Mind az emberi rendeltetésre általánosan, mind pedig a házasság fontos céljára nézve különösen, véghetlenül káros az, hogy e korban az emberiség legnagyobb része bizonyos könnyelműségtől elragadtatva, a szellemiségnek majd csaknem végképeni háttérbe szorításával egész lelkével az anyagisághoz ragaszkodik. Mióta az anyagiság igájába szorította az embereket, a köztök keletkező viszonyok forrása is érzéki érdek, mely miután állandó nem lehet, igen természetes, hogy a rá alapított viszony sem állandó: a boldog házassághoz pedig az érzelmek állandó öszhangzása múlhatlanul szükséges. Az anyagisággal a testi gyönyörök élvvágya van összekötve, ez pedig az együttlét későbbi éveiben többnyire lecsillapul, vagy kielégítettén, másfelé sóvárg; természetes tehát, hogy ez érdek megszűntével a házasság bilincsei elviselhetlenekké válnak.

Azért az egész emberiségnek általánosan, de a házásoknak különösen, az anyagiságon felülemelkedteknek kell lenniök; mert állandóságot ez teremt, az emberiséghez az illőbb, midőn az érzékiség sem az emberi méltóság nemességével nem egyező, sem különösen a házaseletben a föltételezett állhatatosságot fentartani nem képes.

Helyén van, az elmondottak folytában még megemlíteni, miszerint a czélszerű előkészületet tetemesen gátolja az annyira elharapódzott regényolvasási kór. Nem kárhoztatom a regényolvasást, de ma már nevendék-leánykák sem élhetnek meg regényolvasás nélkül, és gyakran nem a legépületesb regények kerülnek kezeikbe. Különösen fiatal hölgyeknek a legnagyobb óvatossággal kellene regények olvasásához nyúlniok. Az erényképző, a vérben forradalmat nem teremtő, a szellemisség szempontjából írott morális és képző regényeket lehet olvasni; ezekből lehetetlen, hogy a fogékony elme s a szív valamit hasznára ne fordítson. De vannak, melyek az erekben lassan csergedező vért lázas hévre izgatják, a képzeletet haszontalanul felgyújtják, tiltott vágyakat gerjesztének; regények, melyekben a jellemekek nem az életből, de a képzelet gazdag világából merítvők, melyekben a férfi és nő istennek vagy angyalnak festetik. Az ily regények olvasását kárhoztatom. Ily regények olvasása véghetetlenül káros, kivált leányoknál. Az ily szenvedélygyújtó, vérlázító regények olvasása sok nőt vezetett már a könnyelműség örvényébe; titkos vágyakat ébresztett, melyeket epedve hord a kebel, s a kielégíthetlenség a test s lélek erejét sorvasztja. Ily regényekben sokszor a

férfi mint valami földi isten, a nő mint égi angyal, minden hibától menten, a tökéletes szépség remekéül állíttatik elő, milyent a való életben feltalálni nem lehet. A fiatal, heves, a nélkül is a gyönyörök élvvágásával eltelt képzelődő erő, hévvel ragadja meg az ily remeknek festett eszményképet, – epedve óhajtana ilyet magának szerezni: széttékint a nagy világban, és nem talál képzelődésének megfelelő képet. Vagy ha szenvedélyei mámorában elrészegülten, végre egyet magához fűzött elválaszthatlanúl, s lázas ittasságából kevés idő múlva kijózanodott: rémülve látja, hogy az, kihez hosszú élet köti, nem felel meg képzelődésének. Az ily regényhős vagy hősnő lehull azután képzelt világából, s távol attól, hogy a való életbe behelyezve magát, földi alakban ne keresne valami túlvilági lényt, kevés idő múlva ismét visszatér regényes egébe, mély fájdalommal eltelve, hogy nem olyat lánczolt magához, melyet képzeletében alkotott magának. Ekkor az ily elkábult, hitvestársát úgy tekinti, mint földi boldogságának akadályát, mert, mint hiszi, föltalálhatná még eszményképét. Ekképen a házaseslet boldogsága, a kölcsönös szeretet, a szív nyugalma örökre oda van. Kik regényekből készülnek a házasesletre, soha, vagy csak igen ritkán lesznek boldogok; mert vá-

gyaik, reményeik sokkal magasbra feszítvék, mint azoknak társuk s helyzetük megfelelni képesek lennének.

A nőnem hiányos nevelési rendszerében szintén a czélszerű előkészületnek, vagy jobban mondva, a házasesetre való előkészítésnek elmulasztását szemléljük. A nőnem nevelése, mint tapasztalhatjuk, legtöbbsnyire külsőségekben áll. Ha újabb időkben e tárgyban nem szólaltak volna már fel többen, kik tárgyavatottabbak, megkísérleném itt bővebben s részletesebben kiterjeszkedni; elég legyen csak annyit megjegyezmem, hogy hölgyeink legnagyobb része, ha szerencsés is, magasabb műveltségben s kiképzésre vezető nevelésben részesülni, nem készítetik el azon fontos pályára, mely reá várakozik. Hivatása minősége, fontossága, kötelességei, midőn férjhez ment, ismeretlen előtte. Erre-arra kell tévelyegni, mint a setétségben járónak, vagy ki az utat, melyen kell haladnia, nem ismeri. Sok anya, midőn leánya 14-15 éves korában a nevelésből haza kerül, azt gondolja, hogy az már tökéletesen kiképzett, ki minden oktatást nélkülözhet. Pedig a hivatás betöltésére vezető nevelésnek tulajdonképen csak ekkor kellene még megkezdetnie. A nőnevelésnél eddig minden figyelem csak külsőségekre

fordítottatik, és a leányt, ha zongorázni, énekelni, táncolni, hímezni, francziául tud, bámulják. Esze, szive ki van-e kellőleg művelve? a köréhez tartozó s tartozandó ismeretek vágya fel van-e benne gerjesztve? akkép van-e útba igazítva, hogy ön-művelődését a nevelői fegyelem alól kikerülve folytassa, mindezekkel nem igen szoktak gondolni. Csak arra oktatják őket, mikép ragadjanak hódolatra külsőkép; ez foglalatoskodtatja őket leginkább, s a szellem mellözve van. Igaz, külső csillámlás által az emberek legnagyobb részét el lehet ámítani, de nem mindenkit vakít el a fény; vannak, kik bele tekintenek a napba, s meglátják a foltokat; de elvégre a legérzékibb ember is él szellemiebb pillanatokot, és átlátja, hogy érzéki ingerek által darab időre el lehet altatni, de egészen korántsem lehet mégis kielégíteni; mert az elme, szív, akarat, erkölcsi érzés szellemi követelésekkel állanak elő, melyeket érzéki gyönyörök adása által kielégíteni nem lehet. A nő tehát, ki külsőleg ki van művelve, de szellemileg nevetlen, szellemileg nincs úgy elkészítve, hogy kötelességeinek teljesítése mellett szép lelki tehetségeinek kifejlése által báj ölni tudjon: az soha férjét boldogítani nem fogja, mert magasabb szempontbeli műveltség nél-

kül minden külső ügyesség és szépség csak érzéki kéjeknek élvezhetéseért bilincselnek, de szellemi embert legkevésbé sem érdekelnek. Különösen a nőknek tehát, ha a házaséletben boldogok akarnak lenni, erre úgy kell elkészíteniök magukat, hogy ne csak külsőkép neveltek, hanem mindenek fölött észben müveitek, szívben nemesek legyenek.

VI. LEVÉL.

Ha valaki az előbbi levelemben elmondottak szerint képeztetik a házasesetre: mind a teendő lépés fontossága, mind az önmaga iránti elmulaszthatlan gondoskodás, mind pedig a későbbben netalántán hozzá fűzendő családra való lelkiismeretes tekintet a társ megválasztásában, oly minden tekintetben elfogulatlan ovakodást s vigyázatot követelnek, minőt az ember akkor használ, midőn a legfontosabb, az egész élet boldogságának eldöntése forog kérdésben. Az embernek nincsen komolyabb, életbevágóbb tette, mint midőn házastársat választ, mivel az élet nehéz s munkaterhes pályáját meg kell futnia. Szükséges tehát, hogy választását a leghiggadtabb megfontolás, a legelfogulatlanabb ovakodás vezessék, annyival is mkább, mert tudjuk, hogy a megkötött szövetség lánczai csak a koporsónál hullnak szét, és a szerencsétlen választás következményei nemcsak a feleket, de a gyermekeket is sújtják.

Mivel Isten s a természet törvényei szerint csak az léphet házassági szövetségre, ki e szövetség minden céljának megfelelni képes: következik, hogy e lépést nem hamarébb, hanem csak akkor szabad tenni, midőn az, ki e lépést tenni akarja, – mind testben, mind lélekben a szükséges érettséget elérte. Testileg éretlenek a házasság anyagi céljának nem felelhetnek meg; félig érettek csak ön- s a nemzetek kárával tehetik meg e lépést; erkölcsileg éretlenek a házasság erkölcsi célját nem tölthetik be, mert ki erkölcsileg gyermek, az gyermekeket nem nevelhet. Éghajlat s idegrendszer ez érettséget előbb vagy utóbb idézhetik elő: de a természet, ha a teremtő által megalapított fejlődését az egyének bűne nem gátolja vagy siettetni, bizonyos rendszabályokat követ. Ha nevelés, életmód, társalgás, gyakran csábítás, a testi érettséget nem siettetik, a társulás vágya legtöbbszörre akkor ébred fel az emberben, midőn a test eléggé megizmosodott, az értelem annyira kifejlett, hogy a nemi szövetség célját felfoghatja, a kējöszönt mérsékelheti, visszaélések s elaljasodás ellen magát megóvhatja, és oly okos s czélszerű választásra alkalmas, mely minden tekintetben helyeselhető.

Tudjuk már, hogy a házasság célja anyagi s erkölcsi, – e kettős célt kell a választásnál szem előtt tartani.

Mi a házassági szövetség anyagi célját illeti, a választandó egyén olyan legyen, ki e cél megfelelésére alkalmas. Gyenge, beteges, hibás testalkatnak erre nem alkalmasak.

Erkölcsi szempontból kiindulva, az igaz, a test külső alakjára nem kell éppen tekinteni, mert rút testben is lakhatik szép lélek; de mivel bár mi fennen hirdessük is szellemiségünket, a testi gyarlóságból mindég marad bennünk valami, ennek pedig inkább tetszik a külső szépség, erre is kell a választásnál tekinteni. A szép lélek szép testben igézőbb, és az a benső összeforrás, melynek a házasok közt kell lenni, s szép lelki tehetségekben kifejlett egyéniségre alapítandó – a társ külső szépsége által még inkább erősbül. Helytelenül tesz az, ki olyat választ, kit testi hibái végett nem szerethet, és talán nem történik ilyen választás? Akár mennyi! Csak legyen a testi rútság vagyonnal eltakarva, találkozik akármennyi, a ki szabadságát gyűlölt rabigába fűzni kész. És nem tudom, melyik fél érdemel nagyobb kárhoztatást: az-e, ki vagyonért magát örökre leköti; vagy az, ki hibás, rút külső-

vel hajlandó magát oda adni, midőn úgy is gondolhatja, hogy nem személye, de vagyona a lépésvessző?!

Az igaz, külső szépségre is kell tekinteni, mert az jobban összeforrasztja a szíveket, de ne éppen az legyen a jövődő boldogság alapja. Külső szépség már sokat elvakított és jégre vezetett. Pedig e tekintetben mily sokan hibáznak! Az ifjú láng hevében, csak a jelent s nem a jövőt tartva szem előtt, inkább érzéki gyönyöröket hajhászva, mint nemesebb s szellemiebb élvezeteket keresve, inkább az érzelem csábító, mint észnek figyelmeztető szavára hallgatva, az idétlen regényolvasástól feltüzelve, hányan kötnek szövetséget külső szépségtől elragadtatva?! És hamarébb, mintsem gondolnák, üt az e miatti bánat keserű pillanata. Ne vakítson senkit is el a külső szépség, különösen az utálatos mesterelés eme napjaiban, midőn – különösen a szépnem, de férfiak között is – nem igen sok van, ki a természettől nyert alakjával megelégednék, hanem különféle egészségrontó szépítőszerekkel hazudik magára oly külsőt, melyet a természet nem adott, melylyel a világot megcsalja. Ki ily hazudott szépséggel akar valakit lebilincselni, sőt felbonthatatlan viszonyba keverni, annak szíve álnok, az alakoskodó,

és jellemes embernek barátságára érdemetlen. A csalatott fél csak megvetéssel, undorral tekinthet az ily ámítóra, és ha hidegen fordul el attól, ki az élet boldogságát elhatárhozó lépésre ily alakoskodással csalogatta, kárhoytatni nem lehet. Szintén úgy, kit csupán, vagy főleg, külső szépség hódít meg, a nélkül, hogy választottja szellemi műveltségét tekintené, az sem önmagát, sem családját boldogítani nem képes; mert ha elvirágozott a test szépsége, mi az asszonyoknál hamar megtörténik, az összeköttetést eszközlő indok megsemmisült, s nincsen többé kapocs, mely összetart.

Innét magyarázható az azon házaselek elégedetlensége egymással, kiket csak testi ingerek élvreménye, szép külső köt össze, melyek ha elenyésztek, egymást szeretni megszűntek.

Azon házasságok, melyek alapja csupán csak a külső szépség általi ingerlés, legtöbbyire szerencsétlenül ütnek ki; mert nem mindig ugyan, de igen gyakran, a külsőleg szépek, a test ápolására több gondot fordítanak, mint a lélekre, minek okát – kivált a nőnemnél – ismét a nevelési rendszer fonákságában kell keresnünk. A nevendék-lányka figyelmét inkább ébresztik s fordítják külsejére, kivált ha a természet kissé simább alakkal áldotta meg,

mint belsejére. Ha tehát ily külsőleg gyönyörűen fejlődő, de belsőleg parlagon maradt leány annyira el bírta bájolni csak a külső csillámokban boldogságot kereső ifjút, hogy ez oltárhoz vezette; de mivel az ember, ha hosszabb időre is, – azonban nem mindenkorra – felejtkezhetik meg a szellem magasabb követeléseiről, s később fölébredvén a szellem, ez is keres társában éldeletet, melyet azonban műveletlenül maradt lélek nem nyújthat, igen természetes, hogy a szellem akkor elégedetlen, s a felek egymás iránt közönyössé válnak, vagy éppen elidegenednek egymástól. Ha például a gyönyörű külső gyenge elmét, nemtelen érzéseket”, erélytelenségre hajló szenvedélyeket, fékezhetlen indulatokat takar: a csak kevésbé művelt lélek föltaálja-e olyan mellett boldogságát? Bizonyára nem! Egyedül külső szépség tehát nem biztosítéka a boldogságnak. Igaz, hogy érzéki vágyak viruló arcz, viruló alak után sóvárognak, de sűrű tartó barátság megkötésére, minőnek a házások között kell lennie, még több is kívántatik. Ahhoz lelki rokonság, lelki műveltség, a lelkek egymással tökéletes megelégedése szükséges.

Nem hagyhatom itt említés nélkül, hogy az e tekintetbeni gyengeség leginkább a nőnemet jellemzi.

Valamint legtöbbször a férfiban csak külsőt keres, úgy ő maga, lelki műveltsége mellőzésével, legfőbb gondját csak külsőjére fordítja. Igaz, a testről gondoskodás az embernek szintén kötelessége; a külsőt szintén kell ápolni, mert ápolás nélkül elsatnyul, mint a gond nélkül hagyott kert elparlagosodik, – és ha a nő tetszeni kíván: kárhóztatni nem lehet, de a test szépségének művelése mellett a lélek szépségének ápolását mellőzni nem szabad. A testet a józan ész által helyeselt eszközökkel szépítse, de e mellett a lélek szépítésére is gondja legyen. Innét a szigorú erényesség bíráló széke előtt nem állhatnak meg pirulás nélkül azon nők, kik szellemük elhanyagolásával, testük ingerei emelésével s kifejtésével, mesterséges szerek használásával, – leginkább pedig az elharapódzott arcfestéssel – vadászszák a férfiak tetszését. Az ily tetszkórosok vetkeznek az emberiség, vetkeznek önmaguk ellen. Vetkeznek önmaguk ellen, mert Istentől nyert nemesebb részüket elhanyagolják. A komolyan gondolkozó ifjú őrizkedni fog ilyentől, és soha olyat nem választ, kiről tudja, hogy csak külsejére van gondja, ellenben szellemére semmi sem; mert alaposan félhet, hogy a szép külső rút vagy legalább műveletlen szellemet takar el.

Továbbá a választásnál a korra is szükséges tekinteni. Az egymásközi aránytalan kor sokszor mind a házasság anyagi célja betöltését, mind a kölcsönös boldogítást akadályozza. Erőtlen, virágzó ifjú elaggott nő mellett boldogságot nem élvezhet, s ezért aránytalan korú házasok között igen ritkán lehet igazi boldogságot feltalálni, – és ha köttenek is ily házasságok, azokat sohasem szívszövetség, de mellékes érdekek szülik. Lehetetlen ily házasságokat helyeselni. Kik mellékes érdekből kötnek házasságot, azok sértik a személyben az emberiséget, mert a személyt eszközképpen tekintik, vagy anyagi érdekek utolérése végett magukat eszközül fölhasználtatni engedik. Az ily házasságok a demoralisatiót terjesztik, mert a fiatalabb fél könnyen megfélejezik esküvel is pecsételt szava szentségéről. Se a férfi, se a nő ne válaszson tehát aránytalan korú társat magának.

Mivel azonban a házasság anyagi célja nemcsak a gyermekek nemzését, hanem ezeknek nevelését, s a családnak polgári állásához illő fentartását is föltételezi, a választásnál még arra is szükséges tekinteni, hogy a választott fél nem annyira vagyonos, mint inkább vagyonkeresésre alkalmas és takarékos legyen. A gyermekek neveléséhez, a csa-

lád illő fentartásához vagyon szükséges, e nélkül sem egyiket, sem másikat eszközölni nem lehet. Esztelenség volna családot alapítani akarni a fenntartásra szükséges vagyon nélkül. Ily könnyelműség boldogtalanná tenné mind a választót, mind azokat, kiket szeret. Regényes ábrándozás azt gondolni, hogy a szerelem mellett a szükség gondjai nem fognak gyötreni. Igaz, a forró barátság élvezése közben kevés is elégedetté tehet, de ábrándos szerelem – vagyon nélkül – sem az éhséget le nem csillapítja, sem a testet föl nem ruházza.

Azonban a választásnál mégsem a vagyonra kell fősúlyt fektetni: ez csak mellékes eszköz a főcél elérésére, hanem a személy erkölcsi jellemét kell tekinteni. Vagyonért senki föl ne áldozza magát, mert az nem boldogít, és az, ki magánál nevezetesen vagyonosabbat választ, kiteszi magát előbbutóbb bekövetkező szemrehányásoknak, melyeket az érzékeny kebelnek eltűrnie igen nehéz, s melyek később az öszhangzást megzavarják. Legyen a választott munkás, szorgalmas, takarékos, – e tulajdonok mellett kevesebb vagyon is felnövekszik annyira, mennyi a ház s család becsületes kitartására szükséges.

A házassági szövetség erkölcsi célját illetőleg, az e tekintetbeni választásnál sokkal nagyobb óvakodás és vigyázat szükséges. Erkölcsi tekintetben ugyanis a házasságnak az a célja, hogy mind a felek, mind a gyermekek erkölcsi érzése s kölcsönös nemesítése által általános erényesség terjedjen el az emberiség között. A szabad akarattal s észszel felruházott ember minden tétének erre kell irányottnak lennie, s egyetlen-egy tétével sem szabad saját- s a világ főjavát – az erkölcsiséget – beszennyeznie; ezért a házasságnál, mint a mely erkölcsi céljánál fogva ama főjóra törekszik, a választandó egyén minden tulajdonságát vizsgálat alá kell venni, s meg kell fontolni, váljon olyannal az erkölcsi főjő terjesztését a házasulandó előmozdítja vagy hátráltatja-e?

A házasság erkölcsi célja mindenekelőtt ép és józan értelmi tehetséget föltételez, mely tanítás, nevelés, s önművelés által akként van kifejtve, hogy a világpolgári s keresztyéni kötelességeket általánosan, a házások kötelességeit pedig különösen ismerje. A választandó egyénnek tehát mindenekelőtt értelmi tehetségeit s ezeknek kifejlődését kell tekinteni. Buták a házasságra alkalmatlanok, részint mivel a butaság nemzedékre ható, részint mivel az

ilyenneli együttlét semmi szellemi élvezet nem nyújt, részint mivel az ilyen háza s családja kormányzására nem képes.

Igaz, hogy az értelmi fejlődés a férfinál és nőnél egy fokon nem állhat, következőleg nem is várható, hogy minden tárgyban egyenlő nézettel s elvekkal bírjanak: mégis a házasság boldogságára múlhatlanul szükséges, hogy férj s nő a fontosabb s a házas vagy családi életre vonatkozó tárgyokban öszhangozzanak, mert egyébként a vitatkozások s czivakodások elkerülhetlenek, ezek pedig a családi élet boldogságát megássák.

A választásnál tehát arra kell tekinteni, váljon a választott az általános és részletes kötelességek, a háztartás, családi élet, gyermekek nevelése, s más közelebbről érdeklő tárgyak körül elvben s nézetekben a választónak véleményével s meggyőződésével megegyezik-e?

A házaseslet boldogságát leginkább az határozza el, mily szíve van annak, kit választottunk. Ha a választó elegendő elfogulatlansággal bírt, a test múló ingeren felülemelkedve, csak a szív nemes érzelmeire, jóságára tekinteni, s olyat választott magának, kinek minden legkisebb tettéből szívjósága kisugárzik: az boldog jövőndőt várhat. Igyekezék

a választó kipuhatolni, váljon annak, kit választani akar, szíve tiszta-e, nem terheli-e valamely vétkes öntudat, nem ragadja-e el valamely helytelen szenvedély? Hogy minden hibától ment legyen valaki, sem várni, sem követelni nem lehet: emberek vagyunk, s senkisem hordozta még e nevet „ember”, hogy annak gyarlóságaiból többet vagy kevesebbet ne hordozott volna magában. Túlfeszített követeléseik vannak tehát annak, ki utólérhetlen tökélyt keres, – ilyet nem hordoz a föld háta, s pillantson ki-kisaját keblébe; de olyat mégis lehet találni, kiben kevesebb a gyarlóság, mint másban, ki szenvedélyeit fékezni s azokat az ész uralma alá rendelni tudja. És ilyet kell keresni, ilyet kell választani. Ki felette ingerlékeny, türelmetlen, haragos, fösvény, pazarló, mértékietlen: annak oldala mellett boldogságot ne igen reméljünk. A józan ember soha sem köt barátságot, annál kevésbé oly szövetséget, melynek láncczai szétszakíthatlanok, olyannal, kit nem becsülhet. Becsülni pedig csak azt tudjuk, ki lelki szép tulajdonai által tetszésünket kivívta.

Mivel minden emberi törekvés legfőbb célja az erkölcsi legfőbb jó kiküzdése, a házasságra való választásnál is e cél lebegjen szemeink előtt. Innét azon tulajdonokra kell leginkább sújt fektetni,

melyek az e célhoz való jutást elősegítik. Erre pedig sem szépség, sem gazdagság eszközül nem szolgálnak, hanem a léleknek s szívnek tulajdonai, azért ezekre s ne amazokra legyen tekintet.

A házásélet boldogságának biztosítása végett szükséges még a jellemre s vérmérsékletre is tekinteni. Mindkettőre nézve a felek között rokonságnak kell lenni. Kik jellemben s vérmérsékletben egymástól eltérnek, azok között nem lehet tökéletes öszhangzás; ha pedig ez nincs meg a házások között, megelégedésre nem lehet számítani. Mivel azonban majd csaknem lehetlen, hogy velünk mindenben egyező jellemet s természetet találjunk: a választó vizsgálja meg, váljon az, kit választani akar, habár némelyekben eltérő is, bír-e annyi önmegtagadással, mennyivel a békesség s nyugalom fenntartására szükségképpen bírnia kell?

A polgári életben előforduló állások különbsége magában véve, az igaz, a házasság sem anyagi, sem erkölcsi céljára befolyással nem bír, és a legkülönneműbb rangúak mindkettőnek csak úgy megfelelhetnek, mint az egy s ugyanazon osztálybeliek; mivel azonban polgári társaságban élünk, s egyes ember tetszéseként a polgári szerkezettel járó különböző viszonyokat, előítéleteket, megengedem,

igen gyakran elfogultság színét viselő véleményeket meg nem változtathat: nem annyira szükséges, mint inkább ajánlatos, hogy a rangra és polgári állásra is tekintsünk. Tapasztalás tanítja, hogy a polgárilag egyenetlen házások mind a világ, mind rokonaik előtt több kellemetlenségnek teszik ki magukat, melyek később maguk a felek közé átszivárognak és a házaselet csendét zavarják. Különösen azt, ki alacsony helyzetből magasb rangúval szövetkezett, ez osztálynak gúnyja, megvetése éri, – s mivel nevelése helyzetéhez mért volt, nem tudja magát egyhamar állásában föltalálni. De egyébként is a különböző osztálybeliek különböző nevelése, a gyermekkortól megszokott különböző életmód, szokások, nézetek annyira különbözők, hogy a kedélyek állandó öszhangzására nem igen lehet számítani, mi nélkül csak addig lehet boldog a házasság, míg az érzéki ösztönök ingere ki nem forrt. Ebből azonban nem az következik, mintha különböző osztálybeliek szövetkezve, a házassági célok betöltésére alkalmatlanok volnának, – nem is mondom, hogy ilyenek együtt boldogok nem lehetnek: de ajánlatos, hogy kellemetlenségek kikerülése tekintetéből csak olyanok egyesüljenek, kik valamint szívben s lélekben, úgy polgárilag is egyenlők.

Az itt elmondottak alkalmazása tehát megkívánja, hogy azt, kit valaki élete társául akar választani, lehetőleg kiismerje. Mások dicsérgetésére vagy ócsárlására nem sokat kell adni; mert ezeknek forrása legtöbbször részrehajlás, – vagy csak annyi figyelemre kell méltatni azokat, mennyiben jobban fölgerjesztik a figyelmet, s a választott megismerésére inkább segítenek. Legjobb s legajánlatosabb, ha az ember önmaga iparkodik kiismerni választottját. Ellenben pedig minden elhirtelenkedés, részrehajlás s elfogultság nélkül járjon el. Ne a külsőt tekintse, de a szívet s lelket, váljon oly elragadó gyönyörű-e az, mint az arcnak elbájoló rózsája?

VII. LEVÉL.

Utóbbi levelem tartalma mindkét nemet egyaránt érdekli. Az ott mondottak általánosságok, melyeket mind a férfinak, mind a leánynak szem előtt kell tartania, midőn ama nagy és elhatározó lépéshez készül.

Ámde hölgyeknek írok, s a cél, melyet e munkácskám által magamnak kitűztem, megkívánja, hogy midőn társválasztásról van szó, nőknek még részletesebben írjak.

Hölgy életében nincsen fontosabb időszak, mint midőn hivatása tudatától megdobban szíve, és férjet kell választania.

Kebelrendítő kor. Igen, mert élete kérdésének megoldása áll előtte. Virágkint fejlődő ifjúsága, boldogsága, szüziessége szent örömei, nyugodtan verő szive, szülői, barátnői, ártatlan játécai, – mind egy képben foglalva leng előtte. Sejtésben tűnik fel

a távolból egy másik boldogság, de annak részleteit szemérmessége kifejteni nem engedi, – ez még ismeretlen valami, midőn amazt már annyira megszokta. Azon ponton áll, hol ezt amazért be kell cserélnie. Ismert, tiszta kéjben élvezett boldogságot ismeretlenért, csak sejtettért! És a szűz kebelét elérzékenyülés lepi el, a szív érzései könnyűkön úsznak fel a szemekbe, a könnyűk harmatcseppenként hullnak vissza a dobogó kebelre, melyet egyrésről sejtelmes öröm, másrésről a múlt szent emlékei töltenek el. És ha még megemlékezik, hogy azon ponton áll, hol élete kockáját önmaga veti el, mely áldást, de átkot is rejthet magában; hogy oly barátot, oly élettárust kell választania, kihez szakíthatlan láncz kötendi, kivel az élet ösvényén találandó rózsákat vagy töviseket kell szednie, melyeket az öröm vagy keserűség könnyűivel öntözend meg egykoron, – ha mindezt meggondolja, megrendül szíve, és szemei könnyűkbe borulnak. Aggodalom, remegés fogja el, tömkeleg áll előtte, melyből kivezető fonalat nem talál, s reszket a jövőben kifejlődhető balkövetkezésektől.

És mi kimondhatlanul jól esik, ha eme válságos pillanataiban váratlanul egy vigasztaló, egy tanácsoló lép hozzá, ki a tapasztalatlant útba vezeti,

habozását eloszlatja, s használható intésekkel jövőjének irányt ad.

Engedjék meg, hogy én lehessenek az, ki önöknek egy-két, talán használható intést ad!

Mindenek előtt emlékeztetem önöket a szív szabadságára. Ezzel azt akarom mondani, hogy azt válaszszák férjül, kit szívük szeret, ne pedig azt, kihez talán mások kényszeríteni akarják. Nincs földi hatalom, mely a szívnek parancsolhatna. Ennek egyedül csak az ész szabhat irányt. S valamint érzésre, úgy idegenségre sem lehet kényszeríteni; ezért a választásban egyedül szívük vonzalmát kövessék. Tegyenek le itt minden mellékes tekintetet s érdeket. Isten adta szívüknek a választási jogot, melytől szülői parancs, vagy más anyagi érdekek által magokat megfosztatni ne engedjék.

Nem mondom azért, hogy szülőikre ne hallgassanak, sőt a gyermeki kegyelet azt megkívánja, – s mivel a fiatal szív könnyen téved, s ábrándjaiban a képzelgés aranyálmaitól magát sokszor elcsábíttatni engedi: ezeknek, kik önök természetét, kedélyét, hajlamait, hiányait legjobban ismerik, tanácsait, figyelmeztetéseit s intéseit kövessék. – Midőn tehát a szív szabadságára emlékeztettem, ezt csak azért tettem, mert arra akartam figyelmeztetni,

hogy e lépésre ne kizárólagosan szülői parancs által engedjék magukat kényszeríttetni, hanem kövessék szívük vonzalmát.

Magasztos, vallásos szokás minden munka kezdeténél Istentől kérni áldást. Istennek áldására s felvilágosító malasztjára soha nagyobb szükségük nincs, mint akkor, midőn élettársat kell választaniok. Ha eljő a választás órája, emelkedjenek föl lélekben Istenhez, kérjék fölvilágosító malasztját, hogy a választandó pálya virágait, töviseit tiszta szemmel láthassák: ő buzgó gyermekei kérelmét meghallgatja, és eszüket, szívüket az ihlettség sugaraival felvilágosítandja.

Midőn önök férjhez mennek, elvonultságukból a világ színpadára lépnek, hol minden jó, minden rász tulajdonaik, mint annyi növények, kifejlődnek, – és egész boldogságuk a magukra vállalt szerep mikénti eljárásától függ. Önök a házasesetben angyalok lehetnek, de a bukott angyalok számát is szaporíthatják; egekbe ragadó üdvöt, de pokolba taszító kínokat is érezhetnek és éreztethetnek: boldogíthatják, valamint kínozhatják azokat, kik körükben lesznek. Boldogságukat az határozza el, hogyan fognak majd férjükre hatni tudni, azt házi körükhöz miként lánczolandják le, mily megelégedést fog

az önök mellett élvezni? Sok függ a szív első Maradásaitól. A közösen s együtt érzendő első öröмок vagy fájdalrok további, életükre nagy hatást fognak gyakorolni, s a mily mértékben fogják ekkor férjeik érzelmeit viszozozni, annyiban fogja ez növelni, vagy csökkenteni azoknak önök iránti hajlamát. A legjobb férfi rász férjjé válhatik, ha neje a vele való bánásmódot eltéveszti; ellenben romlott férfit is jó férjjé varázsolhat a nő, ha az alkalmas pillanatot kilesni s megragadni érti, és észrevétlenül gyöngéden, szelíden vezetgeti a javulás ösvényére.

Ki boldog, az boldogítani óhajt; ha tehát a férj boldognak érzendi magát, bizonyosak lehetnek, hogy önök boldogsága eszközlésére is fog majd törekedni; de ha a férj elégedetlen lesz, önöket is hasonló sors érendi, még akkor is, ha szivük szerint választottak.

Úgy de tudja-e mindig a nő, mikor s mikép kell és lehet férjére hatni; hol szórjon s mikor hallgasson? Legjobb szíve mellett is nem tévedhet-e, s nem épen akkor tévesztheti-e el irányát, midön legjobban vél cselekedni? A legügyesebb emberismerő is belát-e a kipuhathatlan szív ezernemű érzéseik közé? Ezen s hasonló kérdések ösztönszerűleg fogják önöket buzdítani, hogy lélekben fölemel-

kedjenek ahhoz, ki sorsunkat bölcsen intézi s bennünket oly atyai szeretettel vezet az életen keresztül. Ezen gondos, bölcs s jó atyához folyamodjanak tehát s bizonyosak lehetnek, hogy jól s jót választanak.

Az emberi boldogság s tökéletesség főelvé az önismeretben rejlik. És mikor fekszik inkább érdekükben az embereknek, ismerni szívüket, hajlamaikat, szóval: önmagukat, mint akkor, midőn elvetik az egész élet boldogságát vagy boldogtalanságát elhatározó kockát? Készületlenül bárminő pályára lépni, nagy gondatlanság. Önök sok fontos és terhes munkát s kötelességek teljesítését vállalják magukra, midőn férjhez mennek, s kötelességeikért Isten és emberek előtt lesznek felelősek.

Vizsgálják meg azért belsőjüket, van-e akaratuk, erejük azoknak megfelelni? Higyjék el, a fiatal szív rózsás ábrándjai nem tartanak örökké, a szerelem kéjre hevítő mámorából előbb-utóbb ki fognak józanodni, és a kötelességek, melyeken átsikamlának, akkor szigorú teljesítést követelő alakban fognak előlépni, és ha nincs hivatásuk vagy tehetségük azoknak megfelelni, elrémülend lelkük, és késő bánat fogja kínozni szívüket, a midőn már segíteni nem lehet, Azért, mielőtt e lépésre elhatároznák magukat, ves-

senek önmagukba vizsgáló tekintetet, és csak akkor, ha magukat elég erőseknek, eléggé szilárd akaratúaknak, eléggé fölkészülteknek találандják, tegyenek választást. Azt tudják önök, hogy erényes élet, gondolat s cselekedet tisztasága eszközölhetnek állandó becslést, – azért azon legyenek, hogy választottjuk becslését soha el ne veszítsék. Ha igazán boldog nők akarnak lenni, nincs fontosabb tennivalójuk a választás előtt, mint kipuhatólni, mi hiánynyal van szívük, az mi hibákat rejt magában? És ha találtak magukban hibákat, küzdjenek meg azokkal. ébredjen fel lelki erejük azok gyökeres kiirtására. Ki ismeri hibáit s szilárd akarata van azokból kitisztolni, annak lehetlen meg nem javulnia. Iparkodjanak szívüket mindinkább nemesíteni, női gyöngéd érzelmekben megerősíteni; mert csak így lehet alapos reményük, hogy a mily jók önök maguk, e tiszta öntudat oly jók választására vezérlendi.

Ha hölgynek valaha komolyan kell gondolkoznia, úgy ezt akkor kell tennie, midőn férjet választ. Komolyan kell gondolkoznia, mondom, mert nem gyermekjátékhoz, sem pár perczig tartó élvezethez készül. Meglehet, hogy önök mindezt jobban tudják, mint én, mindezt mástól alaposabban hallhatják, nem is kívánom, hogy mindent az én szememmel

tekintsenek: de engedjenek meg, ha sürgetve kérem, méltassák soraimat figyelemre; azzal kecsegtetem magamat, hogy ezek átolvasása, komoly megfontolása és alkalmazása nem lesz kárunkra.

Mi már közelebbről azt illeti, mily férjet válasszanak, engedjék meg, hogy röviden elmondhassam!

Önök fiatalok. Természetesnek találom, ha mind-egyikük képzeletében alkotott magának eszményképet, melyet jövődő férjében föltalálni óhajtana. Nem kétlem, hogy e kép a legtökéletesebb. Határtalan örömük, ha e képnek mását az életben föltalálták. De tanácsosabb, ha ily tökéletes férfiúi képnek festésével képzeletük nem foglalkozik. Megmondom okaimat. Hölgyek férfiúi tökéletességekről ne álmodozzanak, mert ez alkalmúl szolgál sokszor teljesületlen követelésekre, – és még azon esetben is, ha csakugyan teljesülnének követelései, nem lenne egészen boldog a nő, mert a képzelet mindig többre terjed a valónál, s mert igen ritka az eset, melyben nő szellemi műveltségben s kifejlődésben túlhaladná férjét. A mily távol állanának tehát egymástól a tökéletességben, oly mértékben fejlődnek ki az elégedetlenség egymással. A való csak igen ritkán felel meg a képzeletnek, és minél túlfeszítettebb a képzelet, annál nagyobb a csalódás, ha

a való nyújtott ugyan valamit, de nem olyat, minőt a képzelet festett.

Egészen más az, ha hölgy tökéletes nőnek képét festi ki képzeletében. Ilyet mindegyik bátran képzelhet s alkothat magának, – minél tökéletesebb lesz, annál jobb, mert bizonyosan felébred keblökben a vágy annak utánzására. Ha azonban mindezek ellenére tanácsom elkésett volna, és képzetökben már csakugyan alkottak volna maguknak eszményképet: ne felejtsek el, hogy ez csak képzelődésük játéka; és ha a leendő férj azon képnek nem mindenben hű mássá, emlékezzenek meg, hogy a képzelet országa végtelenre terjed, a való pedig csak szűk korlátok közé van szorítva.

Midőn választani akarnak, kérdezzék meg szívüket, mily tulajdonok hiányát nézhetik el a férjben, kérdezzék meg, mily tulajdonokra akarják építeni házi életük állandó boldogságát. A nő ítélő-tehetsége itt tűnik ki leginkább, ha férje választásánál oly tulajdonokra tekint, melyek a házasság boldogságára múlhatatlanul szükségesek; mert vannak tulajdonok, tehetségek a férfiakban, melyek ha megvannak, jó, .de ha hiányzanak sem hiba. Száz házasság boldog lehet a nélkül, hogy a férj akár szépség, akár gazdagság, akár magasabb követelésű műveltség által

feltűnő lenne; de soha boldog nem lehet az oly házasság, hol a férj jellemét valami beszennyezi, ha szenvedélyes, indulatos, vallást és erényt nem tisztel. Túlságosak lennének tehát önök követeléseikben, ha minden tekintetben rendkívül feltűnő férjet óhajtanának, s e miatt többeket elmellőznének, kiknek oldala mellett szintén megelégedés virulhatna számukia; ellenben helyesen cselekesznek, ha szívüket s kezüket megtagadják olyantól, ki minden tündöklő tulajdona mellett sem ébresztheti önöket azon reményre, hogy oldala mellett boldogok lehetnek. Mindenek előtt pedig óvják magukat az úgynevezett lángeszűek választásától. Nem akarom általánosan ezek lelki szilárdságát, szívük állandóságát kétségbevonni, mert vannak egyesek, kik jól magukhoz választott nejüket igazán boldogítani képesek, – mi azonban nagy ritkaság, de tapasztalás tanúsítja, hogy a legtöbb lángész vagy nőtelen, vagy ha nő, nejét s családját nem tudja boldogítani.

Röviden megfejttem okát.

Lángész ritkán állandó s higgadt megállapodású, – sohasem nyughatik, minden csak rövid ideig érdekli; esze, szíve szüntelenül valami új után törekszik, minden perczben más az ízlése. Szegény nőnek igazán protheuszi alakkal kellene bírnia, hogy

minden perczen férje változó ízlése szerinti alakot tudjon magára öltetni, vagy tökéletesen kitanult csapodárnak kellene lennie, ki minden szerepre alkalmas, hogy férjét lebilincselhesse. Ily férj követeléseinek kielégítésére igen sok anyagi s szellemi tulajdon kívántatik meg a nőben, hogy azon szünteleni változatosság előteremtésére képes legyen. Ily lángeszű választását csak azon esetben ajánlanám, ha önök ennek szívét minden, de minden érzésével bírják, ha rajta uralkodni bírnának, mi azonban nem pár hét, vagy hó, de évek tanulmánya.

Sokkal veszedelmesebbek azon ifjak, kiknek szívük oly határtalanul sokat követel, érzelemben oly forró, hogy nincsen nő, ki szívük túlságos kívánatai kielégítésére képes volna. Ilyenek, mély érzelmeiktől elragadtatva, a való életben nem akadnak nyugpontra, melynél megállapodni bírnának; a képzelet tündérhonában kalandoznak, sohasem lehet őket eléggé szeretni, soha velük érzelemben összeformni; kik azonnal más után égnek epedve, mihelyt egy nő szívben s lélekben oda olvadt hozzájuk; kik még akkor is hidegségről panaszkodnak, ha a hölgy forró hűséggel lesi pillanataikat, szóval: kiket kielégíteni nem lehet. Ilyenek, mint önök is látandják, nem képesek a házasesletben boldogságot adni

s érezni. Ezek pedig veszedelmesebbek, mert vonzóbbak. Könnyű az ilyekre ismerni. Ha ily imádó-juk van talán önöknek, az reszketni fog a pillantásért is, melyet önök kívülre másnak ajándékoznak. Sáppadtság borítja el arczát, ha önök másra mosolyognak. A féltékenység ördögét fogják önök benne fölébreszteni, ha mással kissé barátságosabban beszélnek. Óvják magukat az ilyenektől, mert ezek a házasesletben ördögökké fajulhatnak, kik a legbecsületesebb nőt is kínozzák

Legyen továbbá önök előtt minden férfi gyanús, ki a nő szerelmének tisztaságáról s állandóságáról kételkedik. Az érzékiség eme századában sok ilyenre lehet akadni; de ha kiismertek ilyet, fussák annak körét. „Ki erényt nem hisz,” – mondja Eötvös – „az a bűn által már igen megromlott.” És – Jósika szerint – „fel lehet mint bizonyosat tenni, hogy az, ki az asszonyokat gúnyolja, sohasem idvezült egy igazi nemes lelkes asszony szerelmében is, mert a kit csak egy ezen földi angyalok közül igazán lelkéből szeretett – ki tud pedig úgy szeretni, mint egy asszony! – az ennek az egynek kedvéért az egész nemzet öleli.”

Figyeljenek arra is, mint s mikor ébredt szerelemre önök iránt az, kit élettársul akarnak

választani. Csöndes, házi körökben gerjesztettek-e magok iránt érdeket; vagy színházban, táncmulatságban, vagy más ünnepélyes alkalommal, midőn szebb ruhájuk szemek fényét, arcuk virágait s természetük ékességét a szokottnál jobban kiemelte? Ha ily alkalmakkal ébredt fel abban az önök iránti érdek, óvakodók legyenek. Nem mondom, hogy ezt mint hamar hamvadó szenvedélylobbanást tekintsék, nem mondom, hogy így nem támadhat az ifjú keblében állandó s igazi szerelem; de figyelmeztetni akarom mégis, hogy ne tartsák mindjárt szerelemnek azt, mi a fölhevült érzékek mámora lehet. Ne higyjék, hogy mindjárt szívét lánczolták le a férfinak, ha abban vonzó külsejük az érzékeket felizgatá. Tegyék előbb próbára annak szerelme állandóságát, vizsgálják meg: váljon szív- s lélektehetségeik bírnak-e lelánczoló külsővel, vagy külsejük? Gondolatban s érzésben megegyeznek-e, és ha hosszú időn át szerzett tapasztalás a szív meleg vágyait s reményeit ki nem hűti; ha a lélek az egymáshozí vonzalmat magasztosító ihlettséggel erősödni érzi: akkor bizonyosak lehetnek, hogy nem érzékei kábultak el, de szíve életboldogító szerelmet táplál. És csak oly férfit válaszszanak, kit szívük szeret, mert ha nem szeretet köti meg a szent frigyét, nemcsak

önmagukat, de férjüket s gyermekeiket is boldogtalanná teendik. Átok lesz életük, és keserű könnyűket lesznek kénytelenek hullatni, hogy rosszul választottak; de már akkor késő lesz!

Átalánosan a választásban igen óvakodók legyenek. Válaszszanak olyat férjül, ki jellemének becsületességét, külső s belső műveltségét, s azon szilárd elhatározottságot tanúsítja minden tetteiben, hogy önököt boldogítani akarja is, fogja is.

VIII. LEVÉL

A szerencsés választás csak azon esetben fog folytonosan virágzó meglepedést biztosítani, ha a felek egymás iránti kötelességeiket pontosan teljesítik.

Az egész életen át tartandó boldogsághoz még nem elég, hogy azzal egyesüljünk, kit szeretünk; hanem arra kell törekednünk, hogy a szeretettel el ne idegenítsük magunktól. Kell tehát valami összetartó kapocsnak lenni, mely a házásokat szorosan s mindig egymáshoz fűzi, – mely az érzéki gyönyörök élvezete után sem engedi széttörni az összefűző láncot, – és e kapocs nem más, mint az egymás iránti kötelességek teljesítése. E kötelességeket pedig annál inkább s könnyebben fogják teljesíteni, minél óvatosabbak voltak a választásnál, és minél inkább óhajtják a házasság által tervezett isteni célokat létesíteni.

Mindig szem előtt tartva a házasság anyagi s erkölcsi célját, a kötelességek is e kettős cél körül forognak. Nem lesz felesleges e kötelességeket általánosságban megérinteni.

Mindenek előtt a házasfeleknek egymás iránt igazi, s nemcsak az összekerülés első éveiben, de egész életen át tartó, állandó szeretettel kell viselkedniük.

E nélkül boldog házasságot nem lehet képzelni.

Kik nem szeretik egymást, azoknak az együttlét unalmas és közönyös. Azok egymásnak semmi szívességet nem tesznek, röviden: egymás irányában semminemű kötelességet sem teljesítenek.

E szeretetet követeli Isten, vallás, természet és józan ész.

E szeretet alatt azonban nem csupán érzéki ösztönből keletkezett szeretetet kell érteni; mert az ezen az ösztön kielégítése vagy megszünte által elenyészvén, nem lehet egész életen át összeforrasztó kapocs. Az érzéki szeretet nem az ész, nem az ember nemesebb részének kifolyása, hanem állati vágy, szenvedély, anyagi élvezek utáni epedés, mely változó, forr vagy hidegül, mint a tárgy, mely hévül, külsőleg változik. Az ily szeretet a

házasság anyagi célját előmozdítja ugyan, de nem az erkölcsit, – sőt ha nem a józan ész által vezéreltetik, az anyagi célnak előmozdítását is gátolja. Az érzéki szeretet csak érzéki embereket köthet össze s ezeket is csak addig, míg érzékiségüket gyönyörködtető alakban tűnnek fel egymásnak; de szellemi embereknél a szeretet nemesebb forrásból származik.

Ha tehát a szeretet érzékiségből eredne, hogy a viszony nemesebb s állandóbb legyen, szükséges, hogy ahhoz szellemiség is járuljon. A házások ne csak az érzéki, de főleg szellemi világ tagjait tekintsék magukat, kiket nem testi vágyak összeforrása, hanem kölcsönös becsülés s az ember nemesebb részeinek tisztelete fűz össze. Ez pedig megtörténik, ha egymásban az Istennek képét szemlelendik, kik egy nemesebb feladatú életre hivatnak, mint nemi ösztönök kielégítésére; kik nem más célból, hanem csak azért egyesültek, hogy a teremtetők a nem különbsége által tervezett célját a legfőbb erkölcsi jó terjesztésére betöltsék. És ezen, az észen s moralitáson alapuló tiszta lelki rokonság főkelléke a házassági boldogságnak, mely nélkül a nemi szövetség erkölcsi célja nem teljesíthető, mely nélkül egymást állandóan s tisztán nem becsülhe-

tik, s mely egyedül képes a két különböző nemű egyénből egy erkölcsi személyt alkotni.

Hogy ily tiszta lelki rokonságnak kell lennie a boldog házasság alapjának, nemcsak lélektanilag következtethető, de azt a tapasztalás is igazolja.

Ugyanis az ember nemcsak testből, de leiekből is áll. Nemcsak testileg, de lelkileg is óhajt rokonulni. Már ha a házások között elnyomta is a szellemet az érzéki gyönyörök bódító élvezete, de ezeknek szüntével bizonyosan előlép a szellem, és ha azt látja, hogy társszellemével nincs vagy nem lehet rokonságban, elégedetlenné válik, – s így a házások közé az érzékiség kihülése után az egymással elégedetlenség lépett.

De a tapasztalás is tanúsítja, hogy az érzékiség vágyából származó házasságok többnyire boldogtalanok; mert az érzékiséget csak a szép külső, csak a test virágai ingerlik, melyek ha elhervadtak, megszűnt az inger: így annak elenyésztével a házások lelki rokonság nélkül úgy tekintik egymást, mint haszonvehetlen eszközt. Azért hogy a házások állandó boldogsággal kecsegtethessék magukat, lelkileg rokonulni, s ebben szilárdulni törekedjenek.

Szükséges továbbá, hogy a házások ezen egymás iránti szeretetet tettel is tanúsítsák. Innét

egymásnak mindent megtegyenek, mit a szeretet parancsol. Életüket kölcsönösen könnyítsék, örömeikben s szenvedéseikben egymás iránt részvétellel viseltesenek. Mindezek új szálak, melyek a szíveket szorosabban összekötik, és a barátságot, szeretetet bensőbbé teszik.

A házasság boldogságára megkívántatik különösen, hogy a felek egymás iránt kölcsönös türelemmel, gyarlóságaik iránt elnézéssel viseltesenek. A legtökéletesebb ember is csak ember, kiben mindig van valami gyengeség. Az emberi gyarlóság közös mindenkivel, és mind a férfi-, mind a nőnemnek vannak különös hibái. Ha a férj neje, a nő férje kisebb hibáit elnézni nem tudja; ha minden legkisebb, nem rossz akaratból, de gyarlóságból eredt hibáikért korholják egymást: akkor náluk kedélyegységet, szívnyugalmat s házi békességet, következőleg boldogságot keresni nem lehet. És ezért, kik boldog házasok akarnak lenni, korán szokjanak az önuralkodáshoz, mert e nélkül egymás iránt türelmesek nem lehetnek. Ne azon vérmes reményekkel lépjenek házasságra, hogy égi, hibanélküli angyallal szövetkeznek; mert, mint mondtam, a leggyönyörűbb alak is emberi gyarlóságot takar, csakhogy egyikbe kevesebb, másikba több szorult.

Legyenek a házások egymás irányában nyíltak, bizalmasak. Holmi nyugalom- s békességzavaró pletykákra ne hallgassanak, hanem ha van kifogása az egyiknek a másik ellen, fedezze föl azt nyíltan és szeretettel. Társa elleni nehezteléseit, – ennek el- mellőzésével, – egy harmadiknak fölfedezni, a házi nyugalom szétdúlására vezet, és bajt nem orvosol. Egymás irányában ne titkolódzanak, hanem minden, akár személyes, akár házi viszonyokra vonatkozó dologban nemes nyíltsággal viseltessenek; mert nin- csen veszedelmesebb, mint ha egyik a másik iránt bizalmatlankodni kezd. Ez a legegyszerűsebb út a boldogság szétrombolására.

Mint már említettem, a házaselet jólétének biztosítására anyagi javak is szükségesek. Ezek nél- kül sem önmagukat, sem a házat fent nem tarthat- ják, sem gyermekeiket becsületesen nem nevelhetik vagy neveltethetik, sem végre ezek jövőjét nem biz- tosíthatják. Ha bár tehát a házások gazdagság nél- kül is nyugodtan s boldogul élhetnek, de mégis okvetlenül kell annyi javakkal bírniok, hogy a szük- ségekben hiányt ne szenvedjenek. Ha az ember szegényebb, mint köre s körülményei, követelései kedélyben igen levert s könnyen felejtkezve a becsületességről, tiltott utakon enyhít szük-

ségein. Innét a házasok polgári állásukhoz mért vagyont nem nélkülözhetnek, és ezért – feltéve, hogy nem csupán azon reménnyel kötöttek házasságot, hogy a szerelem a majd nevedő családot eltartja – a házasoknak kötelességük, vagyoni állapotukat jó karban tartani, s szem előtt tartva a növekedő családot, a vagyont okos gazdálkodás által szaporítani, és minden haszontalan kiadásoktól, különösen pazarlástól, óvniok kell magukat. A férj szellemi és testi tehetségeinek nagyobb erejénél fogva alkalmasb ugyan vagyonszerzésre s kezelésre, de azért a nőnek is aránylagosan erre kell közreműködnie, különösen az által, hogy a szerzeményt el ne pazarolja. A magasabb körökben a nők e kötelességről mitsem látszanak tudni. Neveltetésük épen nincs úgy irányozva, hogy megtanulnák a takarékosságot. A pazar-fény, mely őket bölcsőjüktől kezdve körül sugározza, az elpuhító életmód, az elkábító istenesítések, melyekkel őket az üres koponyájú csevegők s hízelgők egekbe ragadják, pazarlókká teszik őket. Fény, pompa, kéjelgés, ezrek s ezrekbe kerülő gyönyörök után sóvárognak; azon gondolat, hogy ők nem olyan földi lények, mint más szegényebb sorsúak, százezreket öntet velök a büszkeségnek s nagyravágyásnak kincseket nyelő

torkába. És a napjainkban oly gyakorivá vált hatalmas s ősi fényben virágzó családok elbukásának egyik oka ebben és nem másban rejlik. De szegények, ők így neveltettek! Pedig mind erkölcsi, mind polgári tekintetben ők is köteleztettek, az alkotótól nyert tehetségeikkel saját családjuk és az emberiség javára közreműködni.

Régibb időkben a magasb rangú nők sem szégyenlettek hasznos munkákkal foglalkozni, különösen pedig takarékoság által tüntették ki magukat. Nekünk magyaroknak dicső emlékezetű magas rangú hölgyeink vannak, kik nem az által tették magukat nevezetessé, hogy évenként Bécsben, Parisban, Londonban pazarolták volna el magyarhoni dúsgazdag jövedelmeiket. A magas rangú nő se tekintse tehát őseitől öröklött s férje vagyonát ezrekbe kerülő szézei kielégítésére szolgáló forrásul. A takarékoság neki is kötelességében áll, és habár az élet örömeiből helyzete s vagyoni állapotánál fogva többet élvezhet, mint más, de azért takarékoság neki is kötelessége és érdeme.

Továbbá nemcsak kötelesség, hanem a becsületérzés is sugalja, sőt kötelezi, hogy a házasok mindenen előtt hívek legyenek egymáshoz. Nincsen jogsértőbb bűn, mint ha egyik megfélejtkezik adott

szava szentségéről, és hűtlenséget követ el. Ki erről megfeledkezik, az becstelenné teszi magát, és társát rútol megcsalja. A hűtlenség mind vallási, mind polgári tekintetben ocsmány bűn, s hazánk régibb törvényei véres elégtételre jogosítják az e tekintetben sértett férjt. De bünt nem azért kell kerülni, mert tiltva van, hanem azért, mert a becsület s lelkiismeret tisztaságával ellenkezik. Nincsen eset, melyben a hűtlenség megbocsátható volna, és azért örökre vége a házásélet boldogságának, ha valamelyik fél megtudja, hogy a másik hűtlenséget követett el.

Tekintve a személyes jogokat, a férj s nő jog-sérelme között nincsen különbség, akár egyik, akár másik kövessen el hűtlenséget, de bizonyos tekintetben nagyobb beszámítás alá esik a nő hűtlensége. A hűségnek pedig sírig kell tartania, mert a szövetség is addig terjed, az ezzel járó köteleességek sem szűnhetnek meg időközben. Innét a házásoknak szoros köteleességükben áll, mindent elkerülni, mi őket e tévedésre csábíthatná.

Mellözve a hűtlenségre vezethető igen számos okot, mint a felek közti aránytalan időkor, tévesztett választás, túlságos érzékiség, keletkező súrlódások stb.: nem hallgathatók el egyet, mely a mennyire kínzó, oly gyakran szokott könnyelműségre

vezetni. És ez a szerelem féltés. Ez igen gyakran alapja a házassági hűség megszegésének.

Mint már említtem, a házásoknak határtalan bizalommal kell egymás iránt viseltetniök, és mindent el kell kerülniök, mi bizalmatlanságra alkalmat ad. Ellenben minden felületes, haszontalan kicsinységért sem kell gyanúskodni, – mi megtörténik, ha elég gyarló valaki a féltékenység ördögét magában táplálni. Az idéetlen vagy alaptalan féltékenységből eredő gyanúskodás, a gyanúba vett szívben bizonyos hidegséget gerjeszt, melyet a méltatlanul túrt szenvedés lassan-lassan fejleszt, és a kedélyeket egymástól eltávolítja. Az ártatlan fél gyötörtetésében vigasztalást keres, és így alaptalan gyanú igen gyakran alkalmat ad hűtlenségre, mi a féltékenység által gyanúba vett félnek először eszében sem volt. Nincsen semmi bántóbb, mint az alaptalan féltékenység, mely annyira lehangolja a kedélyt, hogy a szív kínosan szenved, s keserűségében joggal s méltatlan bántalmakra fakad az iránt, ki iránt féltékeny. Ha valamit, úgy a féltékenységet kerüljék a házások, mert ezzel nemcsak önmagukat kínozzák, de joggal is egymás irányában. Ha kötelességeiket teljesítik, egymással szeretet- s gyengéd-telejesen bánnak, a becsületességről meg nem felejt-

kéznek: semmi okuk nincsen egymás ellen bizalmatlankodni.

Szóval: a házasok kötelesek mindenre egymás irányában, mire a szeretet ösztönöz. Csak a szeretet szavára hallgassanak, ez többre fogja őket tanítani, mint a mennyire a hidegen elmélkedő ész parancs-szava kötelezi. Nemesítsék, óvják meg egymást a ballépéstől, s tévedésektől. Legyenek egymásnak őrangyalai. Élvezzék az élet örömeit, tőrjék el szenvedéseit együtt. Általánosan tartsák szemük előtt mindig az erényességet, saját maguk-, gyermekeik- s innét az emberiségre is kiterjedő javát, és minden tettük boldogságuk emelésére s megszilárdítására lesz irányozva.

IX. LEVÉL.

Nőnek, tekintve helyzete és személyisége sajátosságait, az általánosan elmondottakon kívül vannak még különös kötelességei férje irányában, melyekről e levelemben fogok szólni.

A nőnek úgy kell tekinteni férjét, mint kinek védő karjai vezetik keresztül az élet örömein és bajain a végső határig, kinek neve s védelme alatt az élet színpadán jelentékenyebb szerepet játszik, mint különben játszott volna, ha magánosan marad. Innét a tiszta s állandó szereteten, a színletlen részvéten kívül férje iránt még tisztelettel is tartozik. Nemcsak az ész, de maga a természet is ösztönzi az asszonyt, hogy ő, mint gyengébb, az erő- s tehetségdús férfi felsőbbségét elismerje s azt tisztelje. És ha vannak is esetek, hogy a nő értelmi kifejlődésben férje fölött áll, még akkor sem szabad a férje iránt tartozó tiszteletről megfélejtkeznie, sőt épen magasabb műveltsége ösztönzendő arra. Művelt,

szerény nő nem fogja tehát férjétől az illő tiszteletet megtagadni, vagy őt, habár talán szellemszegényebb is, szavak vagy tettek által, főképen mások előtt, megszegyeníteni vagy megpirítani.

Innét a nő férje iránt engedékenységgel s okos engedelmisséggel viseltessék. Ezen engedelmisség a nőt rabszolgálóvá nem teszi, sőt szépen jellemzendi, ha az élesebb ítélőtehetségű, belátású s a körülményekhez magát jobban alkalmazni tudó férj vezetésére bízza magát. Előforduló esetekben véleményét, szándékát azért a nő is nyilváníthatja, a nélkül azonban, hogy önfejlőleg követelné azok teljesülését. Az okos férj szintén tiszteletben tartja neje véleményét, s felsőbbiséggel vissza nem él. Természetes, hogy a nő jog- s méltatlan vagy bűnre vezető esetekben az engedelmisséget megtagadja, de azt is, nagyobb kellemetlenségek elhárítása tekintetéből, okosan s gyengéden tegye.

Hogy azonban engedelkeny s magán uralkodó lehessen a nő, arra nevelni kell. A nevendék-lánynak gyengédebb s hajlékonyíthatóbb jellemét a legóvatosabban kell kifejleszteni. Azon kell lenni, hogy sem makacsság, sem uralkodni vágyás jellemvonásai közé ne keveredjék. Tanulja meg saját akaratát másokénak alárendelni, s azt, hogy nem min-

denben van igaza. A női jellem fejlődésére nézve igen kártékony hatású az, ha hízelgés és udvariaság által saját véleménye s akarata bálványozdjává szoktattatik. A férfi a nőnem irányában fejtsen ki gyöngédséget, de ne oly mértékben, hogy ezáltal hibákra vezesse, vagy ezekben megerősítse. A túlságos udvariasság fölébreszti a hiúságot, ez az uralkodni vágyást, mit ha nem gyakorolhat mindig önkénye szerint, makacscsá lesz. A nők irányában helytelenül használt hízelgés a férfiúi méltósággal nem egyező, s könnyen szerepcserélésre vezet, úgy, hogy ha az ekképen elkényeztetett leányból nő lesz, a kormánypálczát kezeibe ragadni törekszik, mit akár megnyer, akár nem, mindkét esetben helytelen tettek elkövetésével bélyegezheti meg magát. És oly leány nevendék, vagy felnőtt hajadon is, ki még oly szeszélyes kívánatai nyilvánításában s teljesülésében megszokta a férfitől az engedékenységet, a jóváhagyást, az vagy igen nehezen, vagy éppen nem fogja magát egykor férje vezetése alá bízni, mert a házaséletben is hasonló hódolatot fog követelni. Ezt a szerelmes ifjúból komolylyá vált, s a regényes érzelgésekből kiábrándult férj meg fogja tagadni, ekkor a magát csalatva vélt nő könnyen fordul egy szeszélyeit bálványozó hízelgőhöz, – és

kész a szerencsétlen házasság. Azért úgy kell a leányt nevelni, hogy már gyenge korában tanulja meg az engedékenységet. Hízélgés által ne szoktatassék önhittséghez, hogy majdan akkor, midőn a rendeltetése betöltésére vezető útra lépett, férjének engedelmeskedni tudjon.

Már érintettem, és itt ismétlem, hogy a nő, ereje s tehetségei köréhez mérve, tartozik a család fentartását és ház vezetését illető gondokban nemcsak részesülni, de azokhoz járulni is. Mit a férj talán izzadva keresett, azt a nő könnyelműleg el ne pazarolja, hanem czélszerű gazdálkodás által szaporítsa. A kevesebb elmét s erőt feszítő, és inkább a háziasság köréhez tartozó tárgyak vezetését, kezelését vállalja el magára, s így a férjnek messzebb kiható gondjain könnyítsen. A nőnek házi-körében kifejtendő kötelességeit férje rangja s polgári állása határozza meg; az okos s szorgalmas nő nemcsak fogja tudni, mily helyzetben mit kell tennie, de azt teljesíteni is. A családi jólét fentartására minden nő annyira köteles, mennyire körülményei s tehetségei köréhez mérve képes.

Azon legyen továbbá a nő, hogy megelőző nyájasság s kedélyesség által férjét folytonosan magához kapcsolva tartsa. Ne legyen szeszélyes; ma

hideg, holnap meleg. Bajai között se felejtkezzék meg a férje iránt tartozó szívélyességről. Lassan növekedő hidegséget szül az, ha a nő mogorva és szeretettel közeledő férje iránt közönyös. Sokszor a férj is kedvetlen, és ha neje sem közelít hozzá földerítő szívességgel, elhidegül, talán a család körén kívül keres szórakozást, és ha talál azt, akkor elszokik nejétől, s mi ennek a következése? Nem egyéb, mint elégedetlen házasság. Nőnek, ki boldog akar lenni, nincsen követésreméltóbb szabálya, mint ez: tegyen meg mindent, mi tetszik a férjnek, – legyen nyájas, és azt, mi neki nem tetszik, tűrje el szívesen.

De a nő kötelességeit legapróbb részletességig kifejtteni, előszámlálni nem lehet, és a körülmények, előre ki nem számítható viszonyok, a kötelességek alkalmazását gyakorlatilag igen sokszor másképpen követelik, mint azok elméletileg felállíthatók. Meglehet, hogy mit egyszer czélszerű, sőt szükséges volt tenni, azt más esetben nem lehet éppen úgy ismételni. Okos és lelkiismeretes nő mindig fogja tudni, mit kell tennie.

Csak azt jegyzem még meg, hogy a nő legfőbb kötelességének ismerje férje boldogítását, mert ő maga is boldogtalan leszen, ha férjét boldogítani

nem akarja, vagy nem tudja. Ne adjon soha alkalmat arra, hogy férje benne csalódjék. Mindazon erényét, tökélyét, melyekért a férj őt magához karolta, fejtse ki jobban, nemesebben, hogy el ne hamvadjon az érzelem lobogó tüze, mely a házasságot megelőzte. A nő azon iparkodjék, hogy férje becsülését soha el ne veszítse, mert a szeretet csak úgy lehet állandó. Nem hiszem pedig, hogy egy nő is gondolja férje becsülését állandóul megtartatni, ha tisztelésre és becsülésre méltónak csupán csak látszatni fog, mert a férj, ki oly sokáig, oly közel van nejevel, az a valót a színtől meg tudja különböztetni. És ha azt veszi észre, hogy neje csak álerényekkel altatta el, hogy csak alakoskodás által gerjesztett maga iránt tiszteletet: megszűnik őt becsülni, és a szeretet rózsafátyola ködfelhőkint szétfoszlik. Tehát ne csak jónak, szelídnek, rendszeretőnek, munkásnak mutassa magát a nő, hanem e tulajdonait ki is fejtse s megtartsa, mert mindezen teljesítése, mi által egy nemes gondolkozású s érzésű férj tiszteletét s becsülését megszerezheti, mint nőnek, szoros kötelességében áll.

A házi békesség fentartása szintén kötelességei egyik legfőbbike. Sem gondatlanság, sem könnyelműség által férjének még csak a legkisebb nehéz-

telésre sem ad okot, mert ez a boldogító öszhangzás rózsakötelékeit meggyengíti, mi ha gyakran ismételtetik, lassan növekedő idegenséget szül, és a házaselet örömeinek sírját előbb-utóbb megássa. A béke szent malasztja feletti öröködést pedig annál szorosabb köteletségéül ismerje a nő, minél bizonyosabb, hogy az egyszer megzavart békességet észrevétlenül is több súrlódás követi, melyek ha az engesztelődés olvadozó pillanataiban kiegyenlítetnek is, keserű utóízöket az emlékezetben fentartják. Elszakadt húrokat is össze lehet kötözni, de tompa hangokban fognak azok rezgeni. Férje örömeit, fájalmait tegye magáéivá, s e részvét sokszorozva emelendi a nő érdekét. Az örvendő vagy búslakodó férj, részvéte sugárzó arczú nejét hű érzellemmel szorítja keblére s égből küldött őrangyalául tekintendi, ki örömeit neveli, keserveit enyhíti. Így fűzi magához szorosabban férjét a nő, a házi élet boldogságát így edzi meg, és ha a balsors viharoznék fejük felett, közös szeretetben s békességben tűrik az élet viszontagságait.

Ha pedig megtörténnék, hogy férjét tévutakon találná, ne forduljon el tőle mindjárt hidegen, megvetőleg, mert azt e bánásmód nemcsak elkeserítené, de mélyebben buktatná. A szeretet engesztelő

szelleme indítsa a nőt bocsánatra. Szeretettel vezesse a tévedezőt jobb útra, ébreszsze föl benne a kötelességteljesítés érzetét, – de mindezt nőhöz illő gyöngédséggel tegye, hogy a férj átlátván neje jóságát, bánatteljesen térjen vissza annak engesztelődést s bocsánatot lehelő keblére, hol kisírja botlásai fölött bánatát, és nejével újra a kiengesztelődésben egyesüljön.

De, mint mondtam, a nőnek minden kötelességét meghatározni nem lehet. Ezeket élet és viszonyok fejtik ki. Okos és lelkiismeretes nő azokat valamint kiismerni, úgy teljesíteni is fogja.

X. LEVÉL.

Ha szívesek voltak önök eddigi leveleim tartalmát figyelemmel átolvasni, könnyen következtethetik, hogy önöket a teremtő szent gondolata a férfi életének legtöbbszörre tövisteljes kertjébe nem csupán gondozlató, kéjre hevítő gyöngéd rózsákul ültette, hanem ennél magasztosb, szentebb czélokat is jelölt ki számukra.

A tiszta morálon alapuló ész valamint örök teremtetésében is az alkotó szent czélját tiszteli: úgy e célra való közreműködésüknek az emberiségre kiható eredményében önök hivatása magasztosságát, rendeltetése fönségességét tisztelnie kell. Önök méltósága sokkal magasb fokon áll, mint első tekintetre látszik, és ha a férfinak magasán szárnyaló lángelméjében, szerzett dicsősége és érdemei élvezetében, küzdeni s győzni tudó erejében meg van saját magasztos érzete és nemes büszkesége: úgy meg van az önök csöndes, de azért hatásteljes s nem-

zedékről nemzedékre áldást terjeszthető körének szívüket édes kéjbe ringató öröme.

Nekem legalább ez nemükről fogalmam, és alacsony, érzékiségbe merült lelkületű férfinak tartom azt, ki önökben nem keres s talál többet, mint csupán nőt. Szép és nemes e szónak értelme! Az ember egész életének boldogsága önök kezében van. Önök azok, kik megkezdik szőni életünk fonalát. Önök azok, kik az élet első korányában a hajlékony gyermekorra síríg terjedhető hatást gyakorolnak. A házi élet, a család jóléte, boldogsága önöktől függ nagy részben. Mondják meg, átgondolják és érzik-e mindezt? Elkészítik-e önöket azon szerepre, melyet a női életben nem akármiképpen, de lelkiismeretes szorgalommal kell eljátszaniok? Van-e fogalmuk azon soknemű kötelességről, melyeket – ha Isten s emberek előtt felelősek lenni nem akarnak, – a családi életben teljesíteniök kell?

Azt hiszem, hogy e kérdés majd csaknem mind egyikére nemmel kell felelniök. Igazságtalan volnék azonban, ha azt állítanám, hogy nincsen nő, ki mindannak meg nem felelne, mik kérdéseimben foglalkóznak. Szomorú volna, ha nem találkoznék hivatása magasztosságára, rendeltetése nemességének átérzésére s azokkal járó kötelességei teljesítésére fogékony

és képes nő. De vannak más részről számosan, kik a nő rendeltetését, munkássága körét társalgásba, piperéskedésbe, pár kézi munkába helyheztesik. Nem mondom, hogy mindez nem tartoznék önök hivatása köréhez; nem mondom én, hogy nem tehetnének mindent, mit a műveltség, illem, női gyöngédség és szerénység megenged; csak azt óhajtanám, hogy minden egyebet mellékesnek tekintsenek, csak azt ne, mi hivatásuk s mit leginkább kell teljesíteniök.

Garay háromszor szentnek mondja az asszony rendeltetését. És igaza van; mert ha annak tartalma kiterjedése, nemessége leng előttünk; ha meggondoljuk, hogy észben és szívben kiművelt nő, ki kötelességeit nemcsak ismeri, de teljesíti is, mily áldást eszközölő anyala családjának: az a nő rendeltetésének nemessége és magasztossága előtt meghajol.

Lakik bensőnkben egy szellem, egy munkára ihlető erő, mely rendeltetésünk betöltésére ösztönöz. E szellem ébresztése, ez erő fejlesztése a nevelés köréhez tartozik, nem ide; itt csak azért említtem meg, mert ez az, mi az ifjút ösztönzi, hogy életét ne hasztalanul töltsse el, hanem a polgári Pályára szükséges ismereteket szerezzék meg; mert ez az, mi a hölgynek keblét azon édes vágygyal el, hogy boldog nő és anya lehessen. Az ifjút

hír s név utáni küzdés lelkesíti, jövendő nagyság képe áll előtte; a fölserdült leány pedig képzeletében elhajoló családi képet fest magának, melyben a gondos és munkás háziasszony, a férje szerelmében boldog nő, a gyermekei szeretetében üdvezülő anya legszebb vonásokként tűnnek fel, – s minél tovább időz e kép előtt, annál élénkebb benne a vágy, e képet önszemélyében megvalósítva látni. Ez valami belső szózat sugallása, valami belső ösztönnel kifele törekvő ereje, melyet elfojtani nem lehet.

Önök rendeltetését e három szó fejezi ki: házi vagy magyarosan mondva, gazdasszony, nő és anya. Korántsem oly korlátolt tehát körük, mint gondolják, – e körbeni működésük pedig különösen nagyszerű, fontos és hatásteljes.

Mindenek előtt, mint háziasszonyok, a ház ügyeit akképen vezetik, hogy a hivataloskodó férj gondjain könnyítsenek; okos gazdálkodás által a kiadás és bevétel közti súlyegyent fentartva, családjukat minden keletkezhető zavaroktól megóvják. Sok család nem merülne el anyagi tekintetben és a bukás örvényébe, ha az asszony a gazdálkodás mesterségében avatottabb volna, és a kellő arányt? mi nélkül gazdálkodási rendszere fönn nem állhat, meg tudná tartani.

Mi pedig önöket, mint nőket illeti, van-e szívboldogítóbb érzemény, mint midőn a hivatása terheiben fáradt férj, meggyőződve, hogy szívük minden verése csak viszhangja az ő érzéseinek, önöknek hű keblén találja pihenését, midőn talán a tévedezőt az örvény szélén szeretettől áthatott kebellemel megragadják, és őrző anyalkint vezetve vissza az aggódó család remegő karjai közé, a visszahanyatlásra ingerlő csábokat anygali jószágukkal elfelejtetik, – midőn a megjavult férj, és helyreállított családi nyugalom önöket magasztalja fel béke mentőjéül, nem rezgi-e végig ki nem mondható megnyugtató érzés idegeiket, hangosan hirdető, mily nemes odaolvadással töltötték be női kötelességüket?

A házaselet főkelléke a béke; ha ez nem honol körükben, ha a viszály baljóslatú anygala terjeszteti felettük szárnyait, kínok tengere borítja el Pályájukat, és üdv helyett, mit a női élet adhatott volna, keserű szenvedésekben török meg szívük. És Vajmi sokszor csak egyedül önöktől függ az áldott béke anygalát körükhöz lánczolni, de gyakran önközük tépi szét a szeretetben összeolvadt szívköteleket; az édes viszonyra a keserűség cseppjeit önmaguk hullatják, ha vagy könnyelműek, vagy az

előforduló körülményekhez simulni nem tudnak, vagy, mi roszbabb, nem akarnak.

Mint nőnek is tehát, sokféle kell figyelmüket fordítaniok; nem mozgonyyszerű lelketlenség, de finom tapintat, engedékenység, körülményekhez simulni tudás s akarat, szóval: okos magaviselet kívántatik ahhoz, hogy a férj s nő közt létező viszonyt szilárdan fentartani képesek lehessenek.

De legfönségesebb alakban tűnik fel a nő, mint anya. Sokszor hallottam, hogy valami ki nem fejezhető, más által nem érezhető, magasztos szent öröm és érzés az, mi az anya szívét kéjteltjesen hullamozza be, midőn gyermekét szívéhez szoríthatja.

Azonban minél idvezítőbb az anya érzése, annál fontosabb állása. Az hatásterjes, meszsziire terjedő, életbe vágó, nemcsak egyesek, de a közálladalom boldogságára befolyást gyakorló. Az anya bírja gyermeke első hajlandóságát, hozzá simul annak szíve; a gyermek senkire nem hallgat annyira, mint anyjára. Mit anyja mond, szentnek, igaznak tartja; tetteit anyjái után intézi. A gyermek ezen első tehetetlenségéből, utánzási ösztönéből kitűnik, hogy olyanná képezhető, minővé anyja akarja, ki legközelebb áll hozzá, kihez vak indulattal ragaszkodik. Az anya kötelessége tehát a gyermekápolásnál elkez-

dődik már, és tart, míg csak azt képezni, vezetni szükséges. Neki egyszersmind nevelőnőnek kell lennie, ki gyermeke első tehetségeinek kifejlődésére ügyel, ezeket irányozza, képezi, nemesíti. Az erénynek, a jónak szépségét, a bűnnek rútságát neki kell gyermeke előtt megfoghatóvá tennie; annak szeretetét, ennek megutálását neki kell gyermeke szívében fölébresztenie. Szóval: a gyermek jövődő sorának magvát ő hinti el. Becsületes, rendszerető, jó és hazafiúi érzésű emberek nevelésére ők teszik le az alapot, mely ha nem jó, nem szilárd, nem a jó, szép s nemes érzéséből kifolyó: akkor a további nevelés is vagy semmi, vagy kevés sikert eredményez.

Ezekből láthatják önök, hogy teendőik sora hosszú, hogy állásuk az életben nem semleges, és hogy sok tennivalójuk van, csak akarat legyen ahhoz. De hány van önök között, ki azt gondolja, hogy rendeltetésének már végét érte, ha férjhez mehetett, és nem ismerve körét, vagy unatkozik, vagy a többinél kissé mélyebb belátást, tágasb körben való működhetést követelvén, azon panaszkodik, hogy igen alárendelt szerep az, melyet neki a végzet az élet színpadán kitűzött!

XI. LEVÉL

A század szabadabb mozgásra törekvő szelleme áthatotta már asszonyainkat is; mert nem elégedve meg hivatásuk terével, elmellőzésekről, szűk hatáskörrel, tevékenységük csekély teréről panaszkodnak. Csak a mindennapi tapasztalásra hivatkozom, midőn megemlítem, miként nem egy van, ki irigyelve tekint a férfi sorsára, kivel szabadságban, tetterőben, tudományban nem mérkőzhetik. Nem egy van, ki neme gyöngédségéről, kötelességei teljesítéséről elefejtkezve, férfiakat illető tettek által kíván feltűnni.

Igaz, ezernemű jelenetekben gazdagabb a férfi élete; pályája sokkal dicsőségesebb, köre tágasabb, nagyszerűbb, fényesebb, mint a nőé. Midőn a férfi ereje és nagysága érzetében a világ színpadára fölléphetve, diadalmas magasztaltsággal széttékinthet, mert ész és törhetlen vasakarát által fényt s nevet vívhat ki magának, hol nemcsak édes övéinek, de ezreknek boldogítására hathat: akkor a nő csak csa-

ládja köre s falai közé van szorítva. Ámde mind e mellett nincsen önöknek mit tőlünk irigyleniök. Mennyi akadály, mennyi nehézség gördül a mi útaink elébe; mennyi küzdelemre kényszerítettünk az ellenünk törekvő körülmények által?! A mi élet-pályánkra sokkal több vérvő tövis van szórva, mint az önökére, sokkal több veszélynek vagyunk kitéve, melyeknek elhárítására sokszor legbuzgóbb küzdéseink is megtörnek s előbb-utóbb össze kell roskadnunk. Legtöbbször legszentebb törekvéseink is félreértetnek, föllázadásainkért üldöztetünk, s minél tágasabb körünk, annál súlyosabb felelősség terhe nyom, annál több keserűséggel találkozunk, melyektől önök csendes házi körükben meg vannak mentve.

És ezért, higyjék el, ha csendesebb, de több lelki nyugalmat ad önök világa. A cselszövények, ármányok, melyek egy a többül csak kevés fokkal felülemelkedő férfi tekintélyének megsemmisítésére intéztetnek, önöket ritkábban érik, s ha igen, azoknak kikerülése sokszor csak önöktől függ. A férj barátságos tekintete, ki gyermekeit, javait önöknek gondviselése alatt lenni tudja; gyermekeik szeretetteljes simulása, kik anyjuk őrsege alatt boldognak érzik magukat; cselédek hűséges ragaszkodása, kiket szelídségük, jóságuk lekötelez, s mindazok

őszinte tisztelete, kik önök szép lelkületét ismerik, elegendő és édes öntudatra hevítő kárpótlást nyújtanak azért, hogy szűkebb ugyan, de bizonyosan háládatosabb, tisztább örömöket nyújtó körhöz vannak szorítva, mint a férfiak.

Egyébiránt nincsenek is önök egészen kizárva a férfi komolyabb, nagyszerűbb munkálkodásai köréből. Vagy elfelejtették, mily hatást tudnak a férfiakra gyakorolni? Ha a férfi hivatala terheiben el-lankadt, embertársai javáért vívott küzdéseiben kifáradt, nem önök keblén talál-e kinyugvást? A bizodalmas együttlét pillanataiban nem képesek-e a nemes s szép tettekre hevítő lángot férjük szívében föléleszteni, gyengéd indulataikkal az erős férfiúi akaratot meglágyítani s jóra edzeni? Egy csendes, nemesen kiművelt, gyöngéd nő hányszor nem szorította már a fölháborgó férj vad indulatoskodásait illő korlátok közé, és azon kebelbe, melyből minden szent iránti kegyelet kihalt, a javulásnak szent érzelmeit visszavarázsolta?! Midőn tehát a férj önök által lelkesítve, lépdegél tovább hivataloskodása pályáján, melyen polgártársai érdekeit előmozdítólag hathat s munkálódhatik; midőn a visszaéléseket, s minden szent érdeket sértő önkénykedések ellen nemesen harczoló férjüket önök melegítik

fel további küzdésre, midőn például a jótékonyintézetek tetteles pártolása által embertársaik akár szellemi, akár anyagi jóléte előmozdítására önök is járulhatnak: nem örvendezteti-e meg önöket azon nemes öntudat, hogy ha nem közvetlenül is, de közvetve – az emberiség szentebb érdekei előmozdításában szintén résztvettek, és így e tekintetben is sem tehetetlenségre, sem munkátlanságra nem szorított azon szerep, melyet önöknek a gondviselés kiosztott?

De ha a magasabban szárnyaló férj működéseit fölfogni gyengék volnának is, és sem tehetségük, sem alkalmuk nem volna a közügyekben részt venni, és egyedül csak a szoros értelemben vett háziasságra lennének szorítkozva: még akkor is egész kis világ csöndes házi körök, melyben önök képezik az uralkodó szellemet, hol a büszke férfi önök előtt meghódol, melyben a férj örömet, szerencsét, becsületet, szeretetet s mindent, mi után a nagy világban sokszor túlfeszített erővel is hasztalanul törekszik, föltalál. Itt s csak e világban fejlődik szellemi szépségük egész nagyságában, mely az élet viharában elsötétült kedélyű férfi komoly napjaira földerítő sugarakat vet, csüggedéseiből fölemeli, és újra munkára ébresztő biztatással adja vissza a cselekvő életnek.

A családi életben önök hintik el az öröm virágait, mint szintén a vérző töviseket önök okozzák, és ha nem is mindig bennük és általuk fejlődik ki a közös szenvedések forrása, de sokszor hatalmukban áll annak kiapasztása, ha okos körültekintéssel, néha önfeláldozással igyekeznek annak erejét meggyöngíteni.

Hivatását tökéletesen fölfogó nő szilárd akarat-tal, kötelességeinek híven megfelelni törekvő lelkülettel s boldog reményekkel üdvözli férje házát, és midőn először átlépi annak küszöbét, azon nemes föltétellel s szent elhatározással teszi azt, hogy férjét s azokat, kiket a női életbe történt léptével részint magához fűzött, részint annak további kifejlődésében még fűzend, egész lelkének erejével fogja boldogítani, mert hiszen önboldogságának föltétele is csak attól függ, mily híven fogja szívében megőrizni azon szent elhatározást, mely teendőire nézve eltöltötte lelkét akkor, midőn nővé lett.

Pedig csak tekintsenek körül a világban, szemeljenek ki maguknak egy hivatását, rendeltetését szíven hordozó nőt, vessenek egy kis vizsgálódó tekintetet ennek életére, s meg fogják látni, hogy nem épen csekély s kevés azon teendők száma, melyeket az, kötelességei teljesítésének buzgóságá-

ban szem előtt tart. Mint házi asszonyt látni fogják, mily rendszerető pontossággal vezeti a ház gazdasági ügyeit. A nélkül, hogy fősvénykedésig aljasulna, okos takarékoszággal gazdálkodik; férje terhes munkával szerzett keresményét szükségtelen kiadásokra nem pazarolja, hanem a háznak tekintete s tehetőségeihez mért illendőséggel költ, szem előtt tartva gyermekei biztos jövőjét s azt, hogy rendetlen kezelés, vagy túlságos költés által soha zavarba ne jöjjön. Látni fogják önök, mily szorgosan felügyel, hogy hozzátartozói egyike se szenvedjen valamibe hiányt, hanem mindenkinek járuléka megadassák. Szelíd bánásmódot követ cselédei irányában is, kikben nem akarata vagy parancsai végrehajtására szolgáló eszközöket tekint, de az embert s bennük az emberiséget tiszteli.

Továbbá, mint nőt látni fogják önök, mily lelkiismeretes gonddal őrzi szent ereklyeként azon szeretetet, mely szövetségének, egész életboldogságának alapja; mert ezen szeretet egyszersmind azon kútforrás is, melyből minden életörömét merítheti, melyeknek élvezetében valamint ő maga boldogságot érez, úgy annak érzését férjének szívébe hű ragaszkodással átvarázsolni törekszik. Férje természetét kiismeri, szenvedélyeit, gyöngeségeit kilesi, és hogy

az édes viszony erősbüljön, szeretettől hevített lélekkel ezekhez simul. Minden ellenséges indulatra ébreszthető magaviseletet elkerül s férjével szívből, lélekben összeolvadni iparkodik. A férj fájdalmait, örömeit rokonérzettel teszi sajátjaivá, ennek becsületét mint szentséget őrzi, szerencsését, mennyire tehetségében áll, magasb fokra emelni segíti, vagy legalább mindkettőt a maga minőségében megtartani az által, hogy a legkisebb kétértelmű tényről is óvja magát, mi amaszt megbélyegezné, emezt megingatná. És ha minden, a házaseslet boldogságának előmozdítására törekvő szent iparkodását ellenséges elemek megsemmisítenék; ha a házaseslet egére önvétke nélkül, a férj könnyelműségei által, zivataros fellegek borulnának; ha egyik örömvirága a másik után hervadoznék el; csöndesen viseli fájdalmait az okos nő, és ha szíve vérzenék is, de nem csügged, mert tudja, hogy ha ő, a háznak anyaga, lemondva minden szebb s nyugodtobb jövő iránti reményről, csüggedését kimutatná: akkor az egész család vigasztalhatatlan búa merülne. Azért az élet viharai között is nyugodt keblet mutat; türedelmével a családot felbátorítja, cselekvő szellemével a viszontagságok útjába lép, s ezeket küzdeni s tűrni tudó kebellet fogadja. Az ő ártat-

lan s szerető szívéből fakadnak fel az élet legszebb örömei, melyeket családjával megoszt, s így a zivatarban is szilárdsága, türelme, szeretete teremnek oly virágokat, melyek a család bajainak keserűségét enyhítik.

Ha pedig az Isten gyermekekkel áldotta meg, látni fogja azt a határtalan ragaszkodást, melylyel gyermekén függ. Mily gonddal, szeretettel ápolja azt! Az élet első percétől kezdve addig, míg szabad szárnyra kél, ezernemű foglalatosság lánczolja le figyelmét: mert ő anya, dajka, nevelőnő s gyermekének mindene. A gyermek testi s lelki élete az ő kezében van; mindkettőnek fentartása, fejlesztése, virágoztatása elég gondot, de örömet is ad. Ki anyai hivatását ez érzet nagyszerűségétől áthevülő lélekkel akarja betölteni, annak kevés ideje marad más, körén kívüli foglalatosságokra. Ki meggondolja önközül, hogy mennyire terjed az anyai kör, – hogy gyermekében oly tagot adhat át a társaságnak, ki ennek áldása, de átká is lehet: az nem fog szűk körről, csekély szerepről panaszkodni. Az anyai érzés egész életen át boldogító; ez sugározza körül önkéletét, ez kíséri el a sötét sírba, és mivel ily nagy, ily szent ez érzés: oly nagyok, oly szentek a kötelességek is, melyek ahhoz kötvék.

Miket itt elmondtam, csak vázlata állásuk képének. E vázlat is mutatja, hogy koránt sincsenek önök semleges állásra kárhóztatva, hanem vannak teendőik, melyek elég foglalkozást nyújtanak, csak akarják azokat teljesíteni is.

Ezek figyelmes átolvasása s gondolása után nem fogna meglepni, ha önök kérdeznék tőlem: hogy hát milyen legyen egy igazán kiművelt, szívet, lelket hódító, hivatásának élő, szóval: tökéletes nő?

Ilyennek jellemrajzát jövő levelemben iparkodom adni.

XII. LEVÉL

Midőn nő jellemrajzáról van szó, nem az arcz virító rózsáit, nem a szemek ragyogását, nem a termet szoborszerűségét értem, hanem azon szépséget, melyet minden nő megtarthat sírjáig, – mely a lélek fönséges tulajdona s mely nélkül valódi-lag hódítani nem lehet.

Ha valamely nő nem szép, az igaz, nehezebben tud maga iránt figyelmet gerjeszteni. Azonban a nem szép nőnek is van esze, van szíve, melyeket kiművelés által oly széppé tehet, hogy a belbecsét kereső és méltányló férfi előtt előbb-utóbb föl kell tűnnie, ha pedig oly férfiak előtt föl nem tűnének, kik csak külsőt keresnek, úgy sem sokat veszít.

Én ismertem nagyon szép nőket, kikre gyönyörűség volt tekinteni, hanem alig váltott velük az ember néhány szót, elvesztették minden érdekességüket, nem volt szellemük. Ellenben ismertem kevesebbé szépeket, és mégis hódítottak, mert a

lélek és szív műveltsége sugárzott le arczokról. A reális férfi erre többet ad, mint a mülékony szépségű külsőre.

Igaz, szerencsés az, ki a belső szépség mellett külső szépséggel is bír, de mivel a kettő nincsen múlhatlanul összekötve, utóbbi nélkül is érdekessé teheti magát a nő, ha nemesb része kiművelésére gondot fordítva, a nemesb értelemben vett szépségre, a tökéletességre törekszik. Az arcz viruló rózsái könnyen elhervadnak, de a belső szépség hervadhatlan.

A nő szépsége tehát hivatása teljes fölfogásában, és annak megfelelni óhajtó törekvésben áll.

A művelt, bensőleg szép nő mindent ismer, mi köréhez tartozik, és ha gyakorlati életében valamely oda tartozó ismeret hiányát tapasztalná, azt tanulmánya tárgyául teszi. Kötelességei teljesítésében akadályt nem ismer, és ha merülnének föl előtte akadályok, megfeszített erővel küzdi le azokat. Ha pedig ez akadályok nagyobbak volnának, mintsem képessége, vagy meglepné valami hirtelen, mire előre nem készülhetett, lélekjelenlétét még a legválságosabb esetekben sem veszti el, hanem óvatosan, és a következményeket előre kiszámító tapintattal határozza magát cselekvésre. Szokott

nyugodalmát megzavaró esetekben türelmetlenség által nem teszi rosszabbá a dolgokat, hanem türéssel enyhít bajai nagyságán, melyek ha testét elgyengítenék is, de lelkét meg nem törik. A nélkül, hogy zárdai magányt keresne, s minden érintkezést a világgal kerülne, könnyelműség, tévedések nem bélyegzik jellemét, hanem szüntelenül szem előtt tartva helyzetét s az erény iránti tisztelet szent érzését, csak oly örömök élvezetét keresi, melyek a szégyen pírját nem kergetik arczába, miértis soha, semmit sem tesz megfontolatlanul, de mindig eszétől kér tanácsot, mert csak úgy óvhatja meg magát botlásoktól. És csak ily óvakodással nyújtja kezét az élet örömvirágai után, melyek helyett ha vérző tüskékbe akadna, zúgolódás nélkül tanul önkárán. Ha pedig a sors csak fájdalmat és bűt hozna fejére, vallásos önmegadással tűri jelenét, reménnyel tekintve a jövőbe.

Lelki fönsége érzete mellett sem felejtkezik meg soha sem a nőt ékesítő szerénységről, kerül minden negélyt, nem kérkedik azzal, mi nincsen birtokában, hanem mindent, mit mint nőnek tudnia kell, vasszorgalommal tesz sajátjává, hogy hivatása minden ágának megfelelhessen. Hasznos könyvek olvasásával eszét kiműveli, ismereteit gazdagítja,

ízlését nemesíti, nem divat, nem hiúság, nem érzékiség irányozzák olvasmányait, hanem törekvés az önművelésre, női kötelességeit alaposan tárgyazó könyvek olvasásával szívesen foglalkozik, hogy hivatása minden részletét ismerje és betölthesse.

Haszonnal tett olvasása s az életből merített tapasztalatai megtanítván, hogy célzott téveszt, ha körén kívül eső foglalkozásokban keresi hivatását, habár magasbra szárnyaló lelke tágasb kört óhajtana is, megelégszik helyzetével s abból folyó kötelességei teljesítését tartja élete főczéljául. Mivel pedig szűkebbre szabott helyzetében sincs végképen megfosztva minden érintkezéstől a világgal, e viszony követelményeiről sem felejtkezik meg, azért valamint ő maga mindenkitől kellő tiszteletet igényelhet, úgy ő is mindenkit tiszteletben tart. Az előljárók iránt, ha hivatalos érintkezésbe jő velük, engedelmes, az öregebbeket megbecsüli, jótevői iránt háladatos, a magasb rangúakat női méltósága fönntartásával tiszteli, az alantabb állók iránt leereszkedő, hízelgők irányában visszautasító, szemtelenek iránt szigorú, megsértői iránt engedékeny, szóval: az isteni, polgári és társaséleti törvényeknek hódoló.

A szó szoros értelmében vallásos. A vallást úgy tekinti, mint az Isten és emberiség közötti

szent köteléket s azért szent érzéssel tiszteli azt, s vallása elveit buzgó ragaszkodással követi, más vallásnak iránt türelmes, tiszteletlenül, gúnyosan egy vallás felől sem nyilatkozik, hanem minden tettét égi kenetkép ihleti át a vallás magasztosán gyöngéd érzelme, s Isten, világ előtt bevallja, hogy lelkében a vallás szent erényre hevítő lángja ég.

És az erényre hevítő szent ihletség vezeti minden léptén, a magános úgy, mint nyilvános körökben, az élet örömeiben úgy, mint bajaiban egyedül abban talál üdvöt és vigasztalást. Innét azonban nem következik, hogy vakbuzgó legyen, mert esze, szíve sokkal műveltebb, hogyses az lehetne. A társas élet örömeit nem utasítja vissza, mert háza küszöbén túl is szabad örömet keresnie, úgy azonban, hogy azok miatt kötelességeit soha se mellőzze, mert a legelső mégis csak családja és házi köre, és sehol oly jól, oly nyugodtan nem érezheti magát, mint a családi élet tűzhelyén. A nőnek sokkal több foglalatossága van házi körében, hogyses ott elunhatná magát, és habár változatosság kedvéért házi körén kívül is szabad keresnie szórakozást, mégis csak vissza kell térnie oda, hol a munkásság és háziasság által kell iparkodnia tartóssá tenni azon arany lánczot, mely őt férjéhez s családjához csatolja.

Ha pedig megtörténnék, hogy tilos szenvedélyek zavarnák föl házi nyugalma, akkor az ész és vallás bizonyára soha tévútra nem vezető intéseire nyitja meg szívét és a veszélyt előidézhető szívvihar csakhamar le lesz csillapítva.

Azon férfit, kinek esztét, szívét – nem mellékes, anyagi érdekektől vezéreltetve, de annak morális belbecse által indítatva, – lekötötte, nemcsak a szerelem első lázas perczében, hanem egész élete folyamán át, végső lehelleteig, lelke minden erejével kész boldogítani. Férfjével egy szív, egy lélek lévén, érzelemben is egy, és a netalán egymástól eltérő érzelmeket s gondolatokat naponkint mindinkább kifejtteni tudó szeretetreméltóságával súlyegyenben tartani iparkodik, hogy lelkük öszhangzását soha a legkisebb disharmonia is meg ne zavarja; mert ösztönszerűleg érzi, hogy csekély, először figyelemre is alig méltó súrlódásokból keletnek a későbbi elkeserítő egyenetlenségek, melyek a mennyire eltávolítják egymástól a kedélyeket, oly mértékben ássák alá a házaselet boldogságát.

Női erényét megvíthatlan bástyákkal veszi körül, melyekről visszapattan minden nyíl, és féltékenyen őrizi tisztaságát. És mivel semmi nemesb viszony bizalom nélkül fönn nem állhat, e bizalmat, mely

nélkül boldogsága nem is képzelhető, édes odaolvadással tartja virágzásban, soha semmi tette által azt férjében meg nem ingatja.

Ha pedig gyermekekkel áldotta meg Isten, hivatása ez új ágával járó minden kötelességét, a kifejezhetetlen édes anyai érzéstől ösztönöztetve, teljesíteni törekszik. Boldogsága gyermeke, kiért éjt, nappalt, egészséget s minden gyönyört föláldozni kész. De azért az anyai szeretet soha sem vakítja el annyira, hogy bármi csekélységet is átnézne, mi a gyermek akár szellemi, akár fizikai kifejlődésére kártékonosan hatna. Mélyen érzi hivatása ez ágának nagyszerűségét s annak betöltésére az ösztönzi, hogy nemcsak családja boldogsága van kezeibe letéve, de gyermekei jó nevelése által a haza s társadalom ügyei előmozdítására is hathat, minélfogva gyermeke szívébe a jónak, szentnek, nemesnek fogalmát s átérzését jóeleve becsepegtetni igyekszik. Annak már gyenge korában kifejti benne a nemes- és szépre-törekvés vágyát, megtanítja azt embertársai becsülésére, mások jogai tisztelésére, a haza szeretetére, szóval: gyermekéből becsületes embert, derék honpolgárt nevel, ki bármely helyzetben s viszonyok között rendeltetését betölti.

Körülbelől ezek volnának a nő jellemvonásai. És habár e futólagosan vázolt jellemrajz mintaképpül szolgálhat, mégis szükségesnek tartom, hogy leveleim folyamában még néhány vonást kerekebben kidomborítsak, addig is megjegyzem, hogy ha az eddig elmondottakban a nő saját belsejét látja tükrözve, akkor biztos lehet, hogy ha nemis szép, vagy arczvirágai már hulladoznak, szemei fénye homályosul, és a szerelem mámora elpárolgott, még akkor is megmarad lelki szépsége, melyet a kor s idő vasfogai össze nem morzsolhatnak s melynek birtokában minden reális gondolkozású férfi őszinte, meleg tiszteletére, hódolatára számíthat.

Jól éneкли Kisfaludy Sándor Himfijében:

„Az ifjúság gyönyörű kor,
 Bár ne volna múlandó!
 De a test csak gyarló földpor, –
 S csak a lélek állandó!
 Az ifjúság többnyire szép,
 De törékeny mint a cserép;
 Hogy hát sorsot jól vessünk:
 Szívet, lelket keressünk!”

XIII. LEVÉL.

A tökéletes női jellem kiegészítéséhez tartozó némely vonások bővebb rajzát ígervén, szükségképen elmélkedésem tárgyává kell tennem önök fényesb és gyengébb oldalait, mert csak ezek összehasonlításából, átnézéséből vélem rajzomhoz a szükséges színezetet gyűjthetni.

Tekintve egy részről a női hivatás fönségét, más részről néha még a legjobb nőben is itt-ott föltűnedező gyarlóságokat, hogy mind amannak tehetése szerinti betöltésére ösztönöztessek, mind pedig ezeket ne csak szilárdan legyőzhesse, de ellenükben még lelki erőt tükröző erényeket is gyakorolhasson, szükséges neki egy minden földi salaktól ment, egy egekbe vezető, szent ihlettséggel elárasztó valami, mi erőt ad, mi ájtatos érzelmekre fölhevít, mi mindent azon gyönyörű összehangzásra vezet, mi a nőnek, mi az embernek minden földit túlhaladó kincse.

És ezen megbecsülhetetlen kincs, mi lehet más, mint az ég szülötte, a vallás?

A férfit tettekre hevíti a becsület, dicsőség, gazdagság utáni törekvés, a hazaszeretet, és más ezernemű érdek; a nőt pedig, kinek világa a családi élet, mi serkentsen önuralkodásra, türelemre, nélkülözésre, hűségre, gyermeke iránti józan szeretetre, szóval: hivatása betöltésére, mi más, mint lelkén, szívéen keresztülszövődött vallási szent buzgóság, mely egyedül képes őt viszonyáról, Istenről és élete céljáról fölvilágosítani.

Higgyen, érezzen minden ember, mit és mint akar, mindegy; az ész s szív e jogát mindenkiben tisztelnünk kell; de meggyőződésem szerint a kötelességek teljesítése által született nemes öntudat, a tiszta morális érzés, az emberiség szent jogai tiszteletben tartása, az igazi nemes szívjószág, lélekfőnség csak egyedül vallásos ember keblében létezhet; mert számtalanok az embernek bűnre ingerlő szenvedélyei, s csak a vallás világító fáklyája mellett látja a sötétségben tévelygő ész az örvényeket. Azok, kik bizonyos, nem a vallással összehangzó philosophia által lettek észben nagyokká, szívben többnyire megmaradtak kicsinyek, sőt gyöngéd érzésük aczéllá keményedett, mert okoskodásuknak nem

az engedő s engesztelő szeretet lévén alapja, a hideg ész követeléseinél a szívnek meleg érzete kifagyott. A vallás nélküli ember legnagyobb mértékben önző, saját énjét imádó. Hasztalanul mutatod ennek az ínséget. Az önérdekben megkeményült szíve a könyörület meleg érzésére föl nem olvad. A vallás nélküli ember szenvedélyei rabja, nemes küzdelemre gyöngé, érzékingereinek hódoló és a valódi emberi méltóság fogalmával sem bírva, nemes rendeltetésének meg nem felel.

Mi tehát a vallás nélküli nő? E kérdést azért teszem, mert már találtam önök között némelyeket, kik valami különös lángelmét gondoltak elárulni az által, hogy az emberi kebelben létezhető legfőnségesebb tárgyat gúnyolódó elménczkedésekkel illették. Az ilyenek lehetnek mindenk az életben, csak egyedül jó nők, jó anyák nem.

A nőiség erénye csak a jól művelt vallásosság szent földében tenyészhet, és első tekintetre megismerhető a nő, ki a női ékesség e legszebb virága földének művelésével foglalkozik, mert ez szendébb, lelkesebb, égtiszta szemében mennyei fényt lobogtat, annak szívtisztaságát arczhava tükrözi. Ellenben a vallástalan bírhat külső szépséggel, de ez csak arany, melyből a bensőség, buzgóság, főnség ragyogó

gyémántja kiesett, melyet az anyagiság érzéki tüze fölemésztett. A legműveltebb nő is, ha vallástalan, csak kevés ideig fogja föntarthatni akár külseje, akár csillogó esze által gerjesztett érdekét, és mindig bizonyos hiányt fog elárulni, melyet ha észreveszünk és nem épen érzékiség által vezetettünk, hidegen fordulunk el tőle, vagy az őszinte becsülés meleg érzését hideg bámulással cseréljük föl, mert a vallástalanság mindig bizonyos űrt hagy a szívben, melyet csak mindennapi tárgyak tölthetnek be. A nemes és fönséges az ily szívet át nem hatja, és így a cselekvés is, mely az ily szív sugallatának kifolyása, a nemesnek, szépnek s egy magasabb szempontból származó jónak bélyegét nem hordozza magán, mert ismét az igazán lelkest, nemest – még a mindennapi életben is – csak az foghatja föl, csak az gyakorolhatja, ki vallásos.

A vallásosság kölcsönöz a nő lelkének fönséget, mely külsejében szerénységsértés nélkül méltóságképen tükrözi magát s tiszteletet gerjeszt. Mi szívemelőbb, mi tiszteletet ébresztőbb, mint leborulva imádkozó s szent megindulásában könyező nőt látni, vagy örömtől sugárzó s ég felé emelt tekintetén lelke tisztaságának fönséges kifejezését szemlélni? Mi szívemelőbb, mi elragadóbb, mint egy nőt a szent

hit s szeretet erejével felövedzetten köre kötelességeit magasztos lelkesüléssel teljesíteni látni, midőn férje s gyermeke boldogságáért a vértanúk töviskoronájától sem rettenne vissza? És elvetemült kéjencz az, ki a nőnek vallásos szelídséget s komolyságot kifejező szép arczára csak állati ösztönnel és nem a legőszintébb tisztelet érzésével tekint.

És gyakran épen ily elvetemültek irányában van leginkább szüksége a nőnek vallásra. Sokkal jobban tudják önök azt, mint én, mennyiszer vannak ilyenek kísértéseinek kitéve, – s mivel minden embernek vannak gyarló pillanatai, melyekben a hiúságának kedvező tömjénezések még a legerősebbet is képesek lennének elkábítani, hacsak őrző angyal nem virasztana fölötte, – mily könnyen megtörténhetnék, hogy önöket is egy ily pillanat hatalma megtántorítaná, és a gondatlanság örvényébe buktatná, hacsak az erény szentségéért küzdő vallás lángoló fegyvere meg nem törné az incselkedő kísértéseit. Mi könnyű az érzékeket föllazítani, mi könnyen enged a szív ártalmas benyomásoknak! És mi tartóztat vissza a tévutakra való lépéstől, mi súgja a lelkiismeret tisztaságának megőrzését, mi más, mint a gondolat sebességével szívbe varázsolt Istenről való megemlékezés szent érzése? A nő erénye minden

oldalról ostromoltatik, és a kísértések nehéz óráiban tisztaságát elorzani akaró ördögei elől hová menekülhet biztosabban, mint a vallás védszárnyai alá, hol a küzdelemre erőt, üldözés ellen oltalmat talál? A legjobb szívet is megronthatja a világ s kísértések, hacsak a vallás nem őrzi: – s ezért a nő le nem mondhat a vallásról soha, vagy ha lemondott, erkölcsé rendíthető alapon áll.

Nem szükség mondanom, hogy a vallásos nő életét az erény szent sugarai fénynyel árasztják el, mely nem vakít, de mint égi csillag, szerény szépségben világít, s minden nemesebb érzésű embert tiszteletre buzdít, – és méltán, mert ennél csillogóbb, drágább ékszerrel fejét meg nem koronázhatja; minden más, mi a nőt ékesíti, egyedül csak a vallásos buzgóságtól nyerhet érdeket és értéket. Az ily vallásos nő külsején látjuk bensejének elbájoló tisztaságú fényét tündökölni, melyet bűn lehelete be nem homályosít. Ily nővel társaloghatni kevesebb külső műveltség mellett is elragadó élmény, melylyel vallástalan nő üres, mesterkélt negélyeskedése föl nem ér.

Ha pedig viszontagságteljes napok nehezdedtek a nő életére; ha a férfi képzeletét túlhaladó élesebb fájdalmak ónsúlya alatt leroskadt, ha sír lelke és

vérzik szíve, ha durva férj oldala mellett reménylett rózsák helyett sebeket szaggató tövisekre akadt, melyektől többé menekülnie nem lehet, – ha ifjú korától kezdve egész életén át egy szebb kornak reménye föl nem tűnik a távolból, ha kedveseinek sírhalmai egymásután emelkednek, – hol, oh hol találjon az ekkép zaklatott szegény nő vigasztalást, és irt sebeire? Nem másutt, hanem egyedül a vallásnak ölelésre kitért karjai között, mely a búslakodó keserveit enyhíti, a kínokban zokogó könyözönét felszárítja, mert vajmi jótékonyan hat a levert kedélyre azon biztos hiedelem, hogy van közelében egy hatalmas, erősítő lény, mely az élet tövisem keresztül egy jobb, egy boldogabb hon felé sértetlenül vezet. A vallásból merített vigasztalás tompítja el a fájdalom nyilait, türelemmel edzi föl a lelket, úgy hogy a legvézőbb esetek sem képesek azt kétségbeesésig kínozni.

Midőn tehát a vallás mind örömben, mind fájdalomban az életen keresztül oly biztosan vezető kalauz, mely a leggyöngédebb gondoskodással viszonozva a belé vetett bizalmat, a minden lépten nyomon fölbukkanó örvényen s szirteken át is szerencsésen vezet a boldog kikötő felé, honnét visszatekintve utunkra, ha tanácsait, intéseit befogadtuk

szívünkbe, nyugodt lelkiismeretünk mennyei érzésre hevít föl, a józanul gondolkozó nőnek nem kell-e lelke egész erejével ragaszkodnia az örömeiben résztvevő, fájdalmaiban vigasztaló, kétségeiben tanácsoló, kísértetései óráiban erősítő, s kötelességei hű teljesítésére intő valláshoz?

Tévednék, ha mondanám, hogy e század fölvilágosodás után törekvő szelleme, vallástalanság terjesztését tűzte volna ki föladatul, de vannak igen sokan, kik vallástalanságban helyezik a fölvilágosodást, mert szívet, lelket ragadó szónoklatot tartani a vallás szentsége mellett, tettekben azonban ellenkezőt tanúsítani, nem vallásosság. Szívünk érzéseinek a világ csak akkor fog hitelt adni, ha tetteink érzéseinkkel összehangzásban állanak. Az ilyen fölvilágosodottak utánzása ki ne oltsa tehát önök szívéből a vallás tiszteletét, hanem őrizzék azt oly hű és éber gonddal, minőt csak legdrágább kincsük őrzésére fordíthatnak.

E levelemben előadtam, mit várhatnak és mit kereshetnek a vallásban, de hogy ennek meg legyen azon biztos hatása, mi a vallás bevallásának következménye, szükséges, hogy az elválaszthatatlanul szövődjék életük fonala közé. Hivatásuk minden legkisebb részletét, minden örömük élvezését, minden

szenvedésük keserveit, minden engedékenységet s ellentállást, bizodalmukat s visszatartózkodásukat a vallás szent, szelíd szelleme lengje át. És a jóság, tisztaság, szelidség, türelem, szeretet, s minden erénynek gyakorlatára, mire csak emberi szív képes, a vallásnak e szent szelleme határozza el önöket. Szívüket e szellem gyújtsa lángra, ez keményítse aczéllá, a mint az szükséges. Legyen vallásuk olyan, mint a szőlőtöke, melynek értéket nem veszzeje, nem virága, de gyümölcse ad: és valamint a szeretetet tettekből lehet kiismerni, úgy szentesítse meg a vallás e szelleme minden cselekedetüket s szavukat, hogy lássa a világ, miként szívük érzései tetteikkel egyezők.

És én úgy hiszem, ezen vallásosság által nem fognak önök érdekekben veszíteni, sőt női méltóságukat ez emeli azon fokra, honnét azon benső meggyőződéssel tekinthetnek őszinte tisztelőikre, hogy az Isten a lehető legszebb hivatást jelölte ki számukra.

XIV. LEVÉL.

Ha a nő házas élete egész folyamán át – a boldogító koránytól kezdve egész a sírba intő nap lealkonyodásaig – nemcsak férje állandó becsülését megtartani, – mit főczéljaúl kell tekintenie, – de mások tiszteletében is részesülni óhajt, s ekképen magának tiszteletteljes állást kivívni akar, annak sem gondolatban, sem érzésben, annál kevésbbé pedig tettben mitsem szabad elkövetnie, a miért lelkismerete szigorúan bíráló széke előtt pirulnia kellene; minek okvetlenül mindannyiszor be kell következnie, valahányszor női méltósága akár ön-maga, akár mások által sértetik. Megvan az minden hölgyben, az erény szeretetére s gyakorlatára buzdító szent ösztönnel összelánczolva, – csak abban nem, ki önelvetemültsége által arról lemondott, és az oly valami, mi a nőnek, ha arczán, magaviseletén sugározva szétömlik, a legvadabb kitörésekre

hajlandó férfiúnál is visszatartózkodást, minden becsületesnél pedig tiszteletet biztosít. Csak egy tekintet ilyen nőtől, és a legvakmerőbb is, hacsak egészen el nem aljasodott, az illedelem korlátai közé tér vissza.

Közmondáskint a szem a lélek tükre lévén, minden nőről, ki e méltóság birtokában van, azt le lehet olvasni, de az korántsem a júnói termet, s általában a külső elbájoló szépségben áll, hanem a romlatlan, tiszta érzésű szív legmélyebb redői közt nyugszik, mindannyiszor borgyöngyként kitörő, valahányszor valami helytelen által gyöngéd érzete csak a legtávolabbról is érintetik, és ekkor az erényhezi ragaszkodás által fölélesztett nemes büszkeség diadalmasan tör meg minden kétértelmű kísérletet, – és ezen rendreigazítani tudásban áll a nő méltósága, vagy hogy érthetőbben fejezzem ki magamat, e méltóság a nő erkölcsi érdemének nemes öntudata s érzete, mely míg benne él, addig keble tiszta, addig erényessége öntudatától ösztönöztetve, legkisebb kétértelműséget sem tűr el körében.

Innét e méltóságot úgy tekintsék önök, mint az illő és illetlen, a szabad és tiltott közti tért kijelölő határvonalat, melyet túllépni nem szabad. Innét e méltóság az erénytisztassággal oly szoros

kapcsolatban áll, hogy egyik a másik lételét föltételezi, s ha az erénytisztaságra szeplősítő homály borult, akkor a méltóság sem állhat többé azon fény körözte magasságban, hol állani a nőnek magasztosító dicsőség, honnét lebukni arczpirító gyalázat.

Azért szerezhető az életben sokszor azon szornorító tapasztalás, hogy a nőt, ha egyszer meglepte a gyarló pillanat, s nem volt elég erős a kísértőkkel megküzdeni, ritkán láthatni visszatérni, hanem mindig mélyebben sülyed, gyakran az elaljasodásig mélyen, mert az első s ismételt tévedések önbecsérzetét elölték, az erény tisztaságának fölemelő érzete megsemmisült, s nincsen többé birtokában az az ön lelki erejébe helyezettett bizodalom, mi a kísértések visszautasítására ébreszt, mi csak tiszta szívnek lehet sajátja, – mind ez pedig maga után vonja a méltóság elvesztését, mi nélkül küzdeni nehéz, fokonként bukni pedig könnyű. És ha a nő a bukás örvényében sülyedez, akkor erkölcsi halála bizonyos, akkor minden tiszta örömről, minden tiszta boldogság reményéről lemondhat, akkor elhagyott, megvetett, meggyalázott. Legyen a legszebb, a tiszta férfi mégis megvetéssel fog tőle elfordulni, leszen egy szív, mely érte tiszta érzésre

A szerelem, barátság szent érzéseiben az olyan nem részesülhet. Azért őrizték meg önök méltóságukat, áldozzanak föl érte – ha kell – minden kéjt, örömet s élvezetet, – de őrizték rendíthetetlen elhatározással; – küzdjenek érte lankadatlan erővel, mert ez a fejük felett lengő őrangyal, ez az élet derűs s borús ösvényén biztosan vezérlő csillag, ez a fejüket környező szent sugárkör, melyért férjük határtalan ragaszkodással s minden tiszta keblük hódolva tisztelik.

Midőn az ifjú, szerelme elragadóan gyönyörű reggelén önök, még mint lányok előtt boldogító érzesei árjában meghódolt, csak tisztaságra alapított méltóságuk volt a lelánczoló varázserő, azért égő tisztelettel s szeretettel vezette az az oltárhoz: – maradjon meg tehát önök közül mindegyik azon boldogító angyal, milyennek a férjé vált ifjú képzelte, mert csak úgy fognak baj nélkül átevezni a házaselet tengerén, ha a férj önökben csábéneket zengő síréneket nem talál.

E méltóság a szív tisztaságával van kapcsolatban, szükség tehát erről is pár szóval megemlékezni, nem azért ugyan, mintha kételkedném azon, hogy nem tudnák, miben áll a szívtisztaság, de azért, hogy az alap, melyre méltóságuk építve van,

ezen rövid elmélkedés által annál élénkebben tűnjék föl előttük.

A szó szoros értelmében, tiszta szívvel csak gyermek bír, kinek még nincsenek szenvedélyei, még nincsenek vágyai, nincsenek vérhevítő gondolatai, ki a lelkiismeret nyugtalanító vádjait nem ismeri, szóval: kinek ártatlan élete oly csendesen folyó, mint a viharoktól bérezek által védett völgyben folydogáló kis patak. Ámde ez nem marad mindig így. Felnő a gyermek s csendesen verő szívébe szenvedélyek lopózkodnak. Fölbrednek a vágyak, melyek kielégítésére külső s belső ingerek sarkalják, s meg van zavarva azon szép összehangzás, mely addig az érzéseket fölmerülni nem engedte. A szívben ezer s ezerféle új benyomás tisztátalan érzéseket gerjeszt, ezek a képzelődő tehetőséget ingerlő képekkel töltik el s így az ártatlanság rózsakorányát a tiltottakra csábító szenvedélyek csak hamar befátyolozzák.

De éppen ezen tiltottak utáni vágy fölbredésében s leküzdésében rejlik az ember erkölcsi érdeme; mert ha nemesebb részünket nem ostromolná annyi ellenség, nem lenne alkalmunk küzdeni, nem lenne alkalmunk erény gyakorlásra. Innét a bűnnel ismeretlen gyermek szívtisztasága nem oly érdem, mint

a vétket ismerő felnőtteknek meg nem botlása, kinek szívét a bűn ingerei fölhevítik ugyan, de meg nem tántorítottak. Csak azért mondtam tehát a szó szoros értelmében egyedül a kifejetlen gyermek szívét tisztának, mert bűnt nem ismer, de azért érettebb korúnak szíve is, habár ezer s ezer vágy, inger ment volna is rajta keresztül, tiszta lehet, csak bűnös öntudat ne terhelje.

De ki az, ki az élet ösvényén úgy halad, hogy néha-néha önmaga előtt is ne piruljon? Senki sem lép a sírba a nélkül, hogy egy-két botlását ne kellene megbánnia. A gyermeki együgyűség, tudatlanság, ismeretlen érzések, az életben előforduló soknemű kísértés és tapasztalat között elenyésznek és a tévedésre vezető alkalmak előállnak; ilyenkor megbukni könnyű, ha nincsen az emberben erős és szilárd akarat, ingathatatlan állhatatosság törekedni nem a gyermeki öntudatlanságból származó, hanem oly tisztaság után, mely az önismeretnek, a soha meg nem szűnő önszenvedélyeivel küzdésnek gyümölcse. És e küzdésben, e szilárd akaratban soha bűnt el nem követni, áll az ember legfőbb erénye, áll szíve tisztasága.

Ily szív tisztaság az, melynek megszerzésére s a szerzettnek őrzésére önöket felszólítom, mert csak

ennek birtokához van kötve azon méltóság, mely-tiszteletteljes állásukat az életben biztosítja. Erre nézve az érzések-, vágyak-, gondolatok-, beszédek- s cselekedeteknek oly tisztáknak kell lenni, hogy a lelkismeret el nem tántorítható bírói széke legkisebb váddal se sújtson. Igaz, hogy ily tökéletes kép csak a képzelet világában él, de annak, ki szívtisztaságot akar bírni, ily tükörbe kell pillantania.

Ha a természet elragadó szépséggel áldotta volna meg önökét, ha a művészet ez vagy amaz ágában szerzett jártasság által hírt s nevet szereznének maguknak, ha rangban s gazdagságban ragyognának a világ előtt: mindez előbb-utóbb ködként szétfoszló álfény volna, ha erényes szépséget is föl nem mutathatnának. Mi más pedig az erényes szépség, mint a szív tisztasága!

Van-e valami méltóságosabb, van-e tiszteletre-méltóbb, mint oly nő, kinek szép szemeiben soha bűnös láng nem lobogott, kinek ajkairól soha csábhang le nem zengett, ki szent buzgósággal emeli az ég felé szemeit, valahányszor szívérzése nemes tettekben végződött? Kinek egész viseletéből a vallás által szellemesült, ész és jó érzés által nemesített lény tűnik ki, nem képes-e mindenkit maga iránt a legőszintébb tiszteletre ragadni? Boldog az ily

nő oldala melletti férj, mert az nevében igazán őrzőangyalát tekintheti, ki minden ballépéstől megóvja, kinek keblén az életnek úgy örömeiben, mint bajaiban a legédesb élvezetet találja.

Nincsen nemüknek szebb, nemesebb kincse, mint a szívtisztaság, azért mindenk fölött kell azt őrizniök. Ha férfi vét ellene, tévedése könnyebben megbocsátható; de ha nő tépi le erényes szépsége koszorúját, megbélyegzi önmagát, – szégyene bélyegét évek sem képesek letörölni, azért az erényesség szent esküjét sohasem szabad megtörni, mert ki erkölcsi becsét elvesztette, az női méltósága tiszteletet ébresztő fokáról könnyelműleg lelépett, mi egy pillanat alatt volt megtörténhető, de hová visszatérni évekig tartó bánat-szülte javulás után is alig lehet.

Ismételve mondom tehát: főgondjuk legyen a szívtisztaságra alapított női méltóság föntartása.

XV. LEVÉL.

Mindazokból, miket a tökéletes nő jellemzésére eddig fölhoztam, következik, hogy jellemét biztos, erős alapra kell fektetnie, melyet minden hirtelen kerekedő szél meg ne ingathasson, nádkint ide-tova ne lengessen, hanem a józan ész és megfontolás által támogatva, a jóban, helyesben tántoríthatatlanul álljon, mert erkölcsi becse csak így üti meg a teljes mértéket. Ez más szavakkal annyit tesz, hogy a tökéletes nőnek jellemszilárdsággal is kell bírnia, míg a lány ingatagságot s vas önfejtiséget egyiránt kárhoztatva, mindenben, mi erkölcsileg meg van engedve, ártatlan vagy illedelmes, bizonyos engedékenységet, készséget, – mindenben, mi tiltott, erkölcsileg ártalmas, illetlen, legyőzhetetlen idegenséget, megvetést s ellenkezőre vezető vas-akaratot követel.

És igazán, ha a nő becsülettel akarja kivívni s megtartani rendeltetése dicsőségét, ha erényét

örvény szélére állítani nem akarja, jellemzilárdság nélkül el nem lehet. Bírhat legműveltebb elmével, legjobb szívvel, a legszeretreméltóbb lény lehet, de ha jellemzilárdsága nincs, elromolhat s egyik túlságból a másikba eshetik. Az ilyen a jóval jó, a rosszal rász; cselekvésre a pillanat hatalma, az érzékek ösztöne ragadja, sem hideg, sem meleg, s legtöbbször mások akarata után indul. Pedig az ember sokkal szabadabb lény, mintsem hogy mások akarata után indítható mozgonyyá válhatnék, s ha az lett, vagy határtalanul gyöngé, vagy emberi méltóságát letette. Az ember erkölcsi lény, kinek önakaratából, nem mások kedvéért kell jót tennie, s a rosszat kerülnie, mert kinek nincsen akarata, az eszköz, melyet minden célra föl lehet használni.

Azon kell tehát lenniök, hogy megtudhassák, mik és mikké lehetnek? Mindenkinek közölök saját szemeivel kell tulajdon egyéniségére tekintenie, s ezen önismeret fogja jellemzilárdságra segíteni, mert az önismeretből fog kitűnni, váljon akarata erkölcsi-leg jobb-e, mint másé, s ekkor vagy engedékenységre fogja inteni a jóban való szilárd akarat, vagy pedig állhatatosságra s önakaratuknak követésére, ha ez megegyezőbb az erénnyel.

De ez önismeretre szükséges, hogy részrehajlatlan szemekkel tekintsenek belsőjükbe, hogy részrehajlatlan ítélőktől hallják erkölcsi becsüket. Ha az ítélet részükre kedvezőleg hangzik, ha mások magasztalnák önöket, ez hiúságra ne ébreszsze, el ne tántorítsa; ha pedig másoknak ítélete kimondaná, miként nem azok, mik lehetnének, ez el ne csüggeszsze, el ne kedvetlenítse önöket, hanem annál nagyobb szorgalommal törekedjenek a lehető tökélyt elérni s abban szilárdul megmaradni. Erre nézve hasonlítsák össze magukat másokkal, kiket jobbaknak, nemesebbeknek, tökéletesebbeknek ismernek, s a minnek hiányával tapasztalják magukat, azt megszerezni törekedjenek. Ha ezt teszik, akkor az önismeret útján haladnak, mi lehetetlen, hogy jobbakká s a jóban szilárdabbakká ne tegye önöket.

E szilárdság fogja önöket arra határozni, hogy akarnak is azok s olyak lenni, a miknek s milyeknek lenniök kell, és pedig oly elhatározottan, hogy ezen elhatározást önökben sem hízélgés, sem gúny, sem semmi csábítás meg nem rendítheti.

Ki csak keveset akar gondolkozni s elfogulatlanul ítélni, az ezen szilárdság szükségét kétségbe nem vonhatja, különösen nőnél, kire gyöngébb idegzeténél fogva, az ingerlő körülmények sokkal jelen-

tékenyebb befolyással bírnak, mint a férfira, kit ezernemű komolyabb foglalatosság tart lekötve.

És ha őszintén akarjuk bevallani, miért hiú, könnyelmű oly sok nő; miért, a csábok ingereinek ellent nem állhatva, oly sok nő leszédül az örvénybe: el kell ismernünk, hogy azért, mert az elpuhultság, engedékenység, érzékiség hatalmasabb, mint az akarat szilárdsága. Ismételve mondom, gyáva s emberi méltóságáról megfelejtkezett lény az, ki mások akaratának eszközévé engedi magát használtatni, s lehető-e ily emberben erény, számolhat-e az erkölcsi érdemre, kiből nincsen erő, tenni azt, mi az ész józansága s a szív nemes érzése szerint jó és helyes? Hogy lehetnének önök jó háziasszonyok, jó anyák, legtöbbször jó s hű nők, ha e szilárdság szívüket meg nem edzené, midőn e nélkül, sem házuk kormányzása, sem gyermekeik nevelése, sem a férjükkel való viszony főn nem állhatván, az összehangzás mielőbb megzavartatnék s a házaseset reménylett üdvét kínok tengere borítaná el? Igen, mert szilárd alap hiányával lévén, az érzékeiknek kedvező külső behatások legyőznék a jó követésére, a nemesebb választására sugarló erényes ösztönt, s legkönnyebben válhatnak mások indulatának kény s kedv szerint használható laptáivá.

Az ily önállóság nélküli embert pedig legtöbbször csak rász célok elérésére szolgáló eszközökül szokták használni, de ha még jót követ is el mások unszolására, erkölcsileg csak annyi érdemben részesül, mennyiben ehhez saját akaratával is járult.

Mint minden embernek, úgy a nőnek is tehát jellemzilárdságra kell törekednie, azaz: bizonyos, mind a józan ész által helyeselt, mind a vallásosságra épített erényes érzetnek megfelelő alapelveket kell fölállítania, melyekből mind gondolatainál, mind cselekedeteinél kiinduljon, mert a mily mértékben megszoktuk, ily erényes s határozott elvek szerint intézni tetteinket: oly mértékben csökken az érzéki ingerek s csábítások hatalma fölöttünk, s míg ezen elveknek hódolunk, addig lelkünk megőrzi függetlenségét, mely azonnal elenyészik, ha szilárdságunkon tágítva, a bűn bilincsei közé van szorítva; ellenben ha az erény s kötelesség érzetével egyezők elveink, s elég szilárdak vagyunk, minden tettünkben ezekhez ragaszkodni, akkor az erkölcsi méltóság fokára léptünk, és ez határozza el Isten és a világ előtti becsünket.

Pedig hány nő van az életben, kinél a szilárdságnak csak legkisebb nyomára sem lehet találni! Hányan vannak, kiknek belsejük örökké változó,

majd csöndes, majd fölzúgó tengeri szél; kiknél fölhullámzó s leapadó szenvedélyek, ingadozó akarat, szeszélyek egymást váltogatják; kik ebben a pillanatban szelídek, engedékenyek, a következőben kicsapongók! Ily állhatatlanság lehetetlen, hogy bárkinél is, de különösen nőnél tetszhessek, ki változékonyságának rabja lévén, kiteszi szokszor magát gúnynak, nevetségnek, megvetésnek, mit ha elkerülni akar, jellemszilárdsággal kell magát megóvnia.

Ha valakinek azonban, különösen a nőnek kell vigyáznia, hogy önállósága önfejűséggé ne fajuljon, mert nem mindég az a legjobb, mit mi akarunk, mások még jobbat, nemesebbet akarhatnak: ilyenkor ezt megvetni s saját akaratunktól csupán azért el nem állani, mert az már megrögzött bennünk, mindenesetre makacsság, és így a szilárdság, mit föntebb erénykép ajánlottam, túlságig fölcsigázva, hibává fajulhat. Ennek elkerülésére szükséges, az elmét lehetőségig kiművelni, hogy megbírálhassák, váljon erényesebb-e önök szándéka, akarata másénál, s szilárdul fognak-e állani, ha saját meggyőződésük követésreméltóbb, engedni ellenben, ha amazt helyesebbnek találják. Átalában az önfejűség vádját elhárríthatják maguktól, ha ott mutatnak rendíthetetlen

szilárdságot, hol a meggyőződés sugalma szerint tenni, vagy elmulasztani bűn; és ha ily esetben oly álokokkal iparkodnék is valaki megtántorítani, melyek megczáfolására önök gyöngék, hallgassanak csak a lelkiismeret hangjára, ez bizonyosan a legjobb útra vezet. Minden más esetben, hol kötelességről nincsen szó, hol valaminek teljesítése vagy elmulasztása a soha el nem altatható lelkiismeretet váddal nem terheli, a női gyöngédséggel megegyezőbb engedni, mert megszokjuk azután sokkal inkább tisztelni a nő azon határozatát, melyhez szilárdul látjuk őt ragaszkodni, és az igen természetes, mert M néha enged, másszor pedig vasakarattal akarja kivívni szándokát, tanúsítja, miként szíve meggyőzését sértené, ha ellenkezőre kényszerítették. Az engedékenységet meglehet egyeztetni különösen a női szerénységgel s gyöngédséggel, melyek nem is engedik, hogy nő vakon ragaszkodjék valamely föltételéhez. A hajthatatlanság igen férfias, és sokszor viszályok magvát rejtí magában; mert, teszem azt, ha a nő vasfejűsége egy szintén ily férj makacságába ütközik, midőn egyik sem akar engedni, nem idegenülnek-e el egymástól a kedélyek; mi ha többször megtörtént, az egyetértés alapja megrendül s a békeség angyala elrepülésre tartja készen szárnyait.

Bizonyos esetekben tehát szükséges is, különösen ha férjünkkel az összeütközéseket elkerülni akarják, hogy szilárdságukból engedjenek valamit; mert ha bár nehezen esik is, de az életbölcsetség, a világalagi érintkezés követeli, hogy sokszor meggyőződésünket másokénak kell alárendelnünk, ha csak magasabb rendű kötelességek ellenkezőt nem parancsolnak.

Röviden összefoglalom, mit e levelemben monlottam. Törekedjenek jellemszilárdságra, mert e nélkül ingadozó nádszálként lengnek ide s tova, és semmi önállósággal nem bírván, eszközökké aljasúlnak.

De a jellemszilárdság ne legyen vasfejűség, ne legyen vak ragaszkodás saját édes bálványaikhoz, lánem a nemesebbre hevítő sugallásoknak mindig legyenek készek engedni. Általánosan hol a lelkiismeret hangja szilárdságot parancsol, legyenek sziklakemények; hol a női szelídség kötelességsértés nélkül engedékenységre ösztönöz, ott engedhetnek; mert a jellemszilárdság a mindig nemesebbre törekvő állhatatosságban áll.

XVI. LEVÉL.

A nő boldogsága férje viszonszerelméhez van kötve, melyet ha önhibáján kívül elvesztett, mindig fájdalmas ugyan, de elviselhetőbb, mintha önvétke okozta volna azt. Pedig vajmi gyakran fordul elő az a házasok életében; vajmi gyakran keserű a mézes hetek utóíze épen azoknál, kiknek vére forrott az egymás iránti szeretettől, kik lázas fölhevülésükben sírig s még azon túl is tartó hűséget esküdtek egymásnak!

Az egyiránt szilárd jellemű férjnél s nőnél ez eset, az igaz, soha be nem következik, mert az ily férj nejét évek után is csak oly szemmel tekinti, mint érzéki mámortól el nem vakítottan nézte akkor, midőn oltárhoz vezette. A virágzó hajadon oly hajszálnyilag növekedő különbséggel jutott női érettségre, hogy a fokenkénti lassú átmenetelt férje észre sem vette, s nem lehetvén neje ellen soha, bár miben is kifogásra oka, a szerelem és barátság

köztök örökzölden virul. De ily házasságokat ritkán találhatni; mert nehezebb a szerelmet föntartani, mint fölébreszteni, – és az is való, hogy nem mindig a nőben, de a férjben rejlik a hiba, mi a kedélyeket egymástól eltávolítja és sárga tartó idegenséget szül. Azonban sokszor, ha az ember minden körülményre vet vizsgáló tekintetet, kitűnik, hogy ha egyenetlenségek léteznek a házasok között, ezeknek vádjával a nőt terheli, s ha boldogtalan, csak önmagát okozhatja.

E levelemben arra akarom önöket figyelmeztetni, hogy mindent elkövessenek az egyenetlenségek kikerülésére, s miként fejtsenek ki magukban férjeiket mindig jobban lelánczoló tulajdonokat.

Ha a külsőt tekintjük, igen könnyen megfejtethető, miért idegenül el oly sok férj nejétől, kik mielőtt házasesetre léptek, határtalan vonzalommal viseltettek egymás iránt.

Ennek oka abban fekszik, mert a nő nem az, mi leánykorában volt. Mint leány mindig tiszta, ízletes volt öltözékében, – nőiségét pedig szabadalomnak tekinti a rendetlen, sokszor nagyon is pongyola öltözködésre. Mint leány visszataszító indulatait el tudta rejteni, melyeket mint nő titkolni többé nem akar. Mint leány szelíd, szerény volt, mint nő

perlekedő, követelő, uralkodásra vágyó. Csoda-e tehát, ha a csalatott férj, ki a leányban angyalt látott, mint nejében mindennapi közönséges lelket, sokszor ennyit sem látván, keserőségében nejétől hidegen elfordul? Soha sem szabad tehát a nőnek magát külsőleg elhanyagolnia. Ha célját érve, nővé lett, ne tekintse ezt netovábbnak, hanem iparkodjék férjét mind testi, mind lelki műveltségben követni, mert ki önmaga tökéletesítésében megállapodik, midőn még tovább mehetne: az visszahanyatlik, sőt könnyen elaljasodik.

Ne gondolják tehát önök, hogy boldogságukat ingathatlan alapra építették, ha a férjben szerelmet ébresztettek. Ekkint még a jövődőről biztosítva nincsenek, s csak úgy számolhatnak állandó boldogságra, ha férjüket maguk iránti szerelemben megerősíteni tudják. Erre nézve szükséges kipuhatolni, mi az, mit a férj önökben szeret, vagy mi az, mi által magukhoz érdesítettek. Ha szelídségüknek hódoltak meg, minél nagyobb szelídséget fejtsenek ki; ha a szerelem forráságával olvasztották föl maguk iránti érzésre, mutassanak minél hőbb ragaszkodást, és így mindenben azt az indulatot, szenvedélyt, érzést törekedjenek kifejtetni, melyet önökben leginkább megszerettek. Természetes, hogy mindezeket ne színleljék

jék, mert csalásuk minél előbb napfényre jőne, s ekkor annál inkább eljátszanak férjük becsülését, hanem valódiilag bírni is iparkodjanak.

Kerüljék különösen viseletükben a negélyeskedést. Legyenek inkább természetesekek, mert nevetéses, ha valaki olyasmiben akar föltűnőleg szerepelni, miről fogalma sincs, s igen kellemetlenül hat a férjre az, ha nejeért magát szégyenlenie kell. És már e végett sem szabad a nőnek lelki tehetségeit parlagon heverni engedni, hanem férje oldala mellett is a művelődésben tovább kell haladnia, nehogy valaha férje végette pirulni kényszerüljön. Szóval: nőnek, ha nyugodt életet akar, magát tökéletesen férje – természetesen értve, hogy ha az erkölcsileg jó s művelt, – akarata szerint kell időmítania, mert nem lehet föltenni abban férje iránti szeretetet, ki érzésben és cselekedetben ellenkezőt tanúsít.

Kötelességében áll továbbá a nőnek, férje életpályáját kitelhető igyekezettel simává tenni s örömvirágokkal behinteni. Kötelessége a házban körülményekhez alkalmazott kényelmet, szórakozást szerezni, az egyformaságból eredhető unalmak s kedvetlenség elűzésére éldeletet előteremteni, s minden haragra, egyenetlenségre és súrlódásokra vezethető alkalmat

eltávoztatni. A boldogság fölöttük virasztó angyalát könnyelműségük által el ne riasszák; mert önök is csak addig élvezhetnek boldogságot, míg férjük szívét általuk okozott kellemetlenségek által el nem idegenítik maguktól. Mindenek előtt pedig, ha az uralkodásnak békételenséget magában rejlő vágya emelkednék föl keblükben, tépjék ki ezt gyökeresen; mert semmi sem hinti el inkább a viszálykodás előbb-utóbb keserű gyümölcsét megtermő magvát, mint az uralkodásra való törekvés. Ha a szerelem ereje nem hat többé a férjre, ha ennek mindenható erejével nem tudnak önök többé győzni; akkor minden más kísérletről tegyenek le, s hagyják őt szeszélyei, különczködései – ha ezek lennének – szerint élni. A férfiú jellem a tolakodás színét magán hordozó beavatkozást el nem tűri: ha tehát ily jellem működéseit önkényük befolyása alá akarnák önök hódítani, s ha sikerülne is egyszer-kétszer gyengeségét akaratuk rámájára vonni: előbb-utóbb föleszmélne gyávaságnak képzelt engedékenységeből, és annál inkább fölháborodnék kedélye, minél inkább szégyenlené, hogy uralkodást gyakorolnak fölötte. De nem is kívánhatják önök, hogy a műveltebb, tapasztaltabb, eszesebb férj mindent úgy lásson, minden veszélytől úgy rettegjen, minden külső

körülmény behatását akként fogadjon, mint önök; engedjenek tehát a férjnek szabadságot; mutassák meg tetteik által, mily kedvesen türik a tőle való függést, és csak ott fejtsenek ki női szelídséggel erélyt, hol hír, név, becsület s erény forognak kérdésben.

Azon nőnek, ki látja, hogy férje szerelme fokonként hidegül, a nélkül, hogy ő okot adna rá, – nem tanácsolhatok jobbat, mint azt, hogy iparkodjék mindég tiszteletre s szeretetreméltóbb lenni, mint azelőtt volt. Ha ezt látja a férj, ha látja, mily nemesen viszonozza neje az ő hidegségét, ha a nő arczára e miatt búfellegetek lát borulni, ha nem könyűktől tündöklő szemeiben, de bánatdúlt arczvonalalaiban látja a belső fájdalom epesztő fulánk-ját, ha egy barátságos szavára a nő arczán örömteljes meglepetésnek rózsabíbor ömlik el, ha látja a férj, mily megelőzőleg törekszik neje mindég új s új örömelekben részesíteni: lehetetlen, hogy a kérésülő férfi szív lágy érzelmekre ne olvadjon, s igazságtalanságát mélyen ne érezze.

Valamint azonban kínos hatású a jó érzésű nőre a hidegülő férj visszautasító bánásmódja: úgy ellenben a derék férj előtt sem lehet kellemetes, ha neje valami szeszélyes változékonyaságtól meg-

kapatva, a minden lehetségest teljesítő férj oldala mellett elégtelenséget mutat, vagy követelésekkel lép elő, melyek teljesítése a férj tehetségei körén túlesik. Őrizze meg a nő szívét, hogy másfelé ne csapongjon; legyen kívánataiban szerény, hogy azokat teljesíteni a férj hatalmában álljon, s így soha sem leszen oka elégedetlenségre.

Ne gondolják önök továbbá, hogy kötelességeik hosszú sorából egyet sem hagytak ki, ha a ház s család szükségeiről, gyermekeik neveléséről gondoskodtak, ha a női hűséget minden legkisebb szennytől megőrizték. Ez mind szép, mind kívánatos, hogy meglegyen a nőben, de figyelmének még többre, még messzebbre kell terjednie.

A nőnek szükséges még férje egyéniségét tekintetbe vennie, ennek szórakozást, földerítő mulatságot kell szereznie. Ne csak mások, de különösen férje irányában legyen jó társalgó. A kellemes, szellemdús társalgás örömei igen édesek és lelánzolók, és kitől várhatja ezt a férj jogosabban, mint nejétől? De sok nő csak arról gondoskodik, hogy férje jól ehessen, ihassék, szépen öltözködhessen; szellemi éledeletről nem gondoskodik. A férj munkatüres idejében szórakozást is akar; ha a foglalatosság nélkülség még magányossághoz is kötött, kétsze-

resen untató; azért kell iparkodni a nőnek, hogy férjének szórakozást is tudjon szerezni, hogy a maga köréhez annyira le tudja lánczolni, hogy legszebb szellemi örömeit az ő körében találhassa föl. Legyen e tekintetben a nő megelőző, ne kívánja, hogy a férj legyen mindenkor az első, ki unaloműző szórakozás-nyújtásra szólítsa föl, hanem lesse ki ennek kedélyes pillanatait s a férj egyéniségéhez alkalmazva magát, okos, illedelmes, elmés, szellemi időtöltést szerezzen. Ne kívánják, hogy a férj, ki napestig elme-fárasztó hivatala terheit hordozá, ki lelkierejét lankasztó munkákat végzett, azonnal, mihelyest bizodalmasan simul házi köréhez, azon törje eszét, miként mulattassa önöket: hanem inkább azon legyenek, hogy önöknél kipihenhetve magukat, további munkára erőt gyűjthessenek. A hosszasabb együttlét meg fogja önöket tanítani, mi a férj gondolatai, érzései kedvencz tárgya, erről iparkodjanak maguknak minél több ismeretet szerezni s ezeket férjük mulattatására fordítani: ezt pedig a nő megteheti, mert az ő foglalkozása kevesebb, nem oly fejtörő, mint a férjé; kézimunkái végzése alatt elég ideje van gondolkodni különféle tárgyról; mulattató könyveket olvashat, mit a bizonyos hivatal-, vagy munkakörhöz szorított férj vagy igen nehezen, vagy

épen nem tehet; mily kellemesen meglepő tehát a férjre nézve az, ha neje által oly szellemi élvezetben részesülhet, melyet önmagának csak új elmefárasztással szerezhetne meg!

E tárgyban még csak azt tanácsolhatom: kerüljék ez egyformaságot. Ne mindég ugyanazon egy tárggyal mulattassanak, mert a legjobb ételt is megunja az ember, ha mindennap ugyanegyre van szorítva. Ismerjék ki, hogy a szellemi szórakozás melyik nemére látják a férj kedélyét hangolva, ezt válaszszaak, ha unalmasak lenni nem akarnak.

XVII. LEVÉL.

Ki a férj s nő közti viszonyra vonatkozó kötelességek hosszú sorát kimeríteni akarná, annak az legapróbb részletességekig, annak az egyéniségekig kellene kiterjeszkednie; mert annyiféleképen lehetne tanácsolni, annyi szabály megtartását lenne szükséges ajánlani, mennyi házasság létezik, és a mennyiféle a házasok között az indulatok s hajlamok különbsége. Mi egynek tanácsos, az a másiknak veszélyes lehet; a mivel egyik nő férje szerelmét föntartja, ugyanazzal egy másik talán elveszti. Szükséges tehát általános vezérelvet fölláítani, melyet minden nő, mindenkor szem előtt tartva, cselekvéseiben irányúl kövessen.

E vezérelv nem más, mint a körülményeket kikutató s ezekhez magát alkalmazó józan ész követése. Innét a nő részéről szükséges a körülmények kiismerése, az ezekhez való simulni tudás, józan belátás, ítélet, hogy viszonya ezerféle alakban föl-

tűnő változékonyságai között oly tapintattal tudjon bírni, hogy mindig a legcélszerűbbet választhassa és alkalmazhassa. Ha ez ügyesség, e helyzetének minden tekintetbeni fölfogására segítő tapintat hiányzik a nőnél, legyen bár a legjobb, csak együgyű tehetetlenségben fogja átélni napjait, különösen pedig előfordulható bajaiban a nyugalom partjára kivezető iránytűt alig fogja föltalálhatni. E nélkül minden jelleme mellett sem élvezhet boldogságot.

Eddig úgy beszéltem önökhöz, mint kiket a sors lelkileg, testileg kiművelt, tökéletes férjjel áldott meg, és ha mindegyik önök közül szerencsés lehetne ily férj oldala mellett szaggathatni az élet örömvirágait, akkor inkább nélkülözhetnék ezen tapintatot, mert ily férj, önökhöz alkalmazva magát, súrlódásokra soha alkalmat nem adna, önökért s gyermekeikért semmi áldozatot nagynak nem tekintene, szóval: mindent tenne, a mi a jó férj kötelessége. Az ilyek irányában ajánlottam az uralkodni vágyás elfojtását, ajánlottam a függés elviselését, mert az ily férj gondolkodó s cselekvő szellemében a nő tökéletesen megbízhatik, s alárendelt szerepéből szükségtelen az erélyesb cselekvés mezejére kilépnie. Ily férj irányában nincs más kötelessége a nőnek, mint férje akarata után indulva, annak tetszeni, azt

boldogítani, s kötelességeiben eljárni, – nem szükség azt kormányozni, – vezet ő mindent jól, czélszerűen mindkettejük s az egész család boldogságára.

Ámde a nő útja sokszor rögös. Gyönyörű álmait a való szétfoszlatja, ifjú szerelme korányának har- matgyöngyei nyom nélkül elenyésznek; gyönyörű ábrándairól a ragyogó zománcz apránként lehullott, a múltnak, a szép s kecsesgető múltnak örömeiből a jövőbe egyet, de csak egyet sem vihetett által. A múltban oly sok öröm, oly sok szép remény, oly üdvözítő boldogság merül föl: és a jövőből annyi csalódás, annyi bánat, annyi keserűség siet feléje! Életére sötét felhők borulnak épen annak befolyása által, kiben földi üdvét vélte föltalálni. A férj sze- szélyes lett; érzései, nézetei megváltoztak. Talán más nő ölében kéjeleg. Ártatlan nejére s gyermekeire hidegséggel tekint. Fényűzés, játék, s másnemű kicsapongások által a családot az ínség, talán gyalázat örvényébe sodrottá. Megbélyegezte nevét, becsületét, s viharos indulatokban tör ki furdaló öntudata.

Mit tegyen ilyenkor a szegény, csalódott, ártatlan nő? Csak könyűkkel kíséresse-e férjének rá is kínosan ható tévedéseit? Az atya botlásai miatt szenvedő gyermekeket ne ragadja-e ki a veszedelem örvényéből? Oh igen! Föl kell ébredni cselekvő

szellemének. Az örvény közé süllyedteket neki kell erős karokkal kiragadnia a veszélyből, a kormányt ekkor kiveheti, ki kell vennie férjének vészthozó kezei közül, és családjának, házának, férjének védangyalává kell válnia!

De mikép eszközölje mindezt, hogy férjet még jobban el ne keserítse, a meggyengült viszony húrjain ne tágítson, és a veszélyt veszélyesebbé ne tegye?

Oly kérdések, melyeknek megoldása nehéz, csak egyedül a férj egyéniségét ismerő nőnek lehetséges, és ezért ismétlem, a nőben igen szükséges, sőt nélkülözhetlen a józan belátás, ítélet, tapintat, melyekkel fölkészülve, tudhassa, mikor s hol kell megragadni azon pillanatot, melyben férjére hatni elmellőzhetlenül szükséges; hogy tudhassa, mikép lehet s kell férjére úgy hatnia, hogy annak óhajtott jó következménye legyen, mert egy, nem a maga idejében alkalmazott intés, kérelem, vagy erélyesebb föllépés mindent elronthat, sőt a veszélyt fokozhatja, midőn okszerűleg s kellő időben használva, a legjobb eredményt idézhette volna elő. E tapintat fogja önöknek kimutatni az utat, melyet a férjre való kedvező hatásra nézve választaniuk kell, hogy megfontolatlan elhirtelenkedés olyasmikre ne vezesse, mik még súlyosabbá tennék helyzetüket.

A férj egyéniségéhez mért javítási rendszer részleteinek hogy s mikénti alkalmazását, minden nőnek józan belátására s ítéletére bízom, – itt részletességeket elősorolni nehéz lenne, mert a javítandó egyéniségét szükséges ismerni.

Általánosan csak azt tanácslom, hogy szeretet és szelidség vezéreljék még akkor is önöket, midőn végzetük rász férjhez lánczolta. Ezen a női kebelt annyira ékesítő tulajdonokról, a férj által okozott borús napok aggodalmai között se mondjanak le, hanem minél veszedelmesebb ösvényen halad a férj, annál több kíméletet, engedékenységet s szelid bánásmódot tanúsítsanak iránta, mert szigorúság, megvetés soha sem fogja a kedélyeket összeforrasztani.

Habár tehát a férj szíve elfordulna önöktől, keressék föl önök szívben azt; rendületlen legyen azon föltételük, hogy türelmes szeretet által fogják s akarják a jó útra visszavezetni. Idegeneknek a bajt többnyire nagyító susogásaikra ne hallgassanak, hanem kövessók a szerető szív engesztelődésre fölhívó érzéseit, zárjanak ki magukból minden nemtelen indulatot, hevességet, és a házaseslet nyugalalmát szétromboló ördögöt – a szerelemföltést, miknek leküzdése, habár a legnagyobb önmegettadással járna is, vissza ne rettentse önöket.

És ha így kifáradhatlan szeretet által térítették ismét vissza magukhoz a tévedések útján botorkáló férjet s ha meg vannak győződve, hogy szívében érzéseik viszhangra zendülnek; ha látják a férj arczára a botlások miatti bánkódást borulni: akkor öntsék ki előtte keblük bús panaszait, – de akkor sem elkésérítő szemrehányás alakjában, hanem szelíden és bánatra gerjesztő érzéssel, hogy fölébredjen a férj vétkes elandalodásaiból, s átlátva önök hű s tántoríthatatlan ragaszkodását, önökért minden áldozattételre kész legyen.

De legbiztosabb eszköz a tévelygő férjt a kötelesség ösvényére visszavezetni: kipuhatolni tévútra-térése indokát, s ha ez oknak kútforrását éles tapintattal fölfedezni sikerült, minden erejét fordítsa a nő ez ok megszüntetésére, mert megszűnván az ok, meg kell szűnni az okozatnak is. Meg lehet, hogy azért lett a férj hűtlen, mert a nő nem tudott, vagy nem akart eddig elegendő lebilincselő kelleme-
ket kifejteni. Ha így van, akkor ismerje ki a nő, minő tulajdon, tökély tetszik férjének leginkább, s törekedjék annak birtokába jutni. Átalánosan a nő mindenkor azon legyen, hogy férje szellemi s szívbeli követeléseinek megfelelhessen. Iparkodjanak minél több érdekességet, vonzót kifejteni, hogy a nő

azon legyen, hogy férje szellemi és szívbeli követeléseinek megfelelhessen. Iparkodjanak minél több érdekességet, vonzót kifejteni, hogy ne legyen soha oka a férjnek önök körében unatkozni; azon legyenek, hogy önöknél minél több élvezetet találjon, s bizonyosak lehetnek benne, hogy önökkel tökéletesen megelégedvén, szórakozást más nő társaságában keresni nem fog. De ne is gondolják mindjárt, hogy mihelyt a férj más nővel talán pár érdekes szót vált, azonnal ingadozó, vagy épen hűtelen; ne irigyeljék, ha szellem- s kellemdús hölgyek társaságában kellemesen időz, mert azért még nem következik, hogy kötelességeiről s adott szaváról megfeledkezett, ha talán valamely más nő szellemi tehetéseinek meghódolt; hanem inkább azon legyenek, hogy önök is oly oldalról tudjanak hatni, mely rá nézve legkellemetesebb; és ha talán pár perczig ingadozó lett volna is, de meggyőződve önök érdekességéről, híven visszatér. Szóval: minden tetteinkben s a férj iránti viszony részletes kifejlődésében mindenkor csak a szeretet sugallását kövessék, mert ez a legbiztosabb útmutató, ez a leghatalmasabb varázserő, melynek az eltántorodott, de már a végképen elaljasodott sem tud ellentállni, mert vannak az ilyenek is világos percei, melyekben

jobb érzése fölbirkózik kebléből, és az erényes érzés befogadására hajlandónak mutatkozik. A nő sokat, igen sokat tehet; mert nőiségében rejlik ereje, szerelmében bölcsesége, és e kettővel győz s hódít. – E mellett legyen még kitűrni tudó; egyszeri kísérlete meghiúsulása el ne csüggeszsze, mert ez kislelkűek s gyávák tulajdona. Ha egyszer sikertelen volt törekvése, ismételve lépjen föl férje botlásai leküzdésére. Bízék szebb jövőben s e bizalom segítendi győzelmi koszorúra.

És itt megszűnöm fejtegetni a viszonyt, melyben önök férjükhöz állnak. Elismerem, hogy korántsem merítettem ki a tárgyat, és hogy még több vonalakkal lehetne a tökéletes nő képét rajzolni, de részint mivel unalmas lenni nem akarok, részint önök műveltségében s fölfogásában bízva, hogy A kevésből is tudnak maguknak utánzandó női példányképet alkotni, következő leveleimben más oldalról fogom fel önök állását. És mielőtt e levelemet befejezném, szabadjon azon hízalgő reményemet kifejezmem, hogy valamint eddigi, úgy következő leveleimben is lesznek talán itt-ott elszórva némi intések, tanácsok, útbaigazítások, melyek az életbe átültetve s czélszerűen használva, önök boldogsága előmozdítására szolgálnak.

XVIII. LEVÉL.

Eddig úgy beszéltem önökhöz, mint nőkhöz. Azonban önök nemcsak nők, hanem anyák is, vagy azokká lesznek s úgy hiszem, az anyaság boldogságuk kiegészítéséhez tartozik. Ismertem legalább egy egymást forróan szerető házaspárt, hol a nő bájdús arczára mindannyiszor bánatfelhő borult, valahányszor eszébe jutott, hogy nincsen gyermeke. És igazán, a hölgy rendeltetésének ez a legboldogítóbb, de legfontosabb része is. Erről akarok még önökhöz szólni.

Önök pedig, virágzó hajadonok, kik szintén szívesek voltak eddig elolvasni soraimat, kísérjenek tovább is figyelemmel, hiszen önöknek is el kell készülniök e boldogító, de fontos pályára. Ne féljellek, arczpirulás nélkül olvashatandják végig leveleimet. A tárgy nemessége, fontossága komoly, szemérmes hangot követel, mert van-e nemesebb teremtmény az ég alatt az embernél, s lehet-e

nemesebb rendeltetés, mint embert nevelni a világnak? Ily fönséges tárgyról lehet-e nem gyöngéden, szemérmes hangon beszélni? Én egyedül nevelési tekintetben fogok értekezni. Arról beszélni, mikép kellessék a gyermekeket testileg ápolni: orvosok hivatása, én a gyermek lelke, esze és szíve első kiképezésére segítő intéseimet, tanácsaimat akarom figyelmükbe ajánlani, mert valamint az anyaság a női rendeltetés kiegészítése: úgy a gyermeknek már zsenge korában megkezdett nevelése kötelességük legfőbbike, miért is ezek teljesítése lelkiismeretes szigorúságot követel.

A házassági szövetség által az emberiségnek világot átkaroló lánczolata új meg új szemekkel szaporodik, melyek nemzöikkel oly szent és szoros viszonyban állanak, minél szentebb és szorosabb az emberek között nem létezhetik. A gyermekek által a házasokra új és szent kötelességek terhe nehezült, melyeknek megfelelni, de úgy megfelelni, hogy hanyagságért Isten és emberek vádja ne érje a szülőket, véghetetlenül nehéz.

Mert a Teremtő nemcsak szaporítani, de nemesíteni is akarja az emberiséget. A szülők még nem tettek eleget kötelességüknek, ha gyermeket nemzettek, hanem ha neveltek; azért a szülői kötelessé-

gek hosszú sora a nevelésnél kezdődik. Már akkor, midőn valaki házasságra lépett, vállalta magára a nevelés kötelességeit, melyeknek, ha gyermekkel áldotta meg Isten, meg is felelni tartozik.

Ha már erkölcsi szempontból kiindulva, minden ember arra köteleztetik, hogy idejét s tehetségeit, a mennyire csak lehet, az isteni cél létesítésére és az általános erkölcsi főjót mind magában, mind embertársaiban az Istennek szent akarata iránti hódolatból, önmaga iránti tekintetből, s embertársai iránti szeretetből kifejtse és terjessze: mennyivel inkább köteleztetnek a szülők gyermekeiket az erkölcsi főjó elérésére vezetni, kikkel legszorosabb természeti kapcsolatban állnak? Az ember csak nevelés által válik emberré, a nélkül csak finomabb állatfaj. És kitől követelheti jogosabban a gyermek nevelését, mint szülőitől? A gyermeknek e jogot a természet adta, melyet szülői megsértenének, ha születése után nevelési tekintetben elhanyagolnák. Az Isten akarátát, természeti jogot, józan ész, minden szent érzést és törvényeket sértik meg azon szülők, kik gyermekeik nevelésével nem gondolnak. A gyermekre, mihelyest létrejött, rendeltetése utáni törekvésének és betöltésének kötelessége háramolt. Mivel azonban magára .hagyatva s elhanyagolva sem

arról fogalmat, annál kevésbé arra szükséges ismereteket nem szerezhethet, leginkább azoktól van joga várni felvilágosítást, segédelmet s útbaigazítást, kik nélkül életbe s így azon kötelességek igájába nem lépett volna. És mind az emberiségre általánosan, mind a polgári társaságra nézve különösen káros és veszélyes volna, ha a szülők gyermekeik neveléséről gondoskodni nem tartoznának. Arra tehát a szülők mind természeti, mind erkölcsi, mind polgári tekintetben köteleztetnek.

Ha tehát a nő mint nő hű, mint háziasszony gondos, nem leszen még tökéletes, ha mint anya is hivatásának meg nem felel, vagy hanyagul teljesíti e részbeni kötelességeit; mert megkívántatik ugyan a női kötelességhez mind háromnak teljes mértékbeni összeolvadása, de a gyermek iránti gond hasonlíthatlanul nagyobb figyelmet igényel, mert a nő, ha anyává lett, gyermeke által az emberiséghez, a világhoz kötötte magát, melynek joga van tőle követelni, hogy egyik, habár legparányibb tagját, szárnyai alól úgy elkészítve bocsássa ki, hogy az a társadalomnak legcsekélyebb helyén is bár, de becsületesen helyt állhasson.

Fontos e szerint az anya helyzete, de nehéz is, és testi lelki erejét kell összeszednie, előlegesen

kell elkészülnie, hogy egykor az önelítélés sújtó vádja meg ne nehezítse napjait. Isten és világ előtti felelősség terhe alatt áll az anya, és jaj neki, ha mindkettő, a rá bízott s neki adott kincscsel való hűtlen sáfarkodásért a kárhozat pálczáját törí el feje fölött. Mily nehéz volna e fontos pályán eljárni, ha a legbölcsebb gondviselés nem lelkesítené az anyát még a legnehezebbeknek is semmi áldozatnagyságot nem ismerő teljesítésére azon égő szeretet által, melyet az anya szívébe öntött gyermeke iránt! De magasztosító, mennyei ihletségkint lengi is át e hatalmas ösztön az anya minden életerét, fölmelegíti minden csepp vérét, átjárja idegei legkisebbikét, hogy örömittasan, áldozatkészen tesz mindent, de mindent: él, hal gyermeke jólétéért s boldogságaért.

Mutassanak nekem önök, anyát, kinek szíve nem ily érzésben égne gyermeke iránt! Vagy igen! Találkozik bizony elég gondatlan anya, kiket a hiúság s más érdek vezet, de én hiszem, hogy önök a jobbak sorában állnak. Önök érzik hivatásuk e tekintetbeni fontosságát, és az anyai szép, de nehéz és fontos pályát kitelhető gondal futják meg.

Azonban ki pályáját dicsőén akarja megfutni, ki a véghatárhoz azon öntudattal akar jutni, hogy koszorúra érdemes, annak arra lehetőleg föl kell

készülnie, mert máskép vakon tévelyeg azon, minden lépten nyomon elbukhatik, és soha koszorút nem arat.

És mivel az ember életében, bármi állásponton, tökéletességére nézve soha nem mondhatja, hogy a hivatása köréhez szükséges tanulmányokban elérte a „ne tovább”-at: önök sem tarthatnak soha bárkitől jövő bármi csekély figyelmeztetést, intést, fölvilágosítást fölöslegesnek, mi hivatásuk tökéletesebb betöltésére segítheti. Semmi mesterség, semmi tudomány egyszerre meg nem tanulható, így ama nagy és szent tudomány sem, mely arra tanít, miképpen kell gyermeket s abból az emberiségnek méltó tagot nevelni. Igaz, az isteni gondviselés itt is bölcsen működik, mert az anyai kebelbe öntött érzés sokban fölvilágosítja az anyát, mire előbb figyelme nem volt. A kéjtől reszketve szerető anya gyermeke lelkébe lát, néma kisdede arczáról is leolvassa az örömet vagy fájdalmat, mert ihletségkint lengi át a szeretet, mely éles tapintattal, ritkán csaló sejtéssel, ügyességgel ruhazza föl, úgy hogy a szeretet által el nem vakított ész hozzájárulásával czélszerűen képes nevelni gyermekét.

De bár a természeti ösztön nyújtson segédkezeket, ezt mégis csak segedelemként lehet elfogadni; teljesen

s mindenkor annak magát átengedni, az által vezetni nem lehet, mert ez sokszor elfogulttá teszi az anyát, az elfogultság pedig valamint mindenütt, úgy itt is tévedésre vezet, és az érzést az ész fölötti uralomra emeli.

Ne csak az érzés vezesse tehát az anyát, hanem mindenek fölött az ész, azaz: a nevelés tudományát tanulmánya tárgyává tegye.

Ennek birtokában biztosabban fog haladni a nevelési pályán, mintha a legégőbb anyai érzés vezetné, sőt minél jobban van attól szíve eltelve, de nevelési tudománya nincsen, annál bizonyosabb, hogy gyermekét czélszerűen képezni nem fogja. Olvassanak azért nevelésről szóló jeles iratokat, nézzenek közösen elismert gondos és a nevelésben ügyes tapintatú anyák példájára, s az ekkép szerzett ismereteket alkalmazzák saját gyermekeik nevelésére, mert csak úgy remélhetik, hogy gyermekeikből a szó szoros értelmében derék emberek válandnak, ha az alapot önök jól letették. így fogják önök kiérdemelni a dicsőség koszorúját, így válandnak gyermekeik napjaikat édesítő örömeikké!

XIX. LEVÉL

Hogy az anya a nevelői pályán üdvös eredményyel működhessék, gyermeke testi és lelki egészségéről kell gondoskodnia. Mivel azonban elmélkedéseimben leginkább a lelket veszem tekintetbe, s csak ott emlékezem meg a testről, hol az a belsőre hathat, a testről keveset kell mondanom. Azt tudhatják önök, hogy hol a test nem egészséges, ott a lélek is szenved, és beteg test, szenvedő lélek, a hivatással járó kötelességek teljesítését gátolják. A test mikénti ápolásáról kérjük önök az orvosok tanácsát, – itt csak annyiban figyelmeztettem önöket a gyermek testi egészsége föntartására, mennyiben az erkölcsi kötelesség. Bővebben akarok a lélekről szólni.

Ha csak futólagos tekintetet vetnek rendeltetésük fontosságára, hogy gyermekeik körüli fáradozásuknak üdvös eredménye legyen, el fogják ismerni azt, hogy mindenek fölött lelki nyugalomra van

szükségük. Kinek lelke nem nyugodt, kinek aggodalmi vannak, az lehetlen, hogy kötelességeiről legkisebb részletekig megemlékezzék; lehetlen is tehát, hogy azoknak azon benső, nem erőtetett, de kötelességeinek pontos teljesítése által szült édes öntudatú ösztönnel feleljen meg, mert figyelmét a nyugtalan kedély elszórja. Őrizkedjenek tehát minden olynemű érzelem befogadásától, melyek a lelket megzavarnák, és figyelmüket, melyet a gyermeknevelésnél ezer apró részletig kell kiterjeszteni, másfelé vonnák, mi okvetlenül bekövetkezik, ha eleve hozzá nem szoktatják magukat a gyakran fölzajló szív indulatait mindenkor a hidegen bíráló ész ítélőszéke elébe állítani, és így az önuralkodást gyakorolni. Ez önuralkodás fogja önökben a nevelésnél annyira szükséges türelmet előteremteni, mi szintén a nyugodt kedély szülötte, mi nélkül nehéz pályájukon lehetlen boldogulniuk, mert kit lázas szenvedélyek rohama elsodor, az vakon rohan, s ekkor az anya, szegény gyermekét gyakran méltatlan bántalmakkal illeti, mit a lecsillapult szív azután megbánni kénytelen. Ne engedjék tehát soha magukat szenvedélyek által a szükséges lelki nyugalomból kisodortatni, mert csak e nyugalom birtokában szerezhetik meg a neveléshez szükséges többi kelléket.

A gyermek boldogsága vagy boldogtalansága magvát az anya hinti el az első nevelésben, mi önöknek kezében van, mert igen sok függ az első iránytól, melyet a zsenge tehetségek kifejlődésének adnak; nincs tehát számukra más választás, mint vagy önmaguknak is erkölcsileg jóknak lenniök, vagy gyermekeiknek az első, saját maguk által kezelt nevelésében rász irányt adni, – és kérdem, melyik anya akarná az utóbbit?

Szükséges tehát, hogy mindazon tulajdon, melyek összesen az embert a szó szoros értelmében, jóvá teszik, egyenkint ékesítsék önöket; mindenek fölött pedig azon legyenek, hogy ne mozgonyyszerűleg járjanak el a nevelés részletességeiben, – mert e buzgalomhiány hanyaságra vezet, – hanem hivatásuk fontosságától áthatottan, lelkesedéssel, készséggel, jó kedvvel figyeljenek a gyermek tehetségei fokunkinti fejlődésére, és ehhez alkalmazva magukat, derült kedélylyel alakítsanak belőle embert.

Azért kívánom pedig, hogy derült kedély sugározzák le arczukról, mert a gyermek, ha önöket kedvetleneknek, mogorváknak látja, elbúsul, boldogtalannak érzi magát, – és minél tovább lebeg e borongó kedély homlokukon, annál valószínűbb, hogy ez a gyermekre is átragad. Ne mondja senki,

hogy ezt a gyermek megítélni nem tudja; el van ő ugyan foglalva külső tárgyakkal, de föltekint mégis anyja arczára, és bizonyos visszatartózkodás, bizalmatlanság emelkedik kis keblében, ha anyja nem mosolyog elébe. Hiszen ez nálunk nagyoknál is természetes. Ha olyannak vagyunk társaságában, kit búsongó kedélye napokig tesz szótlanná, kinek arczárói a lelki baj epesztő kifejezése elüzte a mosolyt, önmagunk is elkomorulunk, és köréből elvágunk, mennyivel inkább a gyermek, kinek szendergő érzései angyali nyugalommal adnak, és e nyugalalmában bár merre tekint, örömet akar látni és élvezni.

Nem vagyok tehát barátja sem a változékony szeszélyeskedésnek, sem a hideg hivatalos arcznak. Az első megzavarja a gyermeket, a másik nem gerjeszt bizalmat, melyre ha valakinek szüksége van, úgy a nevelésnél szükséges az az anyának.

Iparkodjanak azért gyermekeik irányában egyenlő nyugodt s derült kedélyben megmaradni. Bármi kellemetlenség érje önöket, ne sejtse a gyermek, hogy szenvednek miatta, annál kevesebbé pedig szokott és szükséges higgadságukból türelmetlenségre ne fakadjanak, mert arczuk szétdúlt vonásaitól a gyermek visszajed. Pedig nem visszajedni,

de határtalan bizalommal kell a gyermeknek anyja iránt viseltetnie; mert foganatos csak azon esetben leszen a nevelés, ha a gyermek, belső ösztöntől vezéreltetve, örömmel követi az anyai akaratot. Lélektanból magyarázható igazság pedig az, hogy annak akaratát követni, az előtt meghódolni, kihez bizalmunk nincsen, vagy nem fogunk, vagy ha félem által kényszerítettünk, vajmi nehezűnkre esik! De ne gondolják más részről, hogy e bizalmat az által fogják maguknak kivívni, ha a gyermek minden helytelen kívánatát vagy tettét arczuk tettségét mutató mosolyával fogják szentesíteni. Ez igen fonák előkészítés lenne az életre, hol akaratunk sokszor szenved hajótörést, – és megszokván a gyermek, mindenben saját akaratát követni, többé nem bizalmas, de elbízott, követelő leszen anyja irányában. Természetes, hogy ezen bánásmód alkalmazását csak oly gyermekeknél érthetem, kik habár az értelmi kifejlődés leggyengébb fokán állanak is, de már mégis fogalmukhoz mért kormányzással vezethetők. Kisdedeknél a józan okosság által vezérelt anyai érzés legjobban meg fogja mutatni, miképpen ébreszsen bennük az anya maga iránt bizodalmat. Nincsen fonákabb nevelési rendszer, mint visszajeszítő szigorúság, a gyermekben félelem által

szerezni magának tekintélyt. Ha nem bizalom, de félelem fogja a gyermeket anyjához kötni, könnyen szolgálivá törpül el benne a lélek, az emberi méltóság nemes érzésének csirája elfojtódik, vagy a színeskedés undokító mételye ragadja meg, és így egész belsejének alakja eltérne azon szépségtől, mire kifejlődhetnék. És nem is lehet oly sikeresen hatni a gyerekekre félelem, mint bizalom által, mert az mindég valami kellemetlen érzést gerjeszt a szívben, mi idegenít, úgy, hogy a legjobb intéseket is elfogultsággal fogadja, midőn a bizalom a szeretet édes érzelmein alapulván, vonz és a gyermeket mindenre vezeti. Föl fogják pedig a bizalmat a gyermekben gerjeszteni, ha okos és értelmi kifejlődéséhez mért alkalmazással megmutatják neki tapasztalatlanságát, gyengeségét, miképen önök segedelme és gondoskodása nélkül el nem lehetne; ha meggyőzik őt arról, hogy önök őrző anygalkint örködnek fölötte, és javát hordozzák szívükön. Ha tehát az anya, a szívében oly mélyen gyökerezett ösztönt követve, anyailag ad tanácsot, int, teljesíti gyermeke józan kívánatit, – ha fölmelegülő szíve érzésével szorítja keblére a hozzá simuló gyermeket, néha többet adva, mint kért, nem számított örömmel lepi meg őt; röviden, ha okosan tud szeretni az anya: akkor bizonyos

lehet benne, hogy gyermeke bizalmát fogja bírni, és ekkor annak gyöngé szívét akarata szerint hajlíthatandja.

Igen balul vélekednek azon anyák, kik azt hiszik, hogy a nevelés főelve nem másban áll, mint a gyermek korlátozásában, pirongatásában és büntetésében. Igen tudom, hogy a gyermeknek okvetlenül szükséges parancsolni, igen tudom, hogy a parancsok iránti engedelmesség erényes kifejlődésének alapja, és hogy e kettő nélkül nevelni nem lehet: ámde az is igaz, hogy a szigorú parancsoló mód igen sokszor eltéveszti hatását a gyermeknél, mi igen természetes, mert a gyermeknél nem az értelem, de az érzék az uralkodó rész, – és ha a parancs teljesítése érzéke ellen van, mint az többnyire szokott lenni, ellenszegülő akarata ütköztetbe jön a parancsolatokkal, melyeknek bizonyosan ellenszegülend, ha csak komolyabb föllépés, vagy épen kényszerítés nem szerzend azoknak tekintélyt. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy a gyermeknek parancsolni nem kell, ez szükséges, de úgy intezze az anya gyermeke nevelését, hogy parancsolni fölösleges, hogy ennek akarata a parancsokat megelőző legyen. A bölcs és szelíd kormányzónak nem azon kell lennie, hogy minél több vétkest büntessen,

hanem hogy minél több bűnt megakadályozzon. Ez az anyának is kötelessége. Ha tudja gyermekét jó kedélyben megtartani, elfoglalni, jóra úgy szoktatni, hogy ezt sajátlag akarja: többet fog eszközölni, mint bármi fenyegetés és büntetés által.

Valamint a leggondosabb kertész sem teheti minden virága minden legkisebb bimbóját figyelme tárgyává, és eleget tesz, ha a gyökér egészségét ártalmas befolyásoktól megóvni iparkodik: úgy az anyától sem lehet követelni, hogy az erényesség tökéletes kiegészítéséhez tartozó legkisebb tulajdonokat egyenkint és különösen kifejleszsze és művelje. Csak a morális érzésről legyen a gyermeknek fogalma; csak azt tanulja meg anyjától, mit tesz erkölcsileg jónak lenni: meg fogja ő majd tudni ítélni az erényesség részleteit, és minden magában keletkező vágyat, óhajtást, érzést, tudni fogja, erényessége tökéletesítésére tápláljon-e magában, vagy elfojtson? De ez mégis kívánatos, hogy különösen rendre, tisztaságra, mások s ezek jogainak tiszteletben tartására, szemérmetségre szoktattassanak, és pedig szakadatlanul, hogy mindezek természetével összeolvadjanak: – ez utolsóról pedig különösen még megjegyzem, hogy mélyen a szívbe nyomott szemérmetség a forrongó évek ingerült hevében sokszor

visszatartóztat tévedésektől, melyeket a józan elme mindég kárhoztat.

És hogy mindent röviden egybefoglaljak, nem kezdhet az anya gyermeke neveléséhez, ha csak arra magát előlegesen el nem készíti. Nevetséges volna, ha szobrász faragni kezdene, mielőtt tudná, vésője előteremti-e a képzeletében élő képet. így az anya sem léphet föl dicső pályájára előbb, mintsem tudná, mikép fogjon a fejére áldást, de átkot is teremhető munkához. Az ember legnemesebb része, az istenség szent szikrája, az anya kezei közé van letéve gyermeke lelkében. Kegyeletteljes buzgósággal kell ezt ápolnia, élesztenie, hogy ha egykor számadásra vonatik, azt eredeti szentségében visszaadhassa. De ehhez készületlenül, szentségtelen kezekkel fogni, nem lehet, mert a lélek első működéseinek ő ad irányt, – mi eredeti rendeltetésétől eltérő leszen, ha az anya vagy tudatlan, vagy romlott szívű. Hogy tehát önök gyermekeiket jól nevelhessék, szerezzenek előbb maguknak körükhöz mért szükséges tudományt, és tiszta morális érzés lengje át szívüket mindenkor.

XX. LEVÉL.

Azt tartja a magyar példabeszéd: „nem messzire esik az alma fájától,” s „leányáról ismered meg anyját.” Nem akarom e közmondások csalhatatlanságát vitatni, mert a tapasztalás igen szokszor azt mutatja, hogy az alma messzire elgördül fájától, és a leány, vegyük akár jó, akár rossz oldalról, anyjához jellemben nem mindenkor hasonlít, csalatkoznék tehát, ki egyik jelleméről akarna a másikéra következtetést tenni.

Általánosan nem állítható, hogy a gyermek mindenben s mindenkor szülői erényeit vagy bűneit követi, mert sokszor látjuk, hogy például az erényes anya, gyermeke erénytelensége miatt búsulni kénytelen, de mégis más részről tagadhatlan az, hogy a szülők érzéseinek s gondolkozás-módjának befolyása a gyermekeire igen nagy. Különösen pedig addig, míg a fejledező gyermek szülői kezekben van s a csábítók ellen szülői védszárnya alatt áll, ritkán

tapasztaljuk, hogy a gyermek szülőitől jellemben s szellemben különböznek. Ez igen természetes, mert a gyermek inkább utánzásra, mint önmagából merített cselekvésre bír hajlammal. Még kevés eredetiség lévén benne, a szülőitől vagy közelében levőktől látottakat fogja követni, miben a szokás annyira megerősíti, később is, midőn az értelmi fejlődésben fokenként halad, sokszor meggyőződésből, sokszor valami áthihető kegyelettől szülőinek tetteit követi, s erényessé válik, ha azok erényesek, vétkessé, ha vétkesek, – s innét eredhetett a közmondás: „leányáról ismered meg anyját.”

Innét következik, hogy az anya érdekében áll: először saját magára nézve gyermekében az erényes érzelmeket fejleszteni, mert ha rosszul, ferdén nevelt a gyermek, a kárhoztatás súlya ritkán ezt, de többnyire a szülőket terheli; érdekében áll másodszor az emberiségre nézve, mert a kisedbe elhintett s korával fejlődő erényesség vagy vétkesség egyelőre a polgári társaságra nézve is kiszámíthatlan következményeket von maga után. Az eképen kifejlődött gyermek később nemcsak önmagának válik boldogságává vagy átkává, de környezetének, sőt következő nemzedékének még akkor is angyala vagy ostora leszen, midőn porait már hantok takarják. Ha tehát

az anya után képeződött a gyermek, ennek gyermekeire is átszivárog annak hatása, és az ősök erényei vagy bűnei nemzedékről nemzedékre szállnak.

Ezt azonban egész határozottsággal állítani nem lehet, mert a gyermek lelkébe nyomuló elvek hatását vagy következményeit eleve kiszámítani nem lehet, miután az azok alkalmazásában a szülőktől egészen ellenkező útra térhet, és sokszor a szülők legszentebb törekvését a gyermek könnyelműsége megghiúsítja; de hogy a gyermeki kedélyre a szülők erényes, tiszta vagy bárminő nézetei s tettei befolyással bírnak, az tagadhatlan. Ezek a gyermek egész élete irányát, jellemét határozhatják el, sőt a fentebbiek nyomán még tovább is hathatnak; mert hihető, hogy a gyermek is majdan leendő gyermekei jellemét a magáé után képzendi, és így a szülő által gyermekére gyakorlott hatás, ennél megtartván irányát, nemzedékről nemzedékre átmehet, fontosabbá válhatik és különböző alakokban ugyan, de egy irányban elterjed, míg végre nyomozhatása minden emberi kiszámítást túlhalad.

Képzeljének önök maguknak egy nagy téren elterülő csendes vizet, dobjanak abba követ, látni fogják, miképen terül el ennek tükrén az egészet megingató apró hullám. Ilyen a hatás, melyet a

gyermek szívére és jellemére gyakorol az anya,— messzire, oly messzire elterjedő, hogy annak végső gyűrűit ő nem is láthatja.

A történelem lapjai mint emlékezeteset jegyzik föl, hogy egykor, midőn a spártaiak legyőzettek, a győzedelmes ellenfél ötven gyermekből álló sarczot követelt. A spártaiak válaszul adák, hogy készebbek ötven legtekintélyesebb férfitől megválni, mint ötven neveletlen gyermeket kiadni, mert azoknál az elvek már szilárdságig kifejtettek, ezeket pedig még nevelni szükséges, és mert pótolhatatlan veszteség volna rájuk nézve, ha nem képeztetnének ki kellőleg. Ismeretes Spártának túlságosan szigorú nevelési rendszere. Ezeket az emberiség tekintete vezérelte. Önöket e magasztos tekintet mellett még egy szentebb meggyőződés lelkesítheti, az tudniillik, hogy még azon esetben is, ha tetszett volna az isteni gondviselésnek, kedves gyermekeiktől megfosztani önöket, az az érdem, mit a jó nevelés által maguknak szereztek, az a jó, mit gyermekeiknek adtak, Isten és emberek előtt el van ismerve.

Ezekből láthatják, hová czélozok, oda tudniillik, hogy a gyermekek nevelését elhanyagolni nem szabad, nem lehet. A neveléshez pedig hozzá kell kezdeni, mihelyest lehet, minél előbb, annál jobb.

Minél zsengebb korú a gyermek, annál hajlékonyabb kedélye, melyet hajlíthatnak jobbra balra, a mint akarják. Ők ártatlan szívükkel az égből jönnek alá, úgy kell velük bánni, mint angyalokkal, kiket szentségtelen kezekkel illetni nem szabad. Anyák, ezen az égből aláküldött kis angyalokat lelkiismeretes és minden jót, nemest magában foglaló fölkészültséggel idomítsátok, vezessétek az életpályára! Hozzátok szóllok, anyák, kiket mindannyiszor az anyai édes érzelem kéje villanyoz át, valahányszor gyermekeitek szívetekhez szoríthatjátok, kik gyermekeiteknek nézésével be nem telhettek. Hozzátok pedig, kiknek gyermekeik a dajka által mint ritkaságok mutattatnak be napjában egyszer, vagy ha szeszélyeitek úgy akarják, annyiszor sem, kiket inkább lebilincsel más gyönyörök mámora, mint saját véretek, – hozzátok nincsen szavam. Szánandó szegények az ily anya gyermekei!!

Mikor és mikép kell tehát a gyermek neveléséhez kezdeni? Be kell-e várni az időt, midőn az értelmi kifejlődés már oly fokon áll, hogy a gyermek önmagától is helyesen gondolkozni képes?

A szorosabb értelemben vett nevelésre nézve, igenis szükséges, hogy ezt akkor kell megkezdeni, midőn a gyermek az értelmi kifejlődésnek már

azon fokán áll, hogy anyját, vagy nevelőjét csak némikép is, de mégis fölfogja. A korhoz mért irányzást azonban már a legzsengőbb korban kell megkezdeni. Természetes, hogy ekkor másról, mint az érzékek kifejlesztéséről, még szó sem lehet. A gyermek bizonyos ideig egészen alkalmatlan bizonyos érzékeik használatára, melyek mégis mindenképp előttr fejlődnek ki. Először a tárgyakat sem látja, vagy ha látja, nem tudja, hogy azokat tapinthatja is. Érzékeinek kell tehát előbb kifejlődniök, mi hogy rendszeresebben és gyorsabban történjék, avatott vezetőre van szüksége. Igaz, a magára hagyott gyermeknél is kifejlődnének lassan s egyenként az érzékek, de nem oly gyorsan mint vezető segítségével. Vezető nélkül mint sötétségben járó, remegve haladna elő, vagy minduntalan megbotlanék. – Az anyai érzés sugallja, hogy ezen vezetője kisdedének más nem lehet, mint az anya. Midőn a gyermek figyelmét ébreszteni, érzékeit fejleszteni kell, a legnagyobb óvatosság szükséges, hogy azok össze ne zavarodjanak, mert lelki ereje gyöngébb, mint teste; sokat meg sem ért. Türelem, szeretet, szelídség ha valaha és valahol szükségesek, úgy bizonyára mellőzhetlen a kisdedeknél. Ez égi három tulajdonnal úgy kell a

gyermek lelkére hatni, mint midőn a napsugár a virág bimbójába hat, mely a virágot lassan ugyan de bizonyosan kifejleszti szépségére, ha szélvész azt meg nem rongálja. Mi a virágra nézve a szélvihar, az a kisedre nézve minden helytelen vágy és inger. Ki tudja a magával tehetetlen kised sírását, nyugtalanságát úgy eltűrni, mint az anya? A kisednek a legédesb álmát megzavaró fölajdulásai türelmetlenné tesznek mindenkit, de nem az anyát, ki örömmel átvirasztja éjeleit álomtalanságban, csak kisede ne sírjon. Minden mást türelmetlenné tesz a kisednek sokszor le nem csöndesíthető sírása, s ilyenkor vagy ráivalgnak a gyermekekre, vagy érzéketlenek a kised fájdalmai iránt, és megnyugtanni nem iparkodnak. Minél több kezeken megy a kised keresztül, annál több egymással ellenkező indulat, szeszély, szenvedély kitöréseinek van alávetve, annál több zavargó hullámok lebbenek el lelki szemei előtt, melyek öntudatlan, nyugodt kedélyét kisebb nagyobb mértékben megzavarják. A kellő türelmet, szeretetet és szelídséget tehát senki úgy meg nem tudja tartani kisede iránt, mint az anya, és ezért a kised érzékei kifejlesztésében, nehogy azokat valamely indulatkitörés vagy összezavarja, vagy éppen

viszás hatásúakká tegye, biztosabb vezető az anyánál nem lehet.

De hogy az anya is minden figyelmét kisdédnek bírhasa fölszentelni, hogy a kisdéd érzékei kifejlődését részint elősegíthesse, részint irányozhassa, s az erre különösen szükséges türelem el ne hagyja: saját kedélye nyugalmanak megőrzésére különös figyelmet kell fordítnia, mert lélektanilag igaz, hogy a megzavart kedélyű kebelben nem lehet bárminek is teljesítésére oly kedv, lelkesedés, mint olyannál, ki minden más iránti érdeket, indulatot kizárva magából, csak egyedül azon függ egész figyelemmel, mi lelkét eltölti. Ha az embert valami megzavarja, elbúsítja, elkedvetleníti, akkor még az iránt is bizonyos közönyösséggel telik el, mi leginkább érdeklé. Lepje meg csak az anyát valami aggodalmat okozó eset, búsítsa el csak szívét, vagy ingerelje föl valami, akaratával ellenkező körülmény: bizony kisdede, habár nem is tartósan, azonnal mellözve leszen, vagy ha egészen mellözve nem is, de nem azon egész odaolvadással függend rajta, mint nyugodt pillanataiban. És kétségen kívüli, hogy az anya ily lelki állapota befolyással bír kisdédére. Elkomorul ez, ha anyja szokott nyugodt kifejezésű arczvonásaival nem találkozik,

ha mosolygó arc helyett szenvedéses ábrázatra esik pillanata, ha anyjának máskor derült arcán most fájdalom terül el. Nem tudja ugyan, mit jelent az arc bús kifejezése, de sejti, hogy az nem lehet öröm, és az anyai megzavart kedély átszivárog kisdéd szívébe. Ezért, mivel az anyának is lehetnek bús perczei, nehogy, kisdédét akaratlanul is mellőzve, főfigyelme más tárgyra forduljon, vagy pedig kisdédében borult s zavart kedélyével hasonló hatást okozzon: iparkodjék szenvedélyein uralkodni s óvja meg szívét minden oly benyomástól, mely nyugalját megzavarhatná.

A gyermekével egész odaolvadással bibelődni szerető anyától kívánom tehát, hogy saját nyugodt kedélyét semmi által megzavartatni ne engedje, vagy mennyiben az kikerülhetlen volna, magán minél kevesebb uralkodást engedjen annak, mert mihelyt ez megtörténik, kisdede azonnal figyelme körén kivül esik. Kívánom továbbá, hogy gyermekét derült, nyugodt kedélyével magához szoktassa, és bármi okból eredő nyugtalanságát leküzdve, komorrá vált arcczal abban a magáéhoz hasonló hangulatot elő ne idézzon. Szóval: a gyermek érzékei kifejlesztésében és irányozásában emlékezzenek meg önök arról, hogy soha a gyermek, – minél előbbre halad

korában, annál kevesebbé, – semmi szenvedély által fölizgatott hangulatnak tanúja ne legyen, még a legcsekélyebb dolgokban sem, mert minden hatás úgy nyomul a kisdéd lelkébe, mint a lég, melyet magába szí. A kisdéd lelke olyan, mint a tiszta üres edény, melyet meg lehet ugyan mindennel tölteni, de ha valami tisztátlan keveredett bele, annak szagát, belőle eltávolítani alig lehet. Minden pillantás, minden mozdulat, minden kifejezés, később minden szó a gyermek jellemének képezésére befolyással bír. Nem mindegy tehát, a gyermek előtt bármikép viselni magát, – annál kevesebb lehet üdvös, a gyermeket szenvedélyek, indulatok kitöréseinek tanújává vagy épen áldozatává tenni. – És ugyanezen öngyőzelem, önuralkodás, melyet az anya maga fölött kivív, nincsen-e a legszebben megjutalmazva? Nem minden földi kéjjel fölértő-e azon öntudat, midőn látva, mily biztosan halad gyermeke az élet ösvényén, azzal kecsegtetheti magát, hogy az a jó, mi benne van, az ő kezének míve, s azon szépnek magvát, mi benne kifejtett, ő hintette el?

De hogy ily benső megalégedésre hevítő jutalom édesíthesse meg az anya napjait, szükséges, hogy előbb önmaga jó legyen, mert rász indulatú,

vagy erkölcstelen ember alig képezhet jó s erkölcsös embert. Kit akár harag, akár más szenvedély zaklat, az lehetlen, hogy azt elbírja egészen titkolni, és ha szavakban nem tör is ki, de annak kártékony hatását a gyermek megérzi.

Igaz, nehéz mindig szenvedélyein uralkodni, de a többszöri küzdés e nehéz mesterségre is megtanít, önuralkodásra vezet, – és lehet-e nemesebb szívtulajdon, mint midőn a szenvedélyek rabságából győzelemre emelkedik föl a lélek? És tudják-e önök, mi erősíthet, mi segíthet még a kebel medréből fölmerülő szenvedélyeiknek leküzdésére, a keletkező bánatok nyugodt lélekkeli elviselésére? az imádság. Ez vigasztal, ez erősíti meg a megsebesült szívet, a benne zúgó vihart ez csillapítja le. Nem kell ezért órákig lapozniok imádságos könyvüket, csak emeljék föl zaklatott szívüket alázatosságban és imádságban az Úrhoz, kérjenek egy buzgó fohászszal segítő malasztot tőle, és az, ki a fölzúdult tenger hullámain egy parancs-szavával lesimítja, az majdan önök szíve viharait is lecsöndesíti.

XXI. LEVÉL

Midőn a gyermek érzékei fokenkénti fejlődése által tehetetlensége állapotából bontakozni kezd, hogy egykor fönséges helyzetének öntudatára, méltósága illő fölfogására juthasson, – értelmét fölébresztetni, fejleszteni, művelni szükséges. Érzékei, ha magára hagyatnék, a természet rendszere szerint, ha talán valamivel későbben is, de bizonyosan önmaguktól is kifejlődnének, – de nem az értelem. Feleslegesnek tartom bizonyítgatni, értelmileg mi tompa, mi tehetlen teremtmény marad az ember, ha elszigetelve minden értelmi kifejlődésre vezető érintkezéstől, saját magára hagyatik. Az értelmi kifejlődéssel járnak az ész működései, melyek fönségében rejlik az ember semmi teremtménnyel nem közös kiváltságolt méltósága, melyet vándorpályáján csak úgy fog kitüntetni, bebizonyítani s megőrizni, ha annak forrása az ész, a teremtő által szendergésbe tett helyzetéből, mint valami varázsilletés

által fölébresztetik, kellőleg kiműveltetik és oly irányra vezetetik, honnét kiindulva egykor, ha saját magára leszen hagyatva, tévösvényekre nem fog tévedni.

Az ész oly butaságban, hogy épen minden fölfogásra alkalmatlan legyen, nem maradna ugyan soha sem, ha az ember csak kevés tekintetben a világgal, s körülötte levőkkel érintkezésbe jön, ezek azt előbb-utóbb kifejtenék, de az ily saját lelki erejére hagyott értelmi művelődés sem biztos eredményyel nem kecsegtet, sem tanácsos, mert azon felül, hogy az erre fordítandó, s minden szórakozást kizáró folytonos figyelem igen fárasztó, de egy a művelődés semmi fokán állónál nem is lehetséges. Igen ingatag alapra építené az értelme kifejlődését, ki kísérletek között s tapasztalatlansággal akarna a tökély fokára vergődni, mi ha talán nem lehetetlen, de mindenesetre késedelmes, és épen azért nem is tanácsos, mert a tapasztalatlan elme gyakran siralmasan elbotlik.

Hogy tehát az elme se tompa ne maradjon, se pedig magára hagyatva, kifejlődésében akár késedelmes, akár balirányra tévedő ne legyen, szükséges azt fölébresztetni, fejleszteni, és ezt a gyermeki kor első szakában kell kezdeni.

És itt ismét, mivel az anya van legtöbbit gyermeke körül, kitől igényelhetni inkább, hogy jól kezdjen alapot rakni, jó irányt adjon, mint az anyától?

Azt fogják talán önök mondani: mindent, de mindent önöktől várok, elviselhetlen terhet rakok vállakra, és a sok teendő elősorolása által helyzetüket megnehezítem!

Igen, mindazt, miket eddigi leveleim folytában elmondottam, és még többet várok önöktől, – és mivel hiszem, hogy nincsen tárgy, melyen odaolvadóbb, áldozatteljesebb szerelemmel függének, mint szívvérükkel táplált kedves gyermekeik, önök életének ezen örömményei, hiszem azt is, hogy ezekért minden, még oly nagy teher elviselését is szívesen hordozzák. És végre is talán én találtam föl mindezeket. Nem! Tekintsenek szívükbe s ott fogják a természet által bevéselt e szavakat találni: „mindent gyermekeikért!”

Ha vala mihez fölkészülten, mintegy fölmagasztaló ihlettséggel nyúlniok kell, az gyermekeik elméje. Itt nem testről, nem gyorsan elreppenő árnyékról, de kincsről van szó, melynek értéke az életben megbecsülhetlen, síron túl pedig a halhatlanság hónapában sorsdöntő. Kinek elméje jól vezetett, azon a szenvedélyek s érzékek csábító hatalma diadalt

nem vehet, az kötelességei körülményes ismeretében minden előforduló eset alkalmával tudván, mit kell mint tennie, tévedni alig fog, s ha mégis emberi gyarlóságból sötétbe tévedt, az ész világító fáklyája a biztos útra ki fogja vezetni, melyen haladva jellemét tisztán megőrzi. Ész által emelkedünk ki a teremtmények egyetemes sorából; ész vezet méltóságunk fölfogására, mely ha elég erős a kormánypálczát szilárdan a szenvedélyek leküzdésére fordítani, rendítllenül, tisztán állunk az élet örvényei fölött, és segedelmével oly állást bírunk kivívni, mely nevünket a dicsőség és fény sugaraival környezi.

De az észről magasztaló beszédet írni annyi volna, mint kételkedni az iránt, hogy önök nem tudják fölfogni annak megbecsülhetetlen értékét. Jól tudják önök azt, hogy az erénnyel összehangzó ész nélkül az embernek nem lehet erkölcsi érdeme, – és ha itt magasztalására némelyeket mondtam, csak azért tettem, hogy mint tükörből lássák, mi nagy kincs kezelése van gyermekeik elméje kifejtésénél rájuk bízva, és hogy meggyőződhesse nek a felől, mikép annak ébresztését, fejlesztését és művelését avatatlan kezekkel sem megkezdeni, sem ennek kötelességét magoktól elhárítva, avatlanokra bízni nem lehet.

Erre nézve korán szoktassák gyermekeiket arra, hogy fölfogásukhoz képest a körülöttük fekvő tárgyakat vizsgálódásul kitűzvé, azokról elmélkedjenek, mit úgy fognak eszközölhetni, ha figyelmessé teszik őket a hozzájuk legközelebb eső tárgyakra, és felköltik bennük a kíváncsiságot, azoknak természetéről s céljáról kérdezősködni. így a gyermek elméje, midőn egy felől élesedik, más felől ismeretekben gazdagodik. Nem nagy mesterség kívántatik e kíváncsiság felébresztésére: ez a gyermekekben úgyis megvan, csak önöknek kell fölkészülteknek lenniök, hogy okos felelet által mind kíváncsiságukat kielégíteni, mind ismereteiket bővíteni képesek legyenek.

De talán azt mondják önök, hogy nem bírnak, de nem is lehet követelni, hogy bírjanak annyi s oly bőre terjedő ismeretekkel, hogy gyermekeikből, fölkészült embereket képezzenek? Nem kívánok én ily mély, tudományos képzettséget önöktől! Tudom, hogy a gyermek tökéletes emberré való kiképzése, ki az élet színpadán eljátszandó szerepében helyt állhasson, önöktől nem követelhető; de ha még annyira sincsenek fölkészülve, hogy a gyermek sötétes elméjét a legszükségesebb elemi ismeretekkel fölvilágosíthassák, kisdud köréhez mérve ismeretek

után törekvő szellemüket megnyugtathassák, az már azután megbocsáthatlan hiba. A gyermekben szunynyadó elmét működésre ébreszteni, annak irányt adni, nem kell épen platói tudomány, sőt talán többet rontanának, mint építenének, ha valami mélyebb s fölfogásra kifejtettebb elmét kívánó tudakosságból kiindulva, igen korlátolt téren mozgó fölfogásához lebocsátkozni, magukat alkalmazni nem tudnák. A virágzásra erőtetett növénynek sem tartós élete, mert a mily hirtelen érte el a virágzás korszakát, oly gyorsan éri utol a hervadás. A gyermek is, ha éretlen elméje magasabb régiókba szárnyaló ismeretekkel megterhelhetik, holmi felületességekben talán tündökölni fog, de könnyen összezavarodik, és az érettebb kornak több erőt, több megfeszítést követelő működéseire elgyengültében alkalmatlanná tétetik. Az értelmi kifejlődés fokozatos menetelet szem előtt tartva, lassan kell őt vezetni, köréhez és korához tartozó ismeretekben kell gazdagítani. Ezt pedig tehetik minden szélesre terjedő tudományosság nélkül; ha azonban még az első elemi oktatást sem bírnák megadni, ha a legegyszerűbb tárgyakról sem tudnák a gyermek kíváncsi elméjét fölvilágosítani, azoknak céljával, rendeltetésével megismertetni: akkor, ha csak más nem könyörülend

meg gyermekeik elméjén, szegénykéek értelmi állapota bizony árva marad és szánakozást érdemel.

Ezekből láthatják önök, hogy gyermekeik értelmi kifejthetésére nézve nem kívánok önöktől valami mély, férfias tudományosságot, de hogy józan ítélet, kiművelt érzés, önszenvedélyeiken uralkodni tudás, a legszükségesebb elemi ismeretek ne hiányozzanak: már az nemcsak kívánatos, de szükséges is. így sohasem kérdezhetendi önöket a gyermek valamiről, miben neki fölvilágosítást adni ne tudnának. És bármennyiszer folyamodik önökhöz gyermekük, kivevén azokat, melyek vele még nem közölhetők, helytelen türelmetlenség által működő szellemét vissza ne riaszszák, mert minél nagyobb vizsgálódásai hajlamot árul el, annál bővebb tanújeleit adja leendő eszességének, mit elfojtani nem szabad.

És midőn a gyermek figyelmét valamely tárgyra vezetni akarják, ezt fölfogási tehetségének tekintetbevételével szükséges megválasztani, – a figyelemébresztés pedig oly modorban történjék, hogy fárasztó vagy más tárgyakra vezető ne legyen, mert különben fogalmai könnyen összezavarodnak és sem egyikről, sem másikról tiszta fogalma nem leszen. És ezért mindig a hozzája legközelebb eső tárgyakról, ezeknek természetéről, alkatrészeiről és céljá-

ról adjanak felvilágosítást; ezeket legkönnyebben fölfogják, mert mintegy gyakorlatilag látván maguk előtt, emlékezetükbe mélyen benyomják azokat. Valami mélyebb fölfogást, elmélkedést igénylő tárgyra való átmenetel előre haladottabb korában történhető, midőn a gyermekies szórakozottságot már kevés komolyabb megállapodás korlátok közé szorítja; ekkor figyelmével már jobban a tárgyakhoz tapad; összehasonlítani, ítélni kezd, s okszerű vezetés által lassan-lassan csak így fejleszthetők elméleti tehetségei. Tekintetbe veendőek itt a gyermek kora, szorgalma, fölfogási képességének kiterjedése, mit senki jobban az anyán kívül megítélni nem képes, mert a gyermek szellemi tehetségei kitapogatására hosszab együttlét kívántatik, és mivel bizonyos elfogultság miatt minden más előtt visszatartózkodóbb szokott lenni, belsejét, lelki tehetségeit egész természetességében senki előtt oly leplezetlenül, bizalommal, de néha akaratlanul is nem tárja föl, mint anyja előtt, és ezért mások előtt butábbnak mutatkozik, mint valódilag az. Senki tehát meg nem ítélni úgy a gyermek szellemi tehetségei körét, mint az anya, és így ehhez mérve – legalább zsenyebb kora éveiben – eredménynyel kecsgetetőbben sem oktathatja senki, mint önök,

kiket édes ösztön ihlet gyermekeik mind szellemi mind testi szükségeinek kikutatására és kielégítésére.

Elismerem, hogy mindez sok nehézséggel van egybekötve. A gyermeknek, kivált ha kissé szemesebb, száz és ezer apró kérdése van, melyekre feleletet, fölvilágosítást vár. Az anyának gyermeke kíváncsiságát mindég kielégíteni sem kedve, sem ideje, de néha tudománya sem elegendő; a gyermek szünteleni kérdezősködéseivel valóban sokszor alkalmatlan; ez mind igaz; ámde ne felejtkezzenek meg arról, hogy koszorút nem az érdemel, ki kezeit szépen egymásba rakva, mitsem tesz, hanem az, ki fáradni s küzdeni tud is, akar is, és kihez folyomdjék a gyermek több bizalommal, több joggal, mint anyjához? Sok gondot, sok fölázdozást, sok önmegtágadást kivan a gyermeknevelés. Azon nő, ki mindezeket teljesíteni nem kész, nem érdemes az anya fönséges nevezetére. Ezen felül az ily hanyag anya maga magát bünteti meg; mert nem büntetés-e az, midőn a gondatlan s hanyag, de mégsem egészen érzéketlen anya, önmagát illetheti azon szemrehányással, hogy szellemileg műveletlenül maradt gyermeke észbeli tompaságának egyedüli főoka saját maga.

Nehogy tehát gyermekeik elméleti kifejtetlensége mintegy hanyagságukra állandóan emlékeztető fölkiáltó jelül álljon önök előtt, mihelyt a fejledező kor lehetségessé teszi, minden, az értelmiségre vezető s vonatkozó tehetséget idején-korán ébreszsenek, és szoktassák arra gyermekeiket, hogy az érzékek alá eső tárgyakról elmélkedni tanuljanak. Segítsék őket ebben elő fölfogásukhoz alkalmazott magyarázatokkal, kérdéseiket kielégítő feleletekkel, s így fogják bennük az észet – ez isteni szikrát – meggyújtani, melynek jól elkészített világa mellett emberi méltóságukhoz illőleg fognak az életnek eléjük mért útjain haladni.

Főntebb általánosan érintem már ugyan a gyermek szellemi tehetségeinek első kifejlesztésére, – addig, míg az tudományos kiképzésül avatottabb kezekbe adatnék által, – mi szélesre terjedő legyen az anya tudományosságának köre, itt azonban a mondottakkal összefüggőleg helyén leszen még pár sorban megérinteni, véleményem szerint, mily tudományos fölkészültséggel kell szükségképen bírnia az anyának?

Mellőzve ezúttal a gyermeknek a vallásban mikénti oktatása körüli nézeteimet, szükségesnek tartom, hogy az anya vallása lényegéről tiszta, hatá-

rozott fogalommal bírjon, hogy a gyermeket korához mérve vallásosán is nevelhesse. – Szükséges továbbá kevés világ- s emberismeret. A gyermek fogalma körén kívül esnek ugyan ezek, s koruk gyöngegsége végett nem is oktathatók ezekben, de még sem nélkülözheti ezt egy anya sem, részint saját műveltsége, részint a korosabb gyermekekkel való bánásmód tekintetéből. Természet- s történettudomány, földleírás, mindenben különös tekintettel a hazára, szintén igen szükségesek. Szép a természet ereje- s törvényeivel ismerni; ismerni az anyagokat, melyekből a gyártmányok készülnek, nemcsak azért, mivel ez az embernek műveltségére mutat, de anyának azért hasznos még különösen, hogy a kérdező gyermek előtt tudatlanság miatt zavarba ne jöjjön. Így hányszor nem kérdezi a gyermek, honnét ered a mennydörgés, harmat, eső, villám, szivárvány; miből készül a ruha, melyet hord, – s nem szaporítja-e ez által az anya gyermeke ismereteit, ha a kérdésekre meg tud felelni? Mi szép továbbá, ha gyermekének – a semmiképen sem helyeselhető tündéres vagy épen kísértetes regék helyett – a haza nevezetesebb helyeiről, jelesebb férfiairol, ez utóbbiak egyes erényeiket kiemelve, hibáikat kárhoztatva, rövid kis elbeszélési modorban

tud az anya beszélni, melyeket igen szívesen hallgatnak a gyermekek, s célirányosoknak, a való életre vezetőknek mindenki elismer?

De legszükségesebb a lélektan ismerete. Az ember szellemi tehetségei minden egyes csiráját először is az anya fejti ki, – nincs tehát természete-sebb, mint az, hogy az embernek belső, lelki rendszerét ismerni szükséges. Ismerni kell mindent, mi a leiekre jótékony vagy ellenkező befolyással bír, hogy a fejlődő lélek működéseinek irányt adhasson. És e tan szerint kell kiismerni a gyermek egyéniségét, miről tudomást úgy szerezhetnek maguknak, ha a gyermek gondolkozásmódjára, nézeteire, a hatásokra, melyeket a külső tárgyak s dolgok ben-nök előidéznek, hajlamaiknak eredete-, menetele- s kifejlődésére figyelnek és mindezeknek tekintetbe vételével fognak a szellemi tehetségek kiművelésében kedvező sikerrel fáradni.

Röviden, okos, higgadt s komoly gondolkozású anya a legnagyobb óvatossággal, vigyázattal és szorgalommal fog törekedni gyermeke legfőbb kincsének – szellemi tehetségeinek – kifejlesztésére és művelésére.

XXII. LEVÉL

A nevelés feladata, olyanná képezni az embert, hogy az tehetségeinek s szellemi erejének czélszerű használata által rendeltetése betöltésére alkalmas legyen. A nevelésnek kell az embert arra segíteni, hogy a tökély példányképét minél inkább megközelíteni tudja. Erre nézve a teremtőtől beléöntött minden tehetséget összehangzólag kell kifejteni s művelni. Hogy ez összehangzás meglegyen az emberben, nem elegendő az érzéseket és értelmet kifejteni, de szükséges az embernek még egy tulajdonára, tudniillik érzési tehetségére figyelni, s ezt amazokkal kellő arányban a kifejlődés fokain keresztül vezetni.

Vannak tudniillik az emberi természetben, – mely, mint tudjuk, állati és szellemi, – bizonyos rugók, ingerek, hajlamok, részint a testnek idegrendszerébe, részint a lélekbe, részint e kettőnek kapcsolatos működéseibe elrejtvék, melyek az ember

keblében az érzés különböző neveit gerjesztik. Ezen rugók vagy ingerek az emberben valami tárgy iránt vágyat vagy idegenséget, sokszor kellemetességet vagy kellemetlenséget költenek föl, – és innét ered az örömmel, fájdalommal s a kebel ismert soknemű érzése, melyek az ember egész szellem világát mozgásba hozzák, és a mint kellemetesek vagy kellemetlenek az érzések, az embert sokszor erre vagy amarra hatázzók.

Igen természetes, hogy az érzések az ember tetteire nagy befolyást gyakorolnak, és sokszor az érzés egészen másfelé ragadja az embert, mint az értelem; ezért kétségen kívüli, hogy az érzéseknek is fejlesztésére és művelésére ki kell a nevelésnek terjeszkedni, mert ha az érzések túlralkodók lesznek, avagy eltompultak maradnak, és a többi tehetségekkel összehangzásra nem fejlesztetnek ki, az ember alig fogja magát tettei által tiszteletreméltóvá tehetni.

És itt ismét, mivel az anya legtöbbit van gyermeke körül, mivel a folytonos együttlét ideje alatt gyermekének lassankint fejlődő hajlamait, szenvedélyeit és ezekből eredő érzéseit leginkább ő vizsgálhatja: ezeknek a kellő irányt senki úgy meg nem adhatja, mint ő. Az érzések tettekben mutatkoznak,

ha tehát látja az anya, hogy gyermeke tettei a jónak, szépnek, nemesnek s gyöngédségnek bélyegét nem hordozzák magukon, akkor fogalmához mért magyarázattal iparkodjék előtte megfoghatóvá tenni, hogy érzéseiben s ezeknek nyilvánításában mindig az erkölcsileg szépet tartsa szem előtt. Magyarázza meg neki, miben áll az, kit nevezünk jónak? Milyen az ember, ha tetteiben nemes? Iparkodjék gyermekének szívében az ezek utáni vágyat fölgerjeszteni. Fesse le előtte annak érzéseit, ki jót tett; annak, habár későbben is, de bizonyosan bekövetkezendő nyugtalanságát, ki nem helyeselhetőt követett el.

Hogy pedig mindezekről a gyermeknek fogalma legyen, és érzései kifejlődésükben nemes irányban induljanak: tegye előtte anyja megfoghatóvá a jog s jogtalanság, az erkölcsileg jó s rossz közti különbségét. Ez alapja minden egyéb érzésének, – és ha nemcsak fogalma lesz ezekről, de akarata is eléggé megszilárdul a jó követésére, a rossz elhagyására: akkor érzései nemesen fejlődnek, és megtanulván azt, hogy a jogosnak s jónak végrehajtását mindenkor édesen megnyugtató, a jogtalanak s rossznak elkövetését mindenkor nyugtalanító érzés követi: tetteiben soha sem fogja a jóra intő s rossztól visszatartóztató értelem parancsszavát megszegni. És ezen

jog s jogtalanság, jó s rász közti különbségre minél korábban kell a gyermeket megtanítani; a nemes érzések szépségét minél előbb kell előtte kifejteni, mert megtörténhet, hogy elhanyagolás által az érzések megacézólosodnak, és jellemben durvaságra vezetnek. Erre nézve legjobb hatással vannak a példák, azért az anya mindenkor ugyan, de különösen midőn gyermekével van érintkezésben, ez által fölfoghatólag fejezze ki, mennyire tartja tiszteletben a jogot s erkölcsileg jót, s mennyire kerül a jogtalanságot és erkölcsileg rosztat. Ezen példa a gyermekben hasonló érzelmeket fog kifejteni.

Épen így kell az értelmiségből kifolyó érzéseket, mint az igazsághoz ragaszkodást, tévelygések iránti ellenszenvet, hazugság megútálását kifejteni, melyek mind az erkölcsös képezéshez tartoznak. Tekintettel szükséges lenni továbbá az aesthetikai érzések kifejlesztésére, melyek a szép ízlésre vonatkoznak s bizonyos tekintetben az ember erkölcsiségét tetszetősb színben állítják elő. Korán kell kifejteni a gyermekben még a szép, helyes, rendszeres és tisztaság iránti tetszésnek érzését, mert ezek az ember erkölcsi műveltségére tagadhatatlan befolyással bírnak és a társaságos életben elkerülhetlenül szükségesek.

Mi pedig végre az alsóbb rendű érzéseket illeti, ezek kifejtése s művelése körüi vigyázó legyen az anya, hogy azokban sem tompa ne maradjon, sem elpuhult ne legyen gyermeke. Mindkettőt egyenlően el kell kerülnie. Érzéketlenség könnyen durvaságra, kegyetlenségre, zsarnokságra; az érzéseknek más tehetségek elhanyagolásával való túlságos művelése elpuhultságra s érzéki kicsapongásokra vezet. Ezekre nézve általánosan azt tanácsolom, hogy igen jó, ha az anya gyermekét bizonyos mértékben megedzi s túrni tanítja. Az élet bajait könnyebb lélekkel fogja majd így elhordani tudni, s nem jajdúl föl azonnal, ha vándorpályáján tövisekbe botlott. Tanulja meg továbbá a gyermek ezen érzéseit korlátok között tartani s az erkölcsiség szabályainak alárendelni. Van ellenben némely érzés, például a testi gyönyörvág, melyeket nem kifejtetni, de elnyomni kell.

Ez úgyis elég korán fejlődik ki önmagától az emberben. Ezekre nézve azon legyen az anya, hogy gyermeke a fejlődő értelem szavára hallgasson, s ne engedjen magában érzéseknek uralkodást, melyek mind testi, mind szellemi kifejlődését gátolják.

Korunknak föltűnő hibái közé tartozik, hogy különösen magasabb rendűek s nők nevelésénél több gond fordítottik az aesthetikai, mint erkölcsi érzések

kifejtésére s művelésére, sőt el lehet mondani, hogy ezek egészen föláldoztatnak amazoknak.

Pedig az ember becsét csak egyedül morális érdeme határozza el. Szükséges az aesthetikai érzések kiművelése is, mert azok befolyással bírnak az ember erkölcsiségére, és a társas életben szükségesekek, de egyedül csak ezeket művelni, a morális érzéseket pedig elmellőzni, vagy ezekre nem a főgondot fordítani: megbocsáthatlan hiba. A szépízlés-tanilag finomul kiművelt ember egyszersmind még nem a legbecsületesebb jellemű is, ha csak morális érzései és tettei által nem az; mert ki rend- s tisztaságszerető, szép s jó ízlésű ugyan, de erkölcsileg rossz, az nem üti meg a mértéket. Mindenek fölött tehát a gyermek erkölcsös érzéseit kell kifejteni és művelni, és mivel az akarat határozza az embert cselekvésre, hogy a morális érzést a gyermek ne csak táplálja, de minden tettében tanúsítsa is, a cselekvésre vezető szabad akaratot akkép kell benne kifejteni, hogy mindenkor szabad akaratából határozza magát az erkölcsi szabályok értelmébeni cselekvésre, és pedig nemcsak akkor, midőn szülőinek, vagy nevelőjének szemei előtt van, hanem mindenkor, értelmisége öntudatának első perczétől kezdve életének utolsó pillanatáig. Azért szent köte-

lességének ismerje az anya, fokonkint fejledező gyermekét – mint már fölebb mondtam – arra megtanítani, hogy mi szabad, mi nem szabad, mi erkölcsileg jó és rossz? Tanítsa meg azután arra, hogy rendeltetését szemei előtt hordozó embernek soha nem szabad mást akarnia, mint csak egyedül azt, mi szabad s erkölcsileg jó; továbbá hogy ezen akaratát, ha tette kerül a dolog, minden ellenkezőre ingerlő csábok leküzdésével érvényesítenie is kell, mert csak akkor válik derék emberré, ha nemcsak akaratban, de tettben is erős. Akarni jót, tenni erényeset, de annak végrehajtásában gyengének mutatkozni, vagy minden legkisebb akadálytól visszarettenni – gyávaság. És ha ezt a gyermek fejledező korához képest mindig és mindig erősebb alapra épített okfökkal iparkodik életelvéné tenni, akkor a gyermek akaratban megszilárdul s nemcsak akarni, de tenni is leszen ereje.

Azonban a világosan tudott s ismert erkölcsi törvények is mily gyakran sértetnek meg nemcsak az értelmi kifejlődés és akarat szilárdsága alsó fokain álló gyermek, hanem a korban, akaratban, értelemben megedzettek által is, nem szükség mondanom. A majd szavak, majd példák által felbizgatott érzéki hajlamok vágyakat ébresztenek, tettekre hevítenek,

melyeket az erkölcsi szabályok szigorúsága tilt. Azért kötelessége a szülőknek, de különösen gyermeke körében inkább forgolódó anyának, minden ártalmas benyomástól, a mennyire csak lehet, megóvni gyermekét; minden példát eltávoztatni, mi azt az erkölcsi törvények sértésére ingerelhetné; hanem inkább célszerű indokok által erősítse meg benne az akaratot, hogy tisztelje az erkölcsi törvényeket s tetteiben hódoljon ezeknek.

De a gyermeket úgy megőrizni, hogy neveltetése folyama alatt soha semmit ne halljon., ne lásson, mi az anyától szívébe csepegtetett elvek szentségével ellenkezik, minden ártalmas befolyástól megóvni, a lehetetlenségek sorába tartozik. Az anya is, minden óvakodása mellett, gyarló, s gyarlóbbak azok, kikkel a gyermek érintkezésbe jön. Nehogy tehát a lassan felnövekedő s előbb-utóbb az erkölcsi törvények megszegésére ingerlő veszélyekkel találkozó gyermeket a készületlenség még nagyobb zavarba ejtse, óvakodó vigyázattal szükséges őt az erkölcsiségét s akaratát megingathatandó veszélyekre figyelmessé tenni, lelki ereje öntudatára ébreszteni, hogy azokat vagy kikerülhesse, vagy legyőzhesse. Oktatás és példa által hasson erkölcsi tekintetben az anya gyermekére, és jól válaszsza meg azokat, kik azt

környezik, nehogy a mit ő talán évekig épített, ezek pár óra alatt lerontsák.

Nem eléggé kárhóztatható azon szülők gondatlansága, kik vagy önmaguk vigyázatlanok gyermekeik előtt, s mind szavak, mind példa által azok lelkében a rosznak fogékony szikráját eldobják; vagy olyanokra bízzák azoknak nevelését, kik sem eléggé fölkészültek, sem eléggé lelkiismeretesek egy oly kincs kezelésében, mint a gyermek lelke. Ez bizonyára menthetlen hanyagság!

Megjegyzem még itt, hogy a gyermekek erkölcsi érzéseinek kifejtésében s akaratuk megszilárdításában mind a túlságos szigor, mind a túlságos engedékenység egyenlően kerülendők. Túlságos szigor a gyermeket könnyen ravaszszá teszi, vagy lelki erejét a rettegés lenyomja; engedékenység ellenben akaratosságra, elbizakodásra ad alkalmat s a gyermekben idő előtt függetlenség utáni vágyat gerjeszt.

Hogy az erkölcsi nevelésnek sikere legyen, elválaszthatlanul kell ezt a vallásos neveléssel összekapcsolni. Az erkölcsi törvényt, már magában véve mint ilyent, az észnek tisztelnie kell; de hogy a tisztelet annál inkább eltöltse az egész ember lényét, és hogy legszentebb kegyelettől átitelve, annak, ne pedig érzéki ösztöneinek, hódoljon meg az ember.

Az erkölcsi törvény iránti tiszteletet tekintélyesb indok által kell megerősíteni, mely minden egyéb tekintetet kizárva, nagyszerűségével lánczolja le az ember lelkét és szívét. E magasztos indok, mely az erkölcsi törvények iránt hódoló tiszteletet követel, mely az embert minél nagyobb szellemiség utáni törekvésre buzdítja, – a vallás. A vallás úgy hirdeti az erkölcsi törvényeket, mint Isten parancsait. A vallás úgy állítja élőkbe Istent, mint a legtökéletesebb lényt, mint a legbölcsebb törvényalkotót, mint a legigazságosabb bírót. Ekkép a vallás egy részről e törvények iránti bizalomra gerjeszt, mert arról győz meg, hogy a legbölcsebb Isten azoknak alkotója; más részről e törvényeknek tekintélyt szerez, mert szerinte a legigazságosabb Isten azok végrehajtója. A vallás tehát az erkölcsi törvényeknek isteni tekintélyt adván, ezek iránt az embert mélyebb tisztelettel tölti el, s azok megtartását szigorúan sürgeti.

Leveleim körén kívül esik a vallásnak az egész emberi nemzetre általánosan s a polgári társaságra különösen üdvösen ható befolyását fejtegetni. Minden jobb érzésű ember előtt szent az, és csak egyedül az fogja annak szükségességét kétségbe vonni, ki az érzékiség minden emberi méltóságot eltemető

örvényébe merült. Itt egyedül csak azt mondom r hogy ha valamikor, úgy korunkban szükséges a gyermekek vallásos nevelése, mert ha nagyok és kortjellemezők a politikai életbeni szellemmozgalmak, nem kisebbek és talán előbb-utóbb egy nagyszerű jövőndőt előidézők azok, melyeket a vallás világában tapasztalunk. És ha meggondoljuk, hogy napjainkban a vallástalanság mindinkább terjesztgeti szét baljóslatú szárnyait; ha meggondoljuk, hogy akadnak százan és ezerén, kik vallástalanságukat védokokkal támogatják, hogy tudományos rendszerességgel rázhasanak le nyakukról minden tiszteletet Isten iránt; ha meggondoljuk, mily véghetlenül szenved e miatt az erkölcsiség, el fogjuk ismerni a vallásos oktatásnak, a vallásos nevelésnek szükségét.

Ezt pedig mielőbb kell megkezdeni, hogy a gyöngé gyermek szívé korán tanulja meg, Istenéhez fölemelő viszonyát legszentebbnek tekinteni; mert csak így fog az iránt keblében buzgó kegyeletet táplálni. És a vallásos nevelést az anyának kell megkezdenie, mert a gyöngéd kicsinyek szüntelen ő körülötte lévén, ezer alkalmat talál, azoknak ébredező elméjét a legszentebbel megismertetni, és mind saját, mind gyermekei érzelmeinek gyöngéd-sége végett leginkább ő alkalmas az erényes és

vallásos érzések fölélesztésére. Tekintetbe veendő itt a gyermek kora s értelmi fölfogása. A vallásos tanok azon ágait megismertetni vele, melyek mélyebb tudományosságot, érettebb elmét kívannak a megértésre, céliránytalan volna. Ezekre akkor oktatandó, midőn értelmileg eléggé kifejlett, s ezekben is inkább az atya vagy nevelő kötelessége oktatást adni, mint az anyának. Az anya csak vallásos érzelmeket gerjeszzen gyermeke szívében; inkább gyakorlatilag, mint elméletileg ismertesse meg vele azt s annak az emberiségre nézve elkerülhetlen szükségét. Azon legyen, hogy gyermeke lelkét, szívét hassa át a vallás szentsége, mert csak így fogja ennek korlátozó parancsait hódoló tiszteletben tartani, – különösen pedig ha anyjától s minden környezőitől jó példát fog látni: akkor az erényesség és vallásosság szent érzetével telik el lelke, és mind vallásos, mind polgári tekintetben tiszteletreméltó ember válik belőle.

XXIII. LEVÉL.

A mondottakból világos, hogy a gyermek érzéksészeli tehetségeinek kisarjadzása, úgy szólván bimbóikból kifakadása az anya gondjai alatt történik, és ha bár később a virágzás és gyümölcsözés közvetlenül nem az ő intézkedésétől függ, de ezek alapját a nevelés első stádiumában ő veti meg.

E stádium szerencsésen vagy balul fog lefolyni, így vagy amúgy fog a következővel összeolvadni, a mint felsőbb vagy alacsonyabb fokon álland az anya fejlesztési képessége. Erre nézve nem elegendő neki az emberi természetet általánosan s a kifejlődés szakaiban ismerni, de ismernie kell különösen a gyermek egyéniségét, mert a tehetségek egyenlők ugyan minden emberben, p. o. gondolkozó, ítélő, érző tehetség megvan mindenkiben, de nem egyenlő terjedelem, fokozat szerint, és ezért, hogy sem többet ne erőtessen, sem kevesebbet ne hanyagoljon, az anya eljárása a tehetségek fejlesztése körül

gyermeke egyéniségéhez legyen alkalmazott; ezt pedig meg fogja ismerhetni, ha először az emberi természetet egész átalánosságában vagy legalább fővonásokban ismeri; másodszer ha ezt gyermekére alkalmazni tudja, gyermekét hosszasan és figyelmesen vizsgálja, minden részrehajlás nélkül másokkal összehasonlítja, mások ítéletére hallgat, gyermeke tettei rugóit kifürkészi, és korával változó hajlamaira s szenvedélyeire ügyel.

Ha az anya gyermeke fejlődését ily gondos őrszemekkel fogja kísérni, akkor egyszersmind meg fog győződni annak szükségességéről is, hogy a minő stádiumokon halad a gyermek fejledező kora s ezzel szellemi tehetségei köre, oly mértékben kell magát ezekhez alkalmaznia, és ezen alkalmazás- vagy bánásmódban rejlik a czélszerű nevelés főtenyezője. E nélkül az anya, ha még oly tudományosan képzett is, ne-m boldogulhat, mert mit talán tudományosságával építhetne, azt czélszerűtlen bánásával eredménytelenné teszi. Innét a gyermekkel való czélszerű bánásmód elvitathatlan alapja lévén a nevelésnek, oly elkerülhetlenül szükséges része a nevelési kellékeknek, hogyha az nincsen az, anya birtokában, biztosan elő nem haladhat, hanem mind ő, mind gyermeke ingadozó nádként fognak

majd jobbra, majd balra hajlongani, a mint tudniillik indulataik rohamai ragadják.

Miben áll e czélszerű bánásmód, könnyebb átgondolni, mint leírni. Én úgy hiszem, hogy e szónak értelme magában foglal mindent, mi a nevelési rendszerhez egész terjedelmében és legapróbb részletekig tartozik. E szerint a bánásmód alatt kell érteni a majd minden gyermeknél különbözőleg fejlődő jellemhez és kedélyhez alkalmazandó nevelési modort, mi magában foglalja egyszersmind a némely esetben szükségképen előforduló jutalmazás és büntetés alkalmazását is.

A bánásmódra nézve részletes szabályokat meghatározni majd csaknem lehetlen, mert annak akkép kell változtatnia, annyifélének kell lennie, a mily különbözők és a mennyifélék az egyéniségek. Vannak, kiknek képezése szigorúbb, vannak, kiké lágyabb rendszert követel, mit a gyermek kedélye, érzékenysége határoz meg, és ezért szükséges kiismerni a gyermek egyéniségét. Részletességeket tehát ne várjanak tőlem, ezekre a gyermekeik kedélyéhez s természetéhez való alkalmazkodás fogja önöket megtanítani; hanem általánosan annyit mondhatok, hogy a gyermekkel bánásmód alapja szeretetteljes szelídség legyen; mert meggyőződésem sze-

rint, még a legvadabb természet is szelídséggel hajlékonyítható, midőn ellenben szelídség nélküli szigorúság minden emberibb, lágyabb érzelmeket elől és szívet lelket elvadít.

Régi közmondás: „példák vonzanak.” Ha valahol, úgy az észben és szívben önálló érettségre nem jutott gyermekeknél bizonyul be ennek igazsága. A gyermekek utánzásra hajló teremtmények; a mit anyjuktól látnak, azt utánozzák is. így, ha az anyától csak jó, szívet lelket nemesítő példákat látandnak, könnyebb, engedékenyebb bánásmóddal vezethetők, mert jellemük az anya nemes érzésének mintája szerint alakul. Hasztalanul fogják a gyermek belsejének kiképzését általa megtartandó szabályokkal irányozni akarni, ha gondolatai és érzései közé nem a jónak, nem az igazságosnak, nem a nemesnek, szóval: nem erkölcsileg szépek először ugyan pusztá, de későbbben tetteire bizonyosan átszivárgó eszméje keverül, – mi okvetlenül meg fog történni, ha az anyának mind iránta, mind mások iránti viseletében s tetteiben valami nem helyeselhetőt találand. Ezt először ugyan megítélni nem tudja, de mivel anyja tetteiben látja, követendőnek, helyesnek képzei. De minden kigondolható egyes esetre szabályokat alkotni nem is lehet, és ha lehetne,

azokkal a gyermek gyöngé elméjét terhelni nem szabad.

Azért az okosan nevelő anyának azon kell lennie, hogy gyermeke tőle jónál egyebet ne lásson, minek okszerű bánásmóddali alkalmazása a gyermekben a gondolkozást és érzést fogja megnevesíteni, és ha e kettő helyesen van irányozva, akkor a tetteknek a helyesseli összhangása biztosan várható.

Azok, kik idején-korán ily befolyással tudtak gyermekeik kedélyére hatni, tapasztalhatták a ritkán csaló eredményt, és az ily alappal kezdett nevelésű gyermekekkel bánni annál könnyebb, mennél inkább korosodnak. Ne annyira szabályok, parancsok s tilalmak által neveljék önök gyermekeiket, mint inkább azon legyenek, hogy bennük az erkölcsileg helyesnek meleg érzelmét felköltsék, mi ha keblükben erősen meggyökeredzett, minden parancs, minden tilalom nélkül is oly jellemesen viselendik magukat, hogy jövőnk erkölcsi életükre a legmegnyugtatóbb reménnyel tekinthetnek.

Mivel azonban a leggondosabb erkölcsi irányítás mellett is a gyermektől elmebeli tehetségei kifejletlensége miatt várni nem lehet, hogy mindenben s mindenkor hatalmasabban fejlődő s ingerlő

érzékiége fölött az ész uralma határozzon, és őt a legszebb példák, legszelídebb bánásmód mellett sem lehet szabad pórázra engedni: szükséges őt mind e mellett szabályokkal is kormányozni; mert ha bár, mint fölebb mondám, minden egyes, különböző körülmények között ezerfélekép előfordulható esetekre alkalmazott szabályokat részletesen fölállítani nem lehet, mégis vannak egyes esetek, melyekre nézve szabályokat alkotni nemcsak lehet, de szükséges.

XXIV. LEVÉL.

A gyermekkel való bánásmódban főfontosságú az, hogy az anya engedelmességre szoktassa gyermekét. Ezt pedig nem annyira hidegség, szigorú tekintélyesség, mint azon a gyermekben előidézett meggyőződés és szeretetteljes reábeszélés által eszközölje, hogy az rá nézve csakugyan a legjobb, ellenkezője pedig legrosszabb, a mit anyja parancsol. Azért szükséges pedig az anyai akaratot szeretetnek átlengenie, mert e nélkül nincsen bizalom. Hol nem a parancsoló legjobb akaratáról való meggyőződés eszközöl a parancsoknak engedelmességet, ott a szív édes érzéseit szolgálai félelem veri bilincsekbe, és a szeretetben hajlékony, de kényszerítést el nem tűró lélek szabad röpte zsarnoki önkény által véli magát megtörve. Szigorú, zsarnoki tekintélyesség által követelt engedelmességgel rabigába lehet külsőleg fűzni az embert, de ez kiszorítja a szívből a szeretetet, s a mely szívben szeretet nincsen, az csak

alkalom hiányában nem tör ki zsarnoka ellen. Ha tehát az anya parancsai alapjául nem fogja tudni tenni a szeretetet, gyermeke csak addig leszen engedelmes, míg a szigorúság meg nem aczélosítja kebelét, mi ha megtörtént, – szóra nem ügyelve – rohanni fog, merre érzékei, szenvedélyei ragadják. És épen ezen engedékenységnél fogva nem kell a gyermektől túlságosan sokat követelni; a követeléseket mindég korához kell mérni; oly parancsokat kell elejbe szabni, melyeknek megbír felelni, és ha egyszer-másszor megtörtént, hogy nem annyira szándékos makacsságból, mint inkább korával sajátságos meggondolatlanságból azok ellen vétett: fogalmához alkalmazkodva iparkodjanak arról meggyőzni, miként parancsaik iránti ellenszegülése rá nézve mindég káros következményeket von maga után. Ha erről fogják önök gyermekeiket meggyőzni, eleven színekkel festvén előttük engedetlenségük kellemetlen következéseit, nem azért ugyan, mivel erkölcsileg rosznak ítéli a tilalom áthágását, mert erre még talán nem is képes, de mivel érzékeit akarja megőrizni a kellemetlenségtől, óvatos leszen és engedelmességre szokik.

A föntebbiekből átlátják önök, hogy túlságos szigorúságnak nem vagyok barátja, mert hogy a

gyermekkeli bánásmód sikeres legyen, bizalmát kell bírni, túlságos keménység pedig bizalmat nem gerjeszt. Ezért ajánlottam az engedékenységet, mert ez a gyermeket simulékonnyá, ragaszkodóvá teszi. De jól megértsenek! Az engedékenységet nem annyira a már egyszer kiszabott parancsok áthágásának elnézésében, mint inkább abban helyeztetem, hogy sokat követelők ne legyenek. Sok szabálylallyal ne terheljék meg a gyermeket, mert figyelme mind-egyikre ki nem terjedhet, és hol sok a törvény,, keveset tartanak meg. Legyen csak kiképzése az ére-nyes érzés kifejlesztésére irányozva, igen kevés sza-bálylallyal leszen kormányozható, mert idején-korán megtanulja, mi van összehangzásban vagy ütközés-ben azzal, mi benne főleg kifejtetik.

Valamint azonban a túlságos szigorúságot nem helyeslem, úgy a szertelen lágyságot is kárhoztatom. Nincsen veszedelmesebb, nincsen mi annyira elrontsa a gyermeket, mint a lágyság. Bizonyos vagyok benne, hogy sok szülő elszomorító tapasztaláson szerezte meg magának állításom igazságát. A mely anya gyermekének mindent elnéz, az készítse el magát arra, hogy lágyságáért bűnhődni fog, mert mi leszen az olykép felnövelkedett gyermekből, ki megszokta mindenben saját, az elkényeztetés miatt legtöbbnyire

rosz akaratát követni? Nem egyéb, mint szenvedélyei viharaitól elragadtatott teremtmény, ki minden lépten szirtekre fog akadni, és szenvedéseiben föllázad azok ellen, kik az élet rögös útaira el nem készítették. Mi tiszteletet, mi engedelmességet várhat ilyenről az anya? Nem szereti, legalább józanul nem szereti az gyermekét, ki azt féknélküli szabad tetszésének ereszti, sőt bizonyos örömét leli abban, ha gyermeke minél nagyobb csínokat követ el, mert az ilyen korán megtanulja saját, sokszor kárhozatos akaratát is legjobbnak tartani, mi engedetlenségre vezet. Félre azért minden lágysággal, hanem a szigor és lágyság, összefolyva, önálló szilárdsággá alakuljon, mely a gyermeknek tökéletes s helyes elveken alapuló nevelési rendszerét lankadatlan buzgalommal alkalmazza.

E szilárdságra akartam önök figyelmét vezetni, mert ez föltételezi gyermekeik engedelmességét. Ha önök ingadozók lesznek, ma kemények, holnap engedékenyek, ma így, holnap másképp akarva, a gyermek nem fogja tudni, mint tegyen, és nem véli hibának, ha holnap tesz úgy, mint ma akarták. Azért mit egyszer, mint helytelent, megtiltottak, másszor azt, mint helyest, meg nem engedhetik. És pedig hány-szor történik meg ennek ellenkezője! Például az

anyának ma jó kedve van, gyermeke pajkosságait elnézi, azokat nevetésével helyesli; holnap vagy más-szor a gyermeket rossz kedvében ugyanazon csínjáért megbünteti. Ez nem következetesség! Ez a gyermeket megzavarja, – később engedetlenné, makacscsá, szabadossá teszi. De ha látja a gyermek, hogy ugyanegy tárgy körül, egymáshoz mindenben hasonló esetekben egyfélékép követeli tőle anyja a teendőket, és ingatagság által a helyes- vagy helytelenről érzékeit meg nem zavarja: akkor a gyermek is következetes lesz tetteiben, és engedelmesen teljesíteni anyja parancsait. Csak abban a meggyőződésben kell a gyermeket korán megerősíteni, hogy akármit parancsol anyja, az az ő java iránti szeretetből történik, és ennek teljesítéséhez van kötve az ő boldogsága. Ha ezen meggyőződést, maguk iránt ezen bizalmat voltak képesek gyermekeikben fölgerjeszteni s fön-tartani: akkor egészen átadják magukat vezetésüknek és engedelmeskedni fognak.

Ha mindig s mindenben azt tennők, mit tennünk kell: akkor angyalok volnánk; ámde ha mi nagyok nem felelünk meg kötelességeinknek, kiket pedig a kifejtett ész vezérelhetne, mikép feleljenek meg a feledékeny s inkább érzékeik által vezetett gyermekek? A legszorgalmasabban s gondosabban

nevelt gyermek is vétkezik az elejbe tűzött törvények ellen, azaz: engedetlen. Mit tegyen ilyenkor az anya? Nem mást, hanem vizsgálja meg az engedetlenség forrását. Szándékosan, roszaságból, vagy feledékenységből, nem akarva roszat, vétkezett-e? Ha a gyermek derült szeszélyességében elfelejtkezett arról, mit anyja parancsolata szerint teljesítenie kellett volna, jobb végette szót sem tenni, vagy szelíden még egyszer arra emlékeztetni, hogy a legnagyobb öröm, legnagyobb derűtség sem old föl bennünket a tartozó engedelmességtől. A gyermeket ezért büntetni valóban keménység, de igazságtalanság is volna; mert hiszen, nem rász, nem szándékos akaratból lőn engedetlen, és minden komolyabb föllépés annál hatályosabb, minél ritkábban történik. Ha még egyszer találná ugyanazon parancsot feledékenységből teljesítlenül hagyni, intsék meg őt komolyan, hogy hasonló feledékenységgért másszor kénytelenek lesznek őt büntetni, vagy mi jobb, tegyék őt oly helyzetbe, hogy azon parancsról kényszerüljön megemlékezni. Ha pedig önöket is derült percükben lepné meg a gyermek engedetlensége, soha se mutassanak ehhez mintegy helyeslést tükröző arcot; mert azt gondolhatja a gyermek, hogy tettét helyeslik, és ismétlésekre leszen hajlandó.

Általánosan a gyermek hibás tettei elnézésével tekintélyüket ne koczkáztassák, mert ha azt egyszer elvesztették, a gyermek igen könnyen kifog önökön, és szigorúsággal sem fognak többé fölötte uralkodni tudni, midőn szelíd modorú tekintélylyel öntetszésük szerint hajlékonyíthatják.

De megtörténik, hogy a gyermek nem tévedésből, nem feledékenységből, hanem szándékosan vetkezik: ekkor már beáll a büntetés szüksége.

Erről azonban következő levelemben!

XXV. LEVÉL

A családi kört némiképp a polgári társaság min-tájául lehet tekinteni. Valamint ez, ha szerkezetében hiányos, fön nem állhat, úgy a családi élet is, ha minden, bizonyos alapelvekre épített kormányzási rendszer nélkül csupán csak a változékony véletlen hányattatásainak hagyatik által, s nincsen ki fel-ügyelne, nincsen ki gyakran a közcsend ellen törekvő s szabadosságra hajló akaratát a megállapított rendszer föntartására szükséges engedelmesség alá tudná vagy akarná rendelni: a családi életben is zavar áll be, és az odatartozó tagok szerteágazó, gyakran egymásellenes cselekvései a közjólétet s boldogságot romba döntik. Sem a polgári társaság, sem a családi kör az emberiség szent eszméjével összekapcsolt kölcsönös és a moralitással egyező boldogságban rejlt rendeltetésének meg nem felelhet, ha mindkettőnek egyes tagjai rendet, féket nem ismerve, összefűző kapocs nélkül, sokszor az egész érdekével ellenkező

érzékiességüknek hódolva, a nélkül, hogy ezért rendre igazíthatatnának, jogsértő önérdelkeik által elragadtatnak. Szükséges, hogy mindkettőt bizonyos, szigorúan megtartandó kormányzási rendszer irányozzon. Ennek következtében szükségesek mindkettőben a közjó előmozdítására alkotott törvények, szükséges főleg az ezek iránti engedelmisség; szükséges, hogy legyenek, kik a törvények mikénti teljesítésére felügyeljenek, ezek áthágóit rendre igazítsák, és szükség esetében a törvényeknek szigorúbb föllépés által engedelmisséget eszközöljenek.

A polgári társaságban az előljárók, a családi életben a szülék tiszte ezekben eljárni, és pedig annál inkább, mert ha hanyagok, vagy alárendeltek irányában nem tudnak maguknak tekintélyt megalapítani, az ekkép előbb-utóbb bekövetkezendő fegyelmetlenség és engedelmetlenség a közjóra s végezel elérésére működő kerek forgását megakasztja, és mindkettő megszűnt lenni az, minek lennie kell.

Úgy a polgári társaságnak tehát, mint családi körnek jól kormányozhatására szükséges az illetők engedelmissége, mi nélkül a legjobb kormányzás is eredménytelen. Lehet a legüdvösebb törvényeket megalkotni, lehet a legbecsületesebb szándékkal kor-

mányoz, de mit ér, na nincsen ki azokat teljesítse, nincsen ki magát kormányoztatni engedje?

Ezen a közjó előmozdítására szükséges engedelmisséget azonban nem lehet, nem szabad azoknak önkényére hagyni, kiket az szorít, mert az engedelmisség, kivált ha ínyünk elleni törvények vagy parancsok irányában követeltetik, akaratunk szabadságával mindig ellenkezik, és így legtöbb esetben a kormányzóknak engedetlen alattvalókkal lenne dolguk. Az engedelmisséget tehát követelni lehet is, kell is, mert itt – nem úgy mint az érett korúakból álló polgári államban – a kifejlődésnek alsó fokán álló gyermekekkel van dolga a szülőknek, kiknek okos belátással kell segíteni a gyermek tapasztalatlanságán, és kiknek a majd feledékenységből, majd pajzanságból, majd szándékosan rősz akaratból vétkező kicsinyeket az engedelmisséghez szoktatniuk kell.

A gyermek a szülői akaratnak vagy parancsnak ránézve üdvös hatását vagy eredményét kiszámítani nem tudja, és innét, mivel azok teljesítése megerőtetésébe kerül, vagy szabadságát korlátolja, hódolni nem nagyon kész, sőt gyakran szándékosan ellenszegül. Ily ellenszegülést, kivált midőn az szán-

dékos rossz akaratból eredt, az okos szülő sem nézheti el, mert ha látja a gyermek, hogy a szülői akarral ellenkező tettei észrevétel nélkül maradnak, hasonlóknak ismétlésére majd más alkalmakkal is kedve jön, és így könnyen engedetlenné válhatik.

Ez, a leggondosabban nevelő atya vagy anya törekvései daczára is, igen gyakran megtörténik. A legtisztább búza között is terem konkoly, és így a leggondosabban nevelt gyermek viselete közé is vegyül olykor olyasmi, mi a szülő akaratával ellenkezik, és pedig ez ellenkezést sokszor a gyermek szándékos rossz akarata szüli, mit, kivált többszöri ismétlések esetében, büntetés nélkül hagyni annál kevésbé lehet, minél bizonyosabb, hogy azon gyermekből, ki meg nem tanulta gyöngé korában saját, néha rosszra hajló akaratát vezetésnek átengedni, vagy korlátok közé szorítani, abból a polgári társaságnak nem legderekabb jellemű tagja válandik.

Ezek folytán az engedetlen gyermeket büntetni kell, és mivel az általam értett korú gyermekek legtöbbszörire majd csaknem kizárólagosan az anya nevelő befolyása alatt állnak, most, midőn az ily gyermekek körüli alkalmazandó büntető eljárásról némelyeket mondanék, önök figyelmét kérem föl.

Természetes, hogy azon anya volna a legsze-
rencsebb, kit az ég a legjobb hajlamú gyermek-
kel megáldva, azt úgy bírná nevelni, hogy soha
büntetnie ne kellene; mivel azonban még a legjobb
s legszelídebb indulatú embernek is, – gyermeknek
annyival inkább, – vannak perczei, melyekben jó
szelleme mintegy elhagyni látszik s rendellenes tet-
teket követ el, a büntetés a nevelésben nélkülöz-
hetlen.

Ha már az anya higgadt megfontolással belátja
a büntetés szükségét, helytelen szeretetből eredő
sajnálkozás őt a büntetéstől vissza ne tartóztassa;
mert nem józan szeretet az, ha szeretetünk tár-
gyát, midőn fölötte hatalmunk van, kihágásaiban
jóváhagyásunkkal vagy átnézésünkkel többekre mint-
egy fölbátorítjuk. A gyermeknél pedig ez épen ki-
számíthatatlanul káros következményű volna, mert ha
hibás, vétkes tette anyjának engedékenysége által
mintegy megszentésittetnék, akkor megszokja azo-
kat, és ha bár későbbi korában azok helytelensé-
gét átlátandja is, de mivel az érzék az ész fölött
lett nála uralkodó az által, hogy mindenben saját
akarátát tanulta követhetni, nem sokat fog azzal
gondolni, ha tettei sértenek-e jogot vagy tör-
vényt?

Azért ismétlem, a gyermekek iránti szeretet vissza ne tartóztassa önöket a büntetéstől. Ha megérdemli azt, szenvedjen. Nem mondom, hogy szeretni megszűnjenek gyermekeiket, midőn büntetni kell, sőt kívánom, hogy szeretettel büntessenek; mert ha a büntetés fölött nem leng az enyhítő szeretet, az nem büntetés, hanem kínzás lesz.

A büntetés alapja tehát okos szeretet legyen, s innét következik az, mit a büntetéseknel általánosan mindég szem előtt kell tartaniok, az tudniillik, hogy a büntetés célja nem boszúból megtorlása a gyermek véttségének, hanem javítási. E két szó: büntetés és javítás eléggé kifejezi, hogy a büntetés kiszolgáltatásánál a szeretet mellőzhetlen.

Innét következik továbbá az, hogy ha bár átlátja is az anya a büntetés szükségét, de soha sem szabad annyira fölháborodnia, hogy indulatos elragadtatás határozza gyermeke büntetésére. Okos emberhez, s különösen szelídek lenni kellő anyához illetlen minden nemtelen kitörés, és a hevült vér forrongó láza közti büntetés már sokszor mily szomorú következményeket vont maga után, minek mondjam el? Mily szívtelenség volna a kis gyermeket, vagy általánosan bárkit is, vadharagosan, minden nemesb érzésből kivetközöttén büntetni, s mintegy kínzás

által a vér fölforrását lehűtni! Ily vad kitörések előlik a gyermeknek irántuki bizalmát; rettegve fog mindent tenni s zavarodásában több hibát követ el, mint egyébként elkövetendett. Félve fog önökre tekinteni, és az áldott szeretet összefűző kapcsai akként fognak tágulni, miként látandja a gyermek, hogy haragjukban sújtják őt; mert habár vétkezett, habár éreztetni kell vele tette helytelenségét, mégis kíméletesen kell vele bánni, mert a vadság daczossá, teheti. Szelídség, kímélet lengje át a büntetést, higgadt megfontolás válaszsza meg annak nemét, és ha megtörtént is, hogy türelmet veszítve fölindultak, várják be a fölindulás lecsillapulását, és lehűlt vérral büntessenek; sőt bátran kimondhatják a gyermeknek, hogy sajnálják őt büntetni, de javáért azt tenniök kell. Így a gyermek, ha látandja, hogy nemcsak higgadt vérral történik büntetése, de még anyja sajnálkozása is közbevegyül, eszmélni kezd, s meg fog arról győződni, hogy tette csakugyan olyan volt, mi büntetést érdemelt, mert hiszen anyja sajnálkozva büntette; ha tehát ezt és így tette, mégis nagyot véthetett.

A büntetésnél hatásra kell számítani, azaz: azon legyen az anya, hogy midőn büntet, sikere is legyen a büntetésnek; mert ha azt kifelejté számí-

tásából, cél nélkül okozott gyermekének szenvedést. Azért a büntetésnek többeneműnek s fokozatosnak kell lennie, mi a büntetendő gyermek korához, kifejltségéhez és hajlamaihoz alkalmazandó. Ugyanegy tényért különböző korú s hajlamú gyermekeket nem lehet egyenlően büntetni, mert meglehet, hogy a büntetés neme az egyiket megjavítja, midőn a másiknál hatását téveszti. És ne felejtsek el, hogy a gyermek nem tudja előbb tettei helyességét, vagy helytelenségét megítélni, mielőtt meg nem taníttatnék arra, mi a jó, mi a rossz. Ha még ilyenkor követett el hibát, akkor büntetni valóban oktalanság volna, mert mit tudta szegény, mit kellett volna tennie? De ha már annyira ki vannak benne fejlesztve a tehetségek, hogy mind anyja akaratát megértem, mind a helyest a helytelentől megkülönböztetni képes, és nem gyermekes gondatlanságból, de szándékosan vétkezett: akkor már büntetni kell. És itt mindenek előtt a büntetés a gyermek fölfogásához és érzékenységéhez szabott legyen. A büntetés sikerrel való alkalmazására ez szükséges; mert mi eredményt lehetne várni, ha a büntetés neme, természete s mibenléte erkölcsi hatásával a gyermek fölfogásának körén túlesnék? Az érzékenységre való ügyelet azért szükséges, mert ha ehhez képest igen

kemény büntetésre kárhoztattatnék, ez a gyermeknek mondhatatlanul fájna, és minek neki nagyobb fájdalmat okozni, mint megérdemelte; ellenben, ha az érzékenység benne keményebb, és lágyan büntetteinek, akkor ismét a büntetés sikerére nem lehetne számítani. Mindezeknek tekintetbe vételével a büntetést a kihágás neméhez, nagyságához kell mérni. Csekély vétségért szigorúan, keményen büntetni kegyetlenség volna, és a gyermek szívét elidegenítené anyjától.

Szükségesnek tartom itt, mit mindenek előtt kell vala tennem, arra figyelmeztetni önöket, hogy ne büntessék soha előbb a gyermeket, mint mielőtt vétsége bizonyosságáról és büntetésre való érdemeségéről meg nem győződtek. Elhirtelenkedéssel mondhatatlanul érzékenyen sértenék meg a gyermek kedélyét. Ha önmaguk nem voltak tanúi a gyermek vétségének, csak hitelt érdemlő vádak után induljanak, és mindég vizsgálják meg előbb higgadtan, váljon a vádolt gyermek igazán bűnös-e vagy sem? mert, mint mondám, alig marczangolhatja valami érzékenyebben a szívet, mint midőn tiszta öntudattal bírunk és olyasmiről vádoltatunk, mit nem követünk el. És figyelmeztetem itt önöket, a mennyire lehet, azon legyenek, hogy minél kevesebb alkalma

legyen a gyermeknek büntettet elkövethetni, hogy így a büntetés is minél kevesebb esetekben fordulhasson elő. A gyakori büntetést végre megszokja a gyermek, és hatás nélkül marad az. Azért először lehető legkevesebb parancsokat szabjanak a gyermek elébe, mert tapasztalás tanítja, hogy hol sok a törvény, ott sok a törvénytörés is; másodsor, mitsem jelentő és következés nélküli csint tanácsosabb egyszer-kétszer elnézni, mint büntetni, mert így, midőn nagyobb vétségek esetében beáll a szigorúbb büntetés szüksége, ez a gyakoribb büntetés végett nem oly hatályos, mint midőn ritkábban alkalmaztatik. Ha, teszem, az anya gyermeke természetét már ismerve, előre látja, hogy az nyilvánítandó akaratának ellenszegülni fog, és ha ez egyébként nem annyira fontos, jobb ha ez akaratát nem is nyilvánítja, mivel gyermekének előre látható engedetlenségre adna okot. De ez csak kisebb érdekű és nem életbevágó tárgyakról áll; ott hol a gyermek akár testi, akár szellemi java forog kérdésben, ott az anyának szigorúan kell akarnia és engedelmeséget kell követelnie, mert mindent az éretlen gyermek belátására és kényére bízni nem lehet.

A büntetés nemeit részletenként föl nem hozhatom, mert annyiféle lehet a büntetés, mennyiféle

a vétség és vétkezőnek hajlama, röviden: természete. Az okos és vigyázó anya legjobban meg fogja tudni választani, hogy javítás előidézésére mily esetben mily büntetést alkalmazzon, – minek ha egyszer nem volna sikere, másszor kísértsen meg másneműt, és mindig vigyázzon, mi hatással volt az a gyermekre.

Van a büntetésnek egy neme, melylyel soha semmiféle esetben sem tudok megbarátkozni. Láttam, hogy bizonyos anya engedetlen gyermekét, kit gondatlan dajkája már a nélkül is sok kísértetes regével tartott, sötét helyre, ijesztgetések között, zárt. Alig gondolható ennél nagyobb fonákság! Valóban azon anya. ki gyermeke lelkét ily félelmes képekkel eltölti, és csak évek hosszú során túl, vagy még ekkor is alig kiirtható elfogultságban mintegy megerősíti, és ki megengedi, hogy éretlen eszű gyermekének oly kísértetes mesék beszéltesse el mulatsággul, az megérdemelné, hogy gyermeke nevelésétől eltiltva, maga nevelés alá jusson! Ki nem tudja, hogy a gyermek gyöngye elméje minden benyomások elfogadására hajlandó, és ha- ily sületlen ostobaságokkal terheltetik meg képzelnie, még érettebb korában is szégyenítő és fölvilágosodott fejhez nem illő előítéletek rabja lesz?! Olynemű ijesztge-

téssel tehát, hogy majd eljön a „fekete ember, ki elviszi”, s hasonlókkal büntetni a gyermeket, bezárni sötét helyre és képzeletét rettegtető képekkel eltölteni – a legostobább fonákság. Művelt anyákhoz írok, reményiem, kifejezéseimet nem fogják keményeknek találni, ha meggondolják, hogy a gyermek lelkét ily elfogultságnak rabjává tenni, a legnagyobb könnyelműség nélkül nem lehet.

A büntetés nemei között gyakran fontos szerepet játszik a testi büntetés, melyről tüzetesebben jövő és utolsó levelemben mondom el nézeteimet.

XXVI. LEVÉL.

Sok anya, minden szeretete mellett, melylyel gyermeke iránt viseltetik, azon véleményben van, hogy semmi sem idézi elő annyira az erkölcsi javulást, mint a verés, mert ez legérzékenyebben hat a gyermekekre, tehát hatása is legsikeresebb, miután az arra való visszaemlékezés nyomai leginkább bevésszük lelkébe, és ettől rettegésében fél a rossz elkövetésétől.

Előre bocsátom itt mindennek előtt azt, hogy a legingatabb alapon fekszik annak erkölcsisége, kit csak félelem tartóztat vissza a rosszaságtól; mert azon pillanatban, melyben megszűnik az ilyen félelme s alkalma lesz rosszat elkövetni, az minden legkisebb megdölgés nélkül fog az érzékiségével ellenkező erkölcsi jótól elfordulni. Ne a büntetéstől félelem, hanem az öntudat tisztaságának megőrzése serkentsen jóra mindenkit. Így ha a gyermeknél is csak a büntetéstől rettegés lesz egyedül az, mi rosszra

ingerlő hajlamának féket vet, mivel ily nemtelen indok a rosznak s tiltottnak nem legyőzésére, hanem csak eltitkolására vezet: csak addig fog az engedelmességet tanúsítani, míg anyja szemei előtt van; de mihelyest észreveszi, hogy senki sem látja, azonnal túllép a tilalmon. Arra tanítsák tehát idejénkorán gyermekeiket, hogy nemesebb ösztön, t. i. tiszta öntudatuk, nyugalma megőrzése tartóztassa vissza őket a bűn elkövetésétől; ekkor ha a magukra hagyottság pillanataiban lepné is meg őket a roszra vezérlő inger, küzdeni fognak az ellen, és vagy soha, vagy igen ritkán fog rajtuk a gyöngeség dialmaskodni. Az ily nemes és erényes jellemre szoktatott gyermeknél ritkán fordul elő az anyára nézve az a kellemetlen eset, hogy büntetnie kellessék, mert nem félelem, de nemesb rugó adand irányt gyermeke tetteinek.

Mi a testi büntetés alkalmazását illeti, erről véleményem általánosan az, hogy nem sokat tartok annak jóságáról, kit testi fenyítéssel kell a rosztól visszatartani és jóra kényszeríteni. Szerintem, nincsen az emberi méltóságot valami lealacsonyítóbb és minden jobb érzést elfojtóbb mód, mint a verés, – mit azon kegyeletnél fogva, melylyel ember ember iránt viseltetni tartozik, lehetlen nem kárhozthatni.

Igazán, ha csak kis mértékben meleg, és az emberiségnek e földöni legmagasb eszméjét saját magunkban tisztelő érzés van szívünkben, kénytelenek vagyunk elismerni, hogy a testet, mely sok tekintetben a lélek magasztos működéseinek ad életet, a testet, mondom, verni a legnagyobb méltatlanság, és ha már a társadalomba történt szövetkezés által adott hatalom jónak látta is addig, míg a nagy tömeg fokokonkint fejlődő civilisatiójához illendőbb büntetésnek hozattatnak be, testi fenyíték által korlátolni a bűnök terjedését, ám legyen; de hogy egyes ember egyes, bármi parányi és alárendelt embertársa irányában hasonlóul cselekedhessek, a legnagyobb jogtalanság védelmezése nélkül állítani nem lehet. Csalatkoznék, ki hinné, hogy a bűnös nem a legszigorúabban kívánnám büntetni. Szenvedjen a vétkes, azt akarom; könnyelmű s szándékos kihágásaiért, mások jogai önkényes sértéseiért ne kényelemmel vagy szánakozás-szülte lágysággal jutalmaztassák, hanem szenvedjen szigorúan; ámde azért ne felejtjük, hogy még a bűnösben sem szabad az emberi méltóságot lábbal tiporni, mert akkor sértjük a Teremtőt. És ugyan a verés nemesb, erkölcsösb irányra vezeti-e a lelket, szentebb érzésre hevíti-e a szívet? Nem! Méltósága lealacsonyítása

alatt fölajdul a lélek, kínos fájdmában fölzokog a szív, de azért erkölcsileg meg nem javul, sőt mindkettő boszuval fog eltelni azok iránt, kik meggyalázták, mert a verés gyalázó.

Ezekből következtethetik, mennyire vagyok barátja a vesszővel való nevelésnek. Ki gyermekében minden szemérmet, minden jobb érzést el akar fojtani, vegyen vesszőt kezébe, valahányszor gyermeke téved. És ha már megnöttek irányában nemcsak méltatlan, de lealacsonyító s kárhozatos is az ily rendszer, annál inkább az a gyermekek irányában; mert midőn az érett korúak helytelen tetteik rútságát előlegesen megfontolhatják, a gyermekek nem mindenkor tudják átlátni, mily ellenkezésben áll tetük az erénnyel vagy helyessel, és így a beszámítás kisebb leven, a büntetésnek is kisebbnek kell lennie. Vannak, s a helyzethez és körülményekhez képest lehetnek büntetésnemek, melyek a gyermek természetéhez alkalmazva, érzékenyen sújtanak, és még sem oly lealacsonyítók, mint a testi büntetés. Ez gyökeresen soha sem fog javítani; mert ha bár pillanatra a testi fájdalom a megbánás érzését csalja is az arcra, de rettegéssel tölti el a lelket, mi bizalmatlanná teszi anyja iránt, és csak félelem fogja visszatartóztatni a rosztól, ez pedig mily nemtelen

indok s mily kétes óvszer az erkölcsi hanyatlás ellen, fölebb láttuk.

A jól s gondosan nevelt gyermeket nem lesz szükséges testileg fenyíteni, mert az ilyen ritkán fog bűnös tette tévedni, és ha téved is, szelíd bánásmód által czélszerűbben fog visszavezettethetni, mint bármi kemény, vagy éppen testi büntetés által. Az oly gyermek meg éppen, ki nemes irányban indult fejlődése mellett természeténél fogva még érzékeny is, ha megtörténhetõ tévedései miatt testileg fenyítették, oly lelki sérelmet szenvedne, minek bántó nyomát évekig hordaná keserűen magában. És hogy rövid legyek, a veszszöveli nevelést határozottan kárhoztatom. Tanítsák meg gyermekeiket engedelmességre, ojtssanak beléjük nemesebb ösztönt, mint a vessző suhogásátóli félelem, általában pedig minden büntetésnél, bármily nemű legyen az, arra ügyeljenek, hogy az által a gyermek magát meggyalázza ne érezze, mert ez jellemére a legkárosb befolyással lehetne, és azért, a mennyire lehet, idegenek előtt meg ne szégyenítsék, mert ha az gyakrabban történik, megszokják, és nem piralandsanak később idegenek előtt sem, bármi büntetéssel fenyítsék is õket, mi arra mutatna, hogy a szégyen érzete el van már fojtva benne.

Még egy fontos észrevételem van, minek tekintetbe vételét nem tudom eléggé nem ajánlani, és ez: az atyának s anyának a gyermek nevelése körüli tökéletes egyetértése. Az egyetértés az élet göröngyeit lesimítani segítő elvek becsepegtetésében, röviden: a gyermek jellemének alakításában múlhatlanul szükséges, de múlhatlanul szükséges különösen akkor, midőn egyik vagy másik a gyermeket büntetésre méltónak ítéli. Azért ha az atya gyermekét büntetni akarja, akkor az anya, mint sokszor történni szokott, gyermeke jelenlétében se tettelesen, se sajnálatát nyilvánító szavakkal azt ne akadályoztassa. Ha az anyának nézete különböző az atyáétól, vagy viszont, a gyermek vétsége megítélésében, ezt szabadon s szeretettel nyilváníthatja később, de nem gyermeke előtt, mert az ily ellenkező bánásmódból a gyermek a büntetni akaró félnek igaztalanságot tulajdonítandó, mi a szülői iránti tiszteletlenségre vezet. A gyermek jelenlétében egyik fél sem bírálhatja meg a másik bánásmódját, ha csak a gyermeket tévedésbe hozni nem akarja.

Ezért szükséges mindenk felett az egyetértés. Innét, mit az atya megtiltott, azt az anya józanon meg nem engedheti; az anya, ki ily gyengének mutatkozott gyermeke irányában, előbb-utóbb fogja

engedékenysége szomorú következményeit tapasztalni. Határtalan engedelmesség szülői iránt, az első törvény, mit a gyermeknek megtartani kell, és ha az anya ezt s így, az atya ugyanazt másképp akarja: tudni fogja-e a gyermek, kinek engedelmeskedjék? Nem fog-e szükségképen egyik iránt engedetlen lenni?

Az atya és anya közti egyenetlenség káros befolyása a gyermekekre nézve kiszámíthatlan. Az egyenetlenség a szülők jelenét elkесeríti, a gyermekek jövőjét pedig megrontja: úgy ellenben az összehangzás biztosan s boldog jövendőt ígérőleg vezet ki a gyermeket az életnek megfutandó pályájára. Ha pedig az összetartás anygala ellebbent önök házasi élete egéről, ha az atya befolyása a gyermekekre nézve káros: akkor nem tudok mást tanácsolni, mint azt, hogy kötelességük, kettőztetett szorgalommal megóvni a gyermeket atyja befolyásától. Szomorú kötelesség, de mellőzhetlen. Azonban még ekkor sem szabad a gyermek előtt atyja hibáit megróni, mert a gyermeknek atyját még tévedéseiben is tisztelnie kell; és csak egyedül akkor, ha nagy a veszély, hogy a gyermek, atyja hibáit sajátjává indul tenni, vannak önök felszabadítva, távolról megéríteni, mily veszedelmes az a jövő élet boldogságára, ha

az ember ily vagy amoly tévedéseket követ el. Ha ily nehéz sors jutott volna osztályukul, folyamodjanak ahhoz, kitoljon minden tanács és segedelem, hogy könnyebbítse meg útjukat.

Ezek folytában még egy kérdés támadhat itt: ha t. i. a gyermek mindenkor megtartja a tartandókat, és megóvjá magát a tévedésektől, váljon érdeemel-e jutalmat, és célirányos-e jutalmazni?

Tagadhatlan, hogy érdemes a jutalmazásra, és kedvezésben mindenesetre részesülhet; de nem tartom célirányosnak megjutalmazni mindannyiszor, valahányszor- oka van az anyának vele elégedettnek lennie; mert így majd csak a jutalom reménye lelkesítendi jóra, mit mindannyiszor elhagyand, valahányszor e remény nem kecsegteti. Szoktassák a gyermeket erényességre jutalom reménye nélkül, mert kit csak ez lelkesít nemes tettekre, annak tettein mindég önérdék, haszonlesés ömlik el. A szívben, az öntudatban érezze az ember tettei jutalmát, és ki ennél többre nem vágyik, annak jelleme előtt tisztelettel hajjunk meg. Ne szoktassák tehát a gyermeket jutalom varasára, hanem iparkodjanak előtte megfoghatóvá tenni, hogy valamint kötelességmulasztásért legjobban büntet: úgy a teljesítésért legedesebben jutalmaz az – öntudat.

Ezzel bezárom leveleimet. Igen jól tudom, hogy korántsem merítettem ki a tárgyat, és ezért e munkácskámot csak vázlatnak tekintsék, mely, habár szívesen elismerem, hogy hiányos is, rövid is: de azért foglal magában néhány jó intést, melyek követezése bizonyosan hasznos lesz.

Isten áldja meg önöket!